

A

HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

TIZENHETEDIK

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

BARTHOS INDÁR

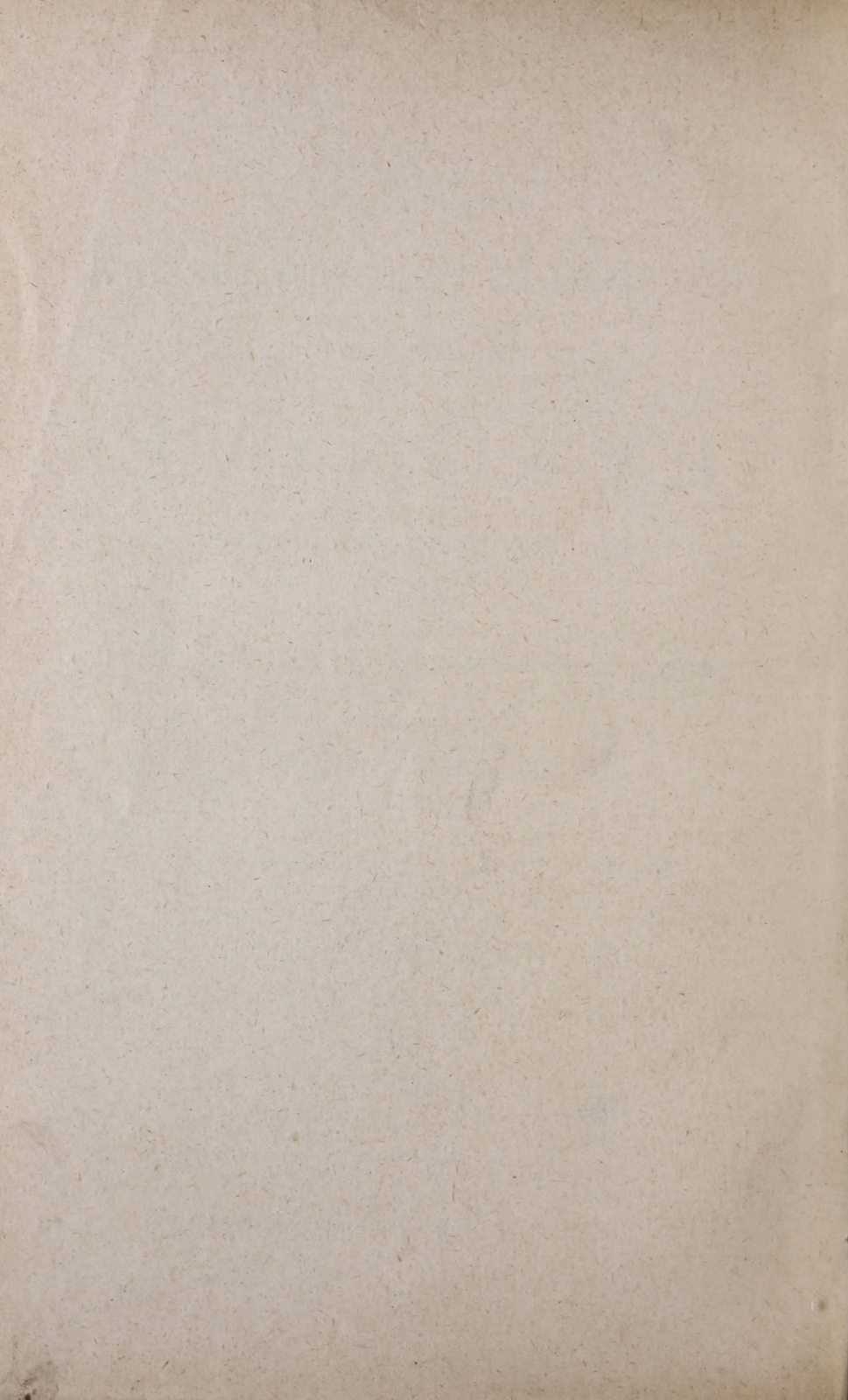
TÁRSULATI TITKÁR.

DÉVA

NYOMATOTT LAUFER VILMOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1907.

TARTALOM

	Lap
Elnöki megnyitó. <i>Fáy Béla</i>	1
A dák háborúk története, Traianus oszlopának domború képei alapján. <i>Király Pál.</i>	5
A rákosdi szarmata korú édes vizi üledékről. <i>Gaál István dr.</i>	30
Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez. <i>Wertner Mór dr.</i>	57
Egykorú vers a Hóra lázadásáról. <i>Dékány Kálmán dr.</i>	93
II. Rákóczi Ferenc és Erdély nemzetiségei. <i>Márki Sándor dr.</i>	137
Emlékezés a honalapítóra. <i>Kristóf György dr.</i>	145
András, Békés- és Zarándmegye főispánja nemzetsége. <i>Wertner Mór dr.</i>	152

Hunyadmegyei oklevéltár:

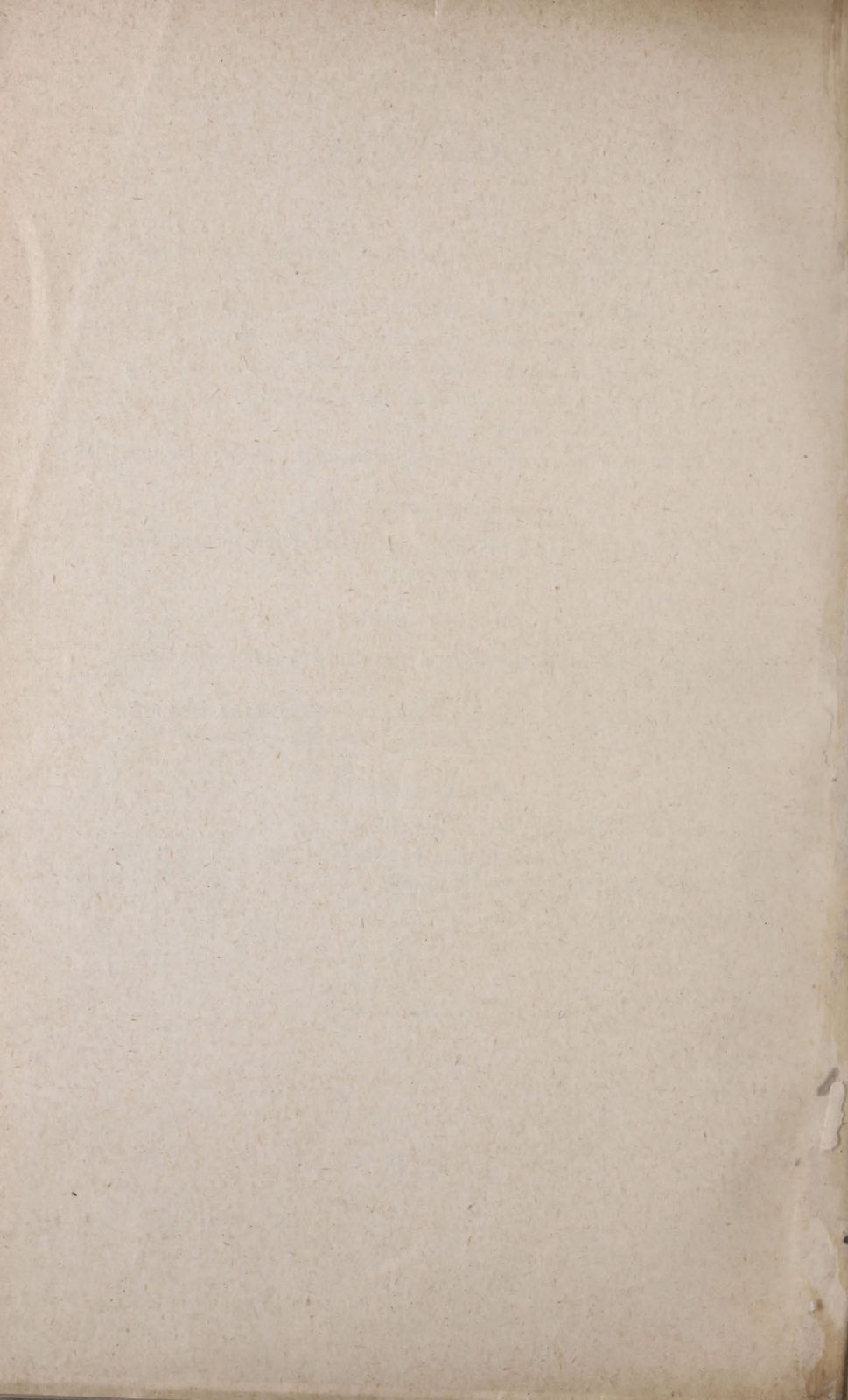
✓ Anno 1683. Haczogh vidéki nemesség regestruma. Néhaj Koncz József gyűjteményéből közli: <i>Barthos Indár.</i>	125
--	-----

Irodalmi értesítő:

Hunyadmegye részletes földtani fölvétele. (Negyedik és ötödik közlemény.) Ismerteti: <i>G. I.</i>	36., 86
Pálffy Mór dr.: Két új óriási inoceramus faj az erdélyi részek felső kréta rétegeiből. (Földtani Közl. XXXIII. k. 445—451. l.) Ismerteti: <i>G. I.</i>	133

Hivatalos értesítő:

Huszonhatodik rendes közgyűlésünk jegyzőkönyve	42
1906 november 24, 1907 február 12, 1907 április 19, 1907 szept. 2-ig vál. ülések. Összeállította: <i>Barthos Indár.</i>	89, 134, 156
Társulati névkönyv	158

1. füzet.

XVII-ik évfolyam.

Március.

A
HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
BARTHOS INDÁR
TITKÁR.

1907. évi folyam 1. füzete.

DÉVA
NYOMATOTT LAUFER VILMOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907

TARTALOM:

	Lap
Elnöki megnyitó. <i>Fáy Béla</i>	1
A dák háborúk története Traianus oszlopának domború képei alapján. <i>Király Pál</i>	5
A rákosdi szarmata korú édes vízi tiledékről. <i>Gaál István dr.</i>	30

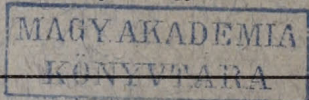
Irodalmi értesítő.

„Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.“ (Negyedik közlemény.) Ismerteteti: <i>G. I.</i>	36
--	----

Hivatalos értesítő

Huszonhatodik rendes közgyűlésünk jegyzőkönyve	42
--	----

☛ *Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évkönyvünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek fordulni.*

A „Hunyadvármegyei Tört. és Régészeti Társulat“ tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona; melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. = = = = Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.

Kérjük ama t. tagtársainkat, kik az Évkönyvet hiányosan, vagy épen nem, vagy hibás címezéssel kapták, szíveskedjenek ez iránt a titkárt értesíteni.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

Elnöki megnyitó.

(Társulatunk 26-ik közgyűlésén.)

Igen tisztelt gyülekezet!

Ismét elmúlt egy év Társulatunk utolsó nagygyűlése óta s felületesen tekintve, mindenekelőtt azt észleljük, hogy ismét fogytunk.

Kitűnő emlékű alelnökünk, későbbi tiszteletbeli alelnökünk, Dr. Sólyom-Fekete Ferenc teljesen távozott az élők sorából, s bár utóbb már nem szerepelt nyilvánosan, de mint múltunk egyik főoszlopa, némán állva is lelkesített bennünket, míg immár csak kitűnő emléke cselekszi azt. Hálás elismerésünk övezte, míg köztünk volt s övezi emlékét is.

Eddigi alelnökünk, Réthi Lajos királyi tanácsos, az ország fővárosába helyezte át lakását és szabadjon remélnünk, hogy ott is lelkes tényezője marad Társulatunknak, habár kitűnő tudása, széles látóköre és nagy tapasztalatai nem is fognak javunkra a régi közvetlenséggel nyilvánulni.

Mindinkább új erők intézik a Társulat ügyeit. De céltalan lenne összehasonlításokat tennünk. S mindenkép némi vigasztalásunkul szolgálhat azon igazság, hogy az egyes ember csak le-tün-te után értékelhető teljesen és így annál óhajthatóbb, hogy a jelen időszak munkásainak is nyiljék bő alkalmuk sikeres buzgalmat tanusítani.

Mondani szokás azt is, hogy egyikünk teljes hasonmása sem születik ismét, de a kár, melyet távozásunkkal okozhatunk a köznek, még mindig pótolhatónak bizonyult. Bármint legyen, fájdalommal tapasztalunk, hogy az egyes jelentősége mily csekély, nemcsak a mindenség és földünk sorsának alakulásában, de az egyes nemzetek életében is. És mégis így jó tudnunk, mert másként kétségbe kellene esnünk a veszteségek felett és szertelenné kellene válnunk önbecsülésünkben.

Mint pedig az egyes, úgy egy év, sőt évsorozat is pillanatnyi mozzanat jelentőségével bír az emberiség és nemzetek életének beláthatlan láncolatában. Mely tény ismét vigasztaló. Hisz még nem is oly régen remélhettük, hogy nemzetünk immár nem lesz kényszerülve folyvást és folyvást történelme dicsőségein merengve, a múltból táplálkozni. Ma pedig úgy tapasztaljuk, hogy a nemzeti élet döntőbb nyilvánulásait illetőleg, ismét csak a múlt vizsgálatából vagyunk képesek reményt és erőt meríteni. Merítsünk tehát tovább s bizonyuljon e kedvezőtlen korszak is csak pillanatnyi mozzanatként nemzetünk végtelen életében.

Mi, a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat képviselői és hívei éppen nem félünk, hogy ekkép feladatunk elfogy. Mert míg most, mondhatnám csak mindennapi szűk táplálékunk a jutalom, majdan egy teljesebb nemzeti élet igényei és eszközei fognak ösztönözni bennünket is.

Más nagy és szerencsésebb nemzetek többé nemcsak szegényesen mívelt emlékeikben élve, világosan bizonyítják, hogy feladataik, általános fejlődésükkel párhuzamban, a történelmi és régészeti búvárkodás terén sem fogynak, sőt inkább, az állami határokon túl, gyengébb nemzetek parlagon maradt területeire is kiterjednek. És e tényben nyilvánul legkézzelfoghatóbban, úgy a történelmi és régészeti, valamint a természettudományi szakok egyetemes jelentősége.

Társulatunk feladatát képezi az idézett tudománysszakok mindegyikének ápolása és ugyanezek ellen hangzik azon vád is, hogy a tanaikból vont következtetések veszélyeztetik egyes vallásos hitfelekezetek és hirdetőik kizárólagos hivatottságának képzeletét s általában a mai értelemben vett vallási hitelvek és tanok jelentő-

ségét. Azonban e tényezők, vagyis hitelvek és szervezeteik sokkal döntőbb szerepet játszottak az emberiség múltjában és játszanak művelődésében folyvást, semhogy szabadságot vehetnénk magunknak, a kérdésben odavetve ítéletet mondani. S mégis legyen bárcsak némileg jogosult e vád, úgy épen a történelmi, régészeti és természettudományi szakokra hárul a kötelesség, lehetőleg pótolni azt a hézagot, mely a vallási hitelvek és hitfelekezeti szervezetek jelentőségének netaláni hanyatlása nyomán, az erkölcsi személy gondolkozásában és biztos irányításában előállhat.

A mindenható megközelíthetlen érzékeinkre nézve, bármennyire megingathatlan is legyen hitünk benne. Csak földi helytartóihoz fordulhatunk. De kikhez forduljunk, ha ezek csalhatatlanságában netalán hitünket veszítjük?

Azt tudjuk, hogy minden okozatszerű földünkön. Minden tény végtelen előzmények láncolatának szüleménye s minden csak úgy történhet, amint tényleg történik. Az pedig, amit szabad akaratnak nevezünk, tulajdonképpen nem egyéb, mint hogy szabad akarnunk azt, minek előzményei a történetekben, vagyis múltban advák. Bölcsék viszont úgy vagyunk, ha az előzmények összevetéséből következtetni tudjuk a jövőt s céljainkat ehhez alkalmazva, szilárdan akarjuk és öntudatosan cselekedjük mindazt, mi a célnak még további előfeltétele.

Csak így ismerheti el az ember a mindenható teljes bölcsességének és hatalmának nyilvánulásában a tökéletes egységet, a nélkül, hogy az emberi akarat és bölcsesség fogalmairól, mint teljesen hiukról lemond.

Hogy tehát a sors javunkra használhasson bennünket eszközül, s öntudatosan haladva, részesülhessünk a kedvező eredményben, tudnunk kell bölcsen akarni azt, mit a sors előnyünkre jelöl.

Ez egyszerű igazságok elismerése az, mi felszínen tarthatja és irányíthatja a lelkiületet akkor is, midőn netalán a mindenható földi helytartóiban való hit többé-kevésbé cserben hagy. — Ha pedig végre azt kérdezzük, hogy mindenekfelett mely tudomány-szakok irányíthatják az embert legbiztosabban, az okozatszerű összefüggés nyomán, a múltból jövőre következtetni, úgy első-

sorban a történelmi-, régészeti- és természettudományokat kell ilyenekül elismernünk. — Mert ezek tárják szemeink elé legvilágosabban az események okozatszerű változhatlan egymásutánját. Ezek tanítanak igazán bölcsen akarni és sikeresen cselekedni. — S mint ilyen tudományszakok lelkületi és erkölcsi szempontból is annyira egyetemes jellegűek, hogy méltán tarthatnak igényt a legkülönbözőbb társadalmi rétegek érdeklődésére és szeretetteljes közreműködésére.

Szívből üdvözlöm a tanúságú! jelenlevő igen tisztelt társaságot s ezennel megnyitom a gyűlést.

Fáy Béla.

A dák háborúk története Traianus oszlopának domború képei alapján.*

1906-ban volt kerek ezernyolczszáz esztendeje annak, hogy Marcus Ulpius Traianus, a nagy római császár meghódította Daciát, véget vetve a birodalom határait folyton fenyegető veszedelmeknek. Győzelmét fényes diadalmenettel ünnepelte, emlékeztétét pedig forumával és domború képes oszlopával kívánta megörökíteni. A forum elpusztult, de az oszlop ma is áll, s a tudományos és művészvilág, háromszáz esztendeje, sohasem lankadó érdeklődéssel viseltetik iránta.

A hatalmas oszlop alapja valamivel magasabb öt méternél. Az alapot mesterkézre valló tropaeumok fődik, valóságos kincsbányák annak, ki a dákok és szövetségeseik védő, támadó fegyvereit kívánja tanulmányozni. A negyedik oldalon szárnyas geniusoktól tartott, téglány alakú táblán, következő felirat:

„Senatus. populusque. Romanus / im(peratori). caesari. divi. Nervae. f(ilio). Nervae / Traiano. aug(usto). Germ(anico). Dacico. pontif(ici) / maximo. trib(unicia) pot(estate). XVII. imp(erator). VI. co(n)s(ul). VI. (=113 Kr. u.) p(atri). p(atriciae) / ad declarandum. quantae. altitudinis. / mons et. locus. tantis. operibus. sit. egestus. (C. I. L. III. 960.)“

Alatta középen kicsinyke bejárat s ettől jobbra és balra ismét tropaeumok. A fölíratban a Germanicus és Dacicus címeket kivéve, mi sem utal az oszlop sajátképi rendeltetésére. Ha reliefjeit el-mossák a viharok, vagy ledöntik az évszázak a hatalmas törzset, úgy képzetünk se lenne alakjáról és rendeltetéséről, hiszen Dio Cassius (68, 16) megelégszik az ajánlás két utolsó sorának száraz megemléztetésével és csak mellékesen mondja, hogy az alap fülké-

* Felolvasatott a Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat 1907. február hó 12-én tartott rendes választmányi ülésén.

jét a nagy ember földi részeinek a befogadására szánták. Később csakugyan ide helyezték a császár arany hamvvedrét (Eutrop. 8. 5.), de Nagy Szent Gergely már üresen találta a sírt.

Az alap fején széles párna nyugszik, fölötte koszorú, s erről emelkedik föl a karcsú, hatalmas oszlop. Tetején acroterium, melyen Traianus óriás méretű szobra állott. Az imperatort, a fönnmaradt érmek tanúsága szerint, teljes katonai díszben, lépő helyzetben ábrázolták. Vállain lebegő köpeny, baljában hosszú, az alapra állított lándzsa, jobbában golyó s rajta kétségtelenül Victoria. A szobrot valószínűleg a népvándorlás vihara döntötte le, talán a visi-gótok 410-iki betörése alkalmával. Chacon 1576-ban még látta lábait az acroteriumon s fejét is, melyet III-ik Pál pápának 1536-iki ásatásai hoztak napfényre. Az értékes régiséget Della Valle biboros műtárgyai közé helyezték. Később nyoma veszett. Chacon két római láb és négy uncia ($=0.6899864$ m.) magasnak találta, s e méretből következtetve, a szobrot 21 római lábra ($=6.21054$ m.) becsülte. Az oszlop magassága: 29.90992 m.

Törzsét csigavonalban, alulról fölfelé haladva reliefek díszítik.

A képeket többszörösen kiadták: Chacon (Muziano rajzaival), Bartoli, Morell, Piranesi. De e kiadások nem elégítették ki a tudományos igényeket. E miatt rendelte el III-ik Napoleon császár, mikor Julius Caesarjával foglalkozott, az oszlopnak galvano-plasticus úton való lemásolását. A nagy munkát az auteuel műhely hajtotta végre, s a hat hengert a párisi Saint-Germain múzeumban helyezték el, a fősz másolatokat pedig a Lateran felső termeiben. A párisi hengereket Arosa (1872—74.) phototypicus másolatban adta ki, négy, rengeteg kötetben W. Froehner magyarázataival. A kiadás azonban alig növelte a domború képek ismeretét, részben mert kevés (200) példányban jelent meg, részben pedig, mert nagyon kényelmetlen a használata, nagy méretei, valamint a képek szétdaraboltsága miatt (186 lap). A szász királyság (!) közoktatási kormányja segített a bajon. Támogatásával a berlini Reimer cég újra kiadta a reliefeket C. Cichorius tübingeni egyetemi tanár magyarázataival két képes kötetben, 113, könnyen használható táblán. Ezek a laterani fősz öntvényekről vett fényképek alapján készültek és a következőképen oszlanak: 1—3-ik tábla az oszlop

látóképe s az alap négy oldala; 4—22-ik tábla az első hadjárat első éve (101 Kr. u.); 23—26-ik tábla a 101—102 közt lefolyt tél eseményei; 27—57-ik tábla a hadjárat második éve (102 Kr. u.); 58—71-ik tábla a második háború első éve (105 Kr. u.); 72-ik tábla az aldunai hid fölavatása; 73-ik tábla Traianus téli szálláson; 74—113-ik tábla, a hadjárat második éve (106 Kr. u.) A 113-ik tábla a keresés, kutatás könnyítésére 414 szelvényre oszlik.

Cichorius magyarázó kötetei (eddig kettő) méltóan csatlakoznak az angol Pollen, a francia Froehner és Reinach-éhoz; terjedelmükre s aprólékos pontosságukra nézve meghaladják az eddigieket. E commentárok a német tudományos irodalomban nagy port vertek föl; erős tollharc keletkezett, melynek legkiválóbb terméke E. Petersen Rómában írt két kötetes bírálata. Könyveiben elbeszéli a háború egész történetét; közben szakadatlanul támadja Cichoriust, gyakran túllépve a tárgyilagosság határait. Legerősebben azt veti szemére, hogy történeti bizonyítékoknak, valóságos okleveleknek tekinti a domború képeket, de másfelől maga is elköveti ugyanazt a hibát, mert épen a reliefek, mint történeti bizonyítékok alapján kívánja Cichoriustól lényegesen eltérően rekonstruálni a háború történetét.¹

I. Az első hadjárat. (101—102.)

A római hadsereg két részre oszolva támadta meg Dacia királyát Decebalust. A császár Viminaciumból (Kostolác) indulva ki, Lederata-nál (Ráma), a keleti sereg pedig Drubetae-nél (Turnu-Severin) kelt át a Dunán hajóhídon. A képek csak Traianus fölvonulását ábrázolják, míg a keleti sereget mindössze egyszer látjuk, mikor valamely kisebb folyón, vagy megdagadt patakon, vízéren kel át. Aztán egyesülnek s közös erővel támadják meg a királyt Tapaenál a Bisztra völgyében. E nagy ütközetrel fejezi be az imperator a véres háború első évét — írja Petersen.

Az utolsó pont föltétlenül helyes. A tapaei csata az első föl-

¹ Trajans dakische Kriege nach den Säulenrelief erzählt von E. Petersen I—II. — Die Reliefs der Trajanssäule. Herausgegeben und historisch erklärt von C. Cichorius. I—II.

vonás záró jelenete, de az már tarthatatlan állítás, hogy a nyugoti és keleti sereg összefogva mérkőzött meg félelmes ellenségével. Ellentmond a reliefek egymásutánja, elhelyezése. Az ütközetet az 57—62. szelvényen látjuk, míg a keleti sereggel csak a 65—66-ik szelvényen találkozunk, aztán, hogy Traianus meg szemlélte és kétségtelenül meg is szállotta Tapaet a Temes és Bisztra összefolyásánál. Ezzel biztosította s elzárta a császár az utóbbi folyó egész völgyét a Vaskapú hágóval egyetemben. Erről nem érhetett többé veszedelem a rómaiakat, mert az imperator megerősítette pontról-pontra az utat, melyen fölvonult; ezt a keleti hadsereg is megtette kétségtelenül.

Visszatérőben itt-ott harcoltak még a csapatok; megtörték végleg Krassó-Szörény, Temes, Torontál vármegyék területén az ellenállást. Az önként hódolt népet áttelepítette a hadvezérlet a jobbpartra.

A telet Ad-Pontesben, Drubetaevel szemben a jobb parton töltötte Traianus, hogy közel legyen a harctérhez és személyesen ellenőrizze a nagy hid építését. A két hídfő elkészült már 101-ben.

A következőkben nagyon eltér Petersen Cichoriustól, s ezt helyeselni fogja a domború képeknek minden figyelmes szemlélője. A 74—117-ik szelvényen nagymérvű, merész támadást látunk. Dák lovasság kel át a Dunán, nagy, gyalog csapatok tűnnek föl a jobbparton és sarmata lovasság, mely fölvert messze vidéket. E könnyű siker fölbátorította Decebalust és csapatai (76—79. sz.) tekintélyes erősséget ostromolnak. Az őrség vitézül és sikeresen védekezik. Ezalatt Traianus értesült a veszedelemről. Hajóra szállott nyomban, a flotta berakodott s megindult lefelé (80—87. sz.) A császár talán az Olt torkolatáig evezett; aztán serege élére állva, lóháton vezeti hadait (88—90. sz.). Lovassága összetűz nemsokára a pikkely-páncélos sarmatákkal (91—94. sz.) s megszalasztja őket. Később gyalog hadak ütközetét látjuk (95—98. sz.). A sikert rögtön fölhasználja Traianus; várat épített (99—100. sz.) és még el se készült az, már is hódoló nép keresi föl a császárt. A következő nagy terjedelmű képcsoport a főhadak mérkőzését ábrázolja (101—110. sz.). Traianus személyesen vezeti az ütközetet, melynek emlékére Nikopolist (Stari Nikup) alapította. Majd beszédet intézett

győzelmes seregéhez és visszatért Pontesbe (111—113. sz.) Útját nem ábrázolták. A képsorozat utolsó részletein a dák hadi foglyokat (114-ik sz.) és az auxiliarius csapatok jutalmazását látjuk. (115—116-ik sz.)

A következő reliefen (117-ik sz.) a római foglyok kinztatását ábrázolta a művész. Egészen önálló független kép, mely éles határt von a megelőző és következő események közt.

A szemszédos képen (118—120-ik sz.) a szállító hajóraj kirakodását látjuk.

A háború második évében ismét Pontesből indult ki a sereg; élén legatus; hajóhídon kel át (121—122-ik sz.) s a már előre ment császár valamely magasan fekvő várból ereszkedik le környezetével és üdvözli az érkezőket. (126-ik sz.)

A közbeeső 123—125-ik szelvényen ismét nagyobb sereget látunk: lovasságot, gyalogságot, szállító csapatokat, melyekről észrevesszük a legelső tekintetre, hogy nem azonosak az előbbiekkel, kik a hajóhídon voltak. E csapatok az atheni hosszú falakhoz hasonló építmények közt haladnak. Petersen e falakat (l. 61.) terjedelmes, erőltetett magyarázat után a dunamelléki Drubetae közvetlen közelébe helyezi és csekély távolságban keresi a hegyi várat is (126-ik sz.) s némi gúnnyal oktatja ki Cichoriust, hogy a sereget, melyet ő már a Zsily-melléki Bumbestiben vél, még mindig Drubetae közelében látjuk, honnan igen nehéz dolog a következő képen már Rimnikig, az Olt mellékére hatolnunk előre, annál inkább, mert a rimniki út utolsó szelvénye, legalább a térkép szerint síkságon halad s nem hegyen, miként a relief mutatja. — Igazán sok ennyi tévedés egyszerre! . . . melyeket Petersen jobb ügyre méltó elmeéllel védelmez Rómából, a krími háború idejében készült s azóta se reambulált 1 : 300 000 cs. és kir. katonai térképek alapján!

A hosszú falakat Turnu-Severin környékén hiába keressük, mert oda sohasem építettek ilyen fölösleges védő műveket, már azon egyszerű oknál fogva sem, mert Rómáé volt ott a Duna mindkét partvidéke Domitianus óta kétségtelenül, sőt fontos váraik voltak a hegyek közt is, s épen ez a körülmény akadályozta meg Decebalust abban, hogy megtámadja az alsó-moesiai Al-Duna

vonalt, és másodszor, mert nyomuk sincsen sehol az egész mehedinczi területben, se a Duna mellékén, se beljebb. Nyomtalanul pedig nem tűnhettek el ily rengeteg építmények, még Romániában sem.

Máshol kell tehát keresnünk azokat! az Al-Duna legalsó vidékén, Trapaceum Traiani-tól északra s ott meg is találjuk, jóformán egész hosszúságukban, úgy, mint Moltke porosz táborszer-nagtól Schuchardtig már számosan leírták. Ide, a Domitianustól épített, Traianustól megerősített limes mellé vonúlt a 123—25-ik reliefen látott sereg, mert előre vetették árnyékukat a következő események s föltüntették aényt, mert a limes nyomatékosabb megszállása valószínűleg egyidőben történt Traianusnak vöröstoronyi támadásával. Hevesen harcolhattak tehát a Duna torkolata körül is, már az első hadjárat második évében, de eme küzdelmeket nem ábrázolták, mert nem a császár vezényelte azokat.

És végül azt is észrevehette volna Petersen, hogy a sereg egy része, melyet Traianus a 126-ik szelvényen üdvözöl, látszólag a hosszú falak mögül kerül elő, mert a tér szűk volta miatt kényszerhelyzetben levő művész nem oldhatta meg másként a kérdést; nem tudta másként föltüntetni a császár elé járuló katonaság összetartozását, mint úgy, hogy a hosszú falak közül a 124-ik szelvény palissadejait elhagyja, a leghátsó falat ugyancsak megrövidíti, a legénységet pedig a szelvény felső részére helyezi; eme „Reliefzwang“-nak a következménye az, hogy a magaslatról érkező császár elé a csapatok, látszólag, szintén magaslatról ereszkednek le.

A hidon átkelt sereg is Traianushoz igyekezett, de később indult, különben ott látnók legatusait az imperator elé siető csapatok élén.

A hosszú falak reliefjei tehát közbevetett képek, mint a római foglyok kínzatása és még több más a majdnem kétszáz méter hosszú relief szalagon.

A harcok nyugaton, illetőleg a daciai hegyek közt, rendes formásokkal indulnak meg: érkező csapatok üdvözlése, allocutio, áldozat, építkezések (127—140-ik sz.). A 141—43-ik szelvényen ábrázolt kép szerint Traianus folyón kel át, melynek hidját a kö-

zépen fekvő sziget két részre osztja. Jellegzetes kép, jellegzetes annyira, hogy bátran fölhasználhatjuk helyrajzi meghatározásra; fölhasználhatjuk, mert ez a relief s vele együtt több más, — kétségtelenül a helyszínen fölvevő vázlat alapján készült. Alább meg is kísértem.

A második év harcaira a császár nem az eddig megerősített úton vonult seregével. Mászt választott. Délkeleti Felföldünkre, Daciába, Románia nyugoti részéből, a régi Kis-Oláhorzágból három szoros nyílik: a vulkáni, zsilyi, vöröstoronyi. Az első maig se alkalmas sűrű, tömeges közlekedésre, nagy hadsereg pedig éppen nem vonúlhatott át rajta se akkor, se most; az egyesült Zsily jobb partján csak az imént épített rendes szekér utat a m. kir. kormány, folytatólag pedig Románia. Nem válik be tehát Petersen állítása, hogy Traianus a vulkáni szorost választotta. Traianust bőségesen értesítették kémei a helyi viszonyokról; ő tehát még kísérletre sem vállalkozott; nem tehette ki hadait ezer veszedelemnek, és szerzőnk se kockáztatja meg a merész föltevést, ha közvetlen tapasztalatai lennének, de ő ismét a cs. és k. bécsi földrajzi intézet 1 : 300 000 térképe alapján, Rómából bírálgatta Cichoriust. Így megbocsátható a lapsus. Petersen egyszerűen a legközelebbi utat választotta, nem vetve számot annak mérhetetlen nehézségeivel.

Traianus Ad-Pontesből Bumbesti felé igyekezett, oda, hol az egyesült Zsily elhagyja a magas hegységet. Ez a pont kétségtelenül római birtok volt már a háború kitörése előtt is, mert a császár seregeinek főtömege előtt vonult oda. A kép hegyen fekvőnek ábrázolja a castrumot (126. sz.) s ez tökéletesen megfelel a valóságnak. A magaslat most Bumbesti mellett meredeken száll alá, mert a lefolyt tizenennyolc évszáz alatt elmosta nagy részét a víz, elmosta már az erősség nagyobb részét is, de a végső pusztulást elkerült romok: tornyok, sáncok, árkok, nagyterjedelmű várról tesznek tanúságot. És megállapítható ma is, hogy vízhiányban szenvedett, mert belsejében csak egyetlen, esővíz gyűjtésre alkalmas medencét találtak. Megvan Bumbestinek hadászati fontossága is; az volt a célja, hogy megóttalmazza a Zsily közép és alsó folyását a Kárpátokból eredő rabló kalandoktól. Ezek pedig

— Traianus háborúit megelőzőleg — igen gyakoriak lehettek ; a castrum tehát Domitianus idejében, vagy még előbb keletkezhetett. A vidéket római birtoknak tekintették kétségtelenül, mert a katonaság nem megy harckészen. Bumbesti körülbelül egyforma távolságra fekszik Ad Pontes s az Olt átjárója közt.

A császár Bumbestitől keletre fordult az Olt felé, többször megállapodva, építkezve. A kellő számú legénység mindig előre ment, hogy elvégezze a szükséges munkákat s mire Traianus a folyóhoz érkezett, készen volt a hid is (143. sz.), melyet a part két oldalán, a folyó észak-déli irányának megfelelően hosszú pallissade falak védelmeznek. Traianus a jobb partról ment át a balra ; itt halad tovább észak felé equites singulares kíséretében. Ez a jelenet csak a Kárpátokban történhetett. A Zsily felső folyásában, két ágának (magyar és oláh Zsily) egyesülése után is jelentéktelen ; szikla sziget nincs rajta sehol, tehát már e miatt se gondolhatunk szorosára ; nagy folyó csak a Vöröstoronyban van : az Olt, s ezen is csak egyetlen pont, mely összevág a képpel. A kép a folyó áthidalását megkönnyítő szikla-szigetet ábrázol, s ilyen is csak egyetlen van az Olton — Románia területén — a jobbparton fekvő Robesti falutól északnyugatra. A fölvonulás útja eddig a balparton huzódott, de a Robesti és Chineni közt fekvő Gorganul hegygyel szemben a balpart meredek szikla oldalai a víz tükréig érnek ; ott ma sincsen közlekedő út ; a forgalmat most is a jobb-oldalon bonyolítják le. Chinenitől Talmácsig csakis a jobbparton találhatók római maradványok.

Tehát az egymástól jó két órányira fekvő Chineni és Racovitia közt a római út a balpartról föltétlenül áttért a jobbra. E két falú közt fekszik Robesti szigete. És ha tudjuk, hogy mily rohanó az Olt folyása e tájon, úgy kétségtelennek kell tartanunk, hogy a rómaiak az áthidalásnál örömezt fölhasználták a szigetet, mely annyira megkönnyítette munkájukat. Nagyon valószínű tehát, hogy Traianus itt kelt át a balpartról a jobbra. Copaceni és Racovitia felől jövet Robestinéél lovagolt át a jobbpartra, s Chineni irányában folytatta útját tovább.

Ha elfogadható Petersennel szemben e fölfogás, úgy hozzávethetünk Traianus további útjához is. Egyelőre északra halad

Talmácsig s talán a Szeben és Olt összefolyásánál vívták a 165—172-ik szelvényen ábrázolt nagy ütközetet.

Közben megtörtént Lusius Quietus mór sejk betörése (155—59-ik sz.). Cichorius szerint — s ezt elfogadja Petersen is — a Vulkánon rontottak be az afrikai lovasok; de ezt lehetetlennek minősíti mindenki, ha csak egyetlen tekintetet vet az 1 : 75·000-es katonai térképre, ha nem is ismeri a helyi viszonyokat közvetlen szemléletből; a Zsily völgyére se gondolhatunk, mert ott csak legújabbán készült járható út. Másfelé kell tehát kereskednünk: a 155-ik szelvény balrészén Traianust úgy tünteti föl a vésnök, mintha a betörőket nézné. Ez esetben az egyik lovasoszlopnak a vöröstoronyi szoroson kellett berontania; ha pedig nem arról érkeztek, úgy az imperatort csak művészi szempontból állítja meg a szobrász, hogy elhelyezhesse a megelőzőktől, mint következőktől független csoportozatot. Ha valóban három, egymáshoz közel eső vonalban törtek be, úgy fölhasználhatták délkeleti szorosaink közül: a törösvárit, tömösit, Tatrang-völgyit, föl a Bodza patakát, és ha a három elsőn jöttek be, tárva-nyitva állott előttük a Barcaság, az Olt felső fele s a Fekete-Ügy termékeny és kétségtelenül akkor is sűrűn lakott síksága.

A római sereg alig ment egyetlen tömegben, mert látunk várostromot is (181-ik sz.), melynél a császár nincs jelen, s a hol nem jelenik még később sem. A sikeres műveletet tehát valamegyik vezére hajtotta végre.

A főhadak valószínűleg Szerdahely és Szászsebes irányában jutottak el a Maros mellé, honnan a Sztrigy völgyébe mentek át s a 191-ik szelvényen valószínűleg a kaláni sziklainendencét látjuk, mögötte és fölötte pedig a hátszeg-váraljai őrtornyot. Ez utóbbihoz talán szó fér, az előbbi azonban kétségtelennek látszik. Ilyformán ismernők a hódító útját.

Most már egyenesen a főváros: Sarmizegetusa basileia (Várhely—Hunyadvm.) felé ment a császár. A várost nagy erősségek fogják be; ezekkel szemben Traianus óriás méretű ellenműveket emeltet, valóságos circumvallatiót, s így néznek farkasszemet egymással. Meddig? nem tudjuk, de harcra nem került. A minden oldalról elzárt, bekerített Decebalus megadta magát. Ez izgalmas

jelenetet a 191-ik szelvénytől a 201-ikig nyúló terjedelmes, valóban művészi kép ábrázolja. Petersen csatolja össze így a képsozotot, hogy történeti jelentőségének némi háttérbe szorításával, kiemelve a görög művészet befolyását. Az Iliupersisre emlékezteti őt a kép.

Ez után következik az allocutio, majd a győző dicsőségét megörökítő Victoria.

II. Békekötés. A két háború közé eső évek.

A békét követező föltételekkel kötötték meg: (Dio 68, 8.)

1. Decebalus kiadja fegyvereit, hadigépeit.
2. Kiadja a szökevényeket s a Domitianus idejében szolgálatába szegődött szakembereket.
3. Lebontatja várait.
4. Visszarendeli csapatait a jogtalanul megszállott területekről.
5. Szövetséget köt Rómával; az imperium területén többé nem toboroztat.

Az első hadjárat területének a határait következőképen vonhatnók meg:

1. Déli határ: a Duna, Viminaciumtól (Kostolác) az Oltig.
2. Keleti határ:
 - a) az alsó Duna, s a vallis Domitiana,
 - b) délkeleti Felföldünkön s Romániában: az Olt, a Szébennel való egyesülésétől, torkolatáig.
3. Északi határ: a Szében és Székás völgye, egészen utóbbinak a Marosba való ömléséig; innen a Maros középfolyása a Sztrigy torkolatáig; a Hátszegpatak balpartja; a vaskapui hágó; a Bisztra völgye; a Tibiscum; Caput Bubali; Ahihis és berzoviai megerősített útvonal.
4. Nyugoti határ: északnyugoton a Sztrigy völgye a Hátszeggel való egyesülésétől torkolatáig; délnyugoton: a Csernovec völgye és Karas folyó.

E nagy területet azonban nem tekintette Traianus végleges hódításnak. Megelégedett egyelőre azzal, hogy Róma döntő befolyást gyakorol Daciában, s állandó békességet tarthat az egykor

oly veszedelmes szomszédal. A béke biztosítására, meg a föltételek végrehajtásának ellenőrzésére legionarius helyőrség maradt Daciában, Longinus vezérletével. A legénységet megosztották a fontosabb pontok közt; a legatus pedig Sarmizegetusában székelt. Ugyanott tartotta udvarát Decebalus is. De a királynak nem imponált Traianus megbízottja. Nem teljesítette a béke föltételeit: nem adta ki fegyvereit, hadigépeit; nem rontatta le várait; nem vonta vissza saját határain túl levő helyőrségeit a — valószínűleg Domitianus idejében — hódított területekről, sőt újabb részleteket foglalt el a jazygoktól; várait szaporította, megerősítette; seregeit egyre növelte és mikor Longinus mindig erélyesebben követelte a föltételek teljesítését, kelepçébe csalta, elfogatta, csapatját kiverte Sarmizegetusából, vagy fölkoncoltatta, a többi fontos pontnak kétségtelenül igen csekély helyőrségével egyetemben.

Ezután zavartalanul erősíthette országát, s valószínűleg ekkor építtette a sebeshelyi hegységben a nagyméretű várakat, melyek később utolsó menedékhelyei voltak.

A rómaiak birtokában tehát alig maradt egyéb, mint Dacia délnyugoti része; a déli határon túl emelkedő hegységekben levő nagy várak s a Dunapart a hidakkal, hidfőkkel.

III. A II-ik hadjárat. (105—106.)

A háborúra volt tehát elég ok mindkét részről s Decebalus, hogy helyre üsse azt, a mit 101—102-ben elmulasztott, most maga támadott. E támadást, a rómaiak védekezésével együtt elismerésre méltó képzelő tehetséggel reconstruálja Petersen, de kiinduló pontja teljesen, tökéletesen téves lévén, legfőljebb gyöngé laikusokat téveszthet meg merész légvárával.

Traianus rengeteg fénynyel, pompával, népvándorlás számba menő kísérettel utazik a harctérre; hosszú útját pazarul ábrázolja a művész a 207—240-ikig terjedő szelvényeken. Az utazást nagy körülményességgel írja le Petersen, de föltevésekre ő is csak föltevésekkel válaszolván, teljes biztossággal mindössze annyit tud mondani, hogy az imperator elindulván Itáliából (Anconából?) útjának két első részletét a partok mellett, evezős hajókon tette

meg; az Adrián vitorlással vágott át, a szárazon pedig gyalog vagy lóháton halad előre; a Dráván vagy Száván s a Dunán ismét hajón. Vele együtt nagyszámú katonság érkezett.

A 241—64-ik szelvényeken látjuk Decebalus támadását s a rómaiak sikeres védekezését; 241—44-ik szelvényen a Traianus-szal érkezett hajós legénység utakat tör, hidakat, castrumokat épít; 245—48-ik szelvény dák vár; jobbról-balról menekülők tódulnak falai közé; a 249—51-ik szelvényen dákok ostromolják a rómaiak valamelyik castrumát; 252—55-ik szelvény: harc a hosszú falak közt; a 253-ik szelvény felső részén legatus (Hadrianus?) vezérletével praetorianus gyalogság érkezik a szorongatottak segítségére; a 255-iken Traianus vezérli a vágátva érkező lovas, fölmentő sereget; a 256—57-ik szelvény úttörés; a 257—61-ik sz. Traianus érkezése, áldozat, praetorianusok; a 257—61-iken idegen követeket fogad a császár. A művész, Petersen szerint, nagy szorultságban volt a csoportozatok elhelyezése alkalmával. Ha megtartja a természetes sorrendet, képei vesztenek hatásos voltukból, s mégis több teret foglalnak el, mert a császárnak a hidhoz való megérkezését kétszer kellett volna ábrázolnia! (vajjon miért?) E bajon a sorrend megfordításával segített, azaz a reliefek nem a szokott irányban — balról jobbra haladnak, hanem jobbról balra, s közös központból sugárzanak ki. Így aztán a reliefsorozat egyike az oszlop legszebb részarányos képeinek, melyen főalakok a nagy ellenfelek, Traianus és Decebalus.

Központ a római hegyi vár, innen indulnak ki az események; a castrummal szemben, balra áll a dákok erőssége. A várak valószínűleg egyazon völgyet zárnak el; igazolja ezt a terep alakulása is; valószínű az is, hogy egymás ellen irányulnak; tehát a dákok vára épült később.

A képeken ábrázolt események, Petersen szerint, következőképen sorakoznak:

1. (257—61-ik sz.) Traianus megérkezik, áldozatot mutat be, megjelennek előtte a praetarianusok s megkapják a parancsot az elindulásra.

2. (253-ik sz.) A gyalogság teljesíti a vett parancsot, s csapatjait vezérükkel a hegyek közt látjuk; lóra kap Traianus is

(255-ik sz.) és a 233—34-ik szelvényen látott lovassággal elvágat a veszélyeztetett pontra.

3. A 252—54-ik szelvényen föltüntetett hosszú falakhoz, melyek közt már-már végső veszedelem fenyegeti a rómaiakat.

A falakat, hogy a harcot kellően, azaz mindkét oldalról föltüntethesse a művész, a kép síkján — balról jobbfelé — ferdén helyezte el, és csakis részletet (részt az egész helyett) mutat be; a legelső balfalat hevesen támadják, s már be is hatoltak, mert az első és második kapu közt dákokat látunk; a második kapun pedig a legionarius hajánál fogva löki ki dák ellenfelét. A második és harmadik közé meg épen beszorították a rómaiak egy részét, s a kimenekültek a fal tekintélyes darabjának a lerombolásával igyekeznek megmenteni társaikat, és ugyancsak neki fognak, . . . mikor megjelenik a császár.

4. A castrum ostroma, a rómaiak kirohanása (249—251-ik sz.). Úgy látszik, hogy vége felé hajlik az ütközet, s a közeledő gyalogság láttára,

5. a dákok várukba futamodnak.

6. A császár (262—64-ik sz.) Ad Pontes-ben fogadja a barbár követeket.

7. (265-ik sz.) Indulás a harctérre.

A reliefek tehát — mondja Petersen nagy adag önérzettel — oly eseményekről nyújtanak fölvilágosítást, melyekről a történetseknek eddig nem volt tudomása, mert nem maradtak fön­n egykorú adatok.

És hogy, folytatja, a dákok ekkor csakugyan a Duna mellett voltak, Apollodoros hidjának közvetlen közelében megerősíti a Medici villa hátsó falába illesztett relief részlet is, mely a császár győzelmeit dicsőítő domború kép darabja! (?) A kép vakmerő pileatust ábrázol, amint horkanó lován átúszza a Dunát. Traianus hidjának az ívei alatt; a reliefen ott látható a nagy híd ívjének a modern vasszerkezetekhez hasonló részlete. Ez is igazolja tehát, hogy a dákok csakugyan megszorongatták a rómaiakat hídjuk közelében.

Mindenek előtt e két utolsó pontra tesz­ek néhány szó megjegyzést: a hosszú falak közt történt harcokról igenis tudnak a

historicusok, hiszen az adam-klissi-i emlék kézzel fogható bizonyíték; az a bizonyos vakmerő dák lovas pedig alighanem más folyón úsztatott át, mert Traianus hídjának ívei alatt el se képzelhetjük őt; Turnu-Severinnél a Duna 1100 m. széles, és sodrának — mélynek a hídlábak közt a rendesnél három, négyszeres erővel kellett bírnia, még lovas ármádia se tudott volna ellentállani, még kevésbbé egyes ember. — Az a lovas csak annak a bizonyítéka, hogy valamelyik római szobrász kőbe véste, mint curiosumot a dákot, ki áthidalt folyón usztat át, — de eszébe se jutott, mert nem juthatott eszébe a Petersentől gondolt, — soha meg nem történt esemény, hogy a dákok megszorongatták valaha Traianus hídjánál a rómaiakat, és végül, hol van a bizonyíték arra, hogy a reliefen levő boltozat töredék éppen az aldunai hidra vonatkozik? Az usztató lovas tehát egyáltalán nem bizonyíték!

Az egész reconstructio ellen pedig az a legfőbb érv, hogy Drubetae közelében sohasem voltak hosszú falak, miként fönnebb kimutattam, és másfelől mi célja lett volna a Tropaeum Traianinak, ha nem a Domitianus császár valluma közelében vagy vallumán vívott küzdelmek emlékét dicsőíti?!

Azt mondanom sem kell — Petersen bölcsen tudja — hogy ily diadalemlékeket a győzelem helyén vagy közelében szoktak emelni, avagy ott, hol Róma fegyverein a már helyreütött csorba megesett. Így történt Adam-Klissi közelében: *opposita iuxta se posita magis elucescunt!* Egyfelől Cornelius Fuscus pusztulásának gyászos emlékei: a nagy oltár és síremlék, másfelől a nagy hadvezér tropaeuma s a győzelem emlékére alapított város Tropaeum! Élesebb ellentét el se képzelhető! és vajjon a byzantioni, lovas, Traianus szobor, mely a dák háborúk után emeltetett, nem annak a bizonyítéka-e, hogy az imperator nagy győzelmet aratott a büszke civitas libera-tól északra?

Ugyancsak a vallumon vagy a vallum mellett vívott harcokra utal Tomi egyik érme, mely Traianust már „Dacicus“-nak nevezi, s nevét dativusba tévén, neki ajánlja. Reversét tropaeum díszíti.

A harcok folyását nagyjában következően rekonstruálhatjuk: a két kikötős város (218—24-ik sz.) elhagyása után, hegységen hatol át Traianus a belső részekbe (Thracia-ba), s a háború ezer-

nyi nyomorúságától fenyegetett, a dákokkal arcjellegre, ruházatra jóformán teljesen egyező nép üdvözlí. Cichorius e barbárokat (235—37-ik sz.) dákoknak mondja s a régi temesi grófságba helyezi a jelenetet; Petersen szintén dáknak véli a népet, de, hogy hol történt az üdvözlés a következő, semmit mondó megjegyzéssel üti el: „Sokfelé lehettek dák telepések már az első háború után is a birodalom területén, miként a legközelebbi képe római népességgel vegyesen látjuk őket.“ Sejtí tehát, hogy lehetetlenség mindkettejük álláspontja, míg ha a Propontistól északra helyezzük a jelenetet, érthetővé válik.

Ha Traianus hosszú útjában a dákokhoz minden tekintetben hasonló békés barbárokkal találkozik, mielőtt összeméri fegyvereit a sajátképi dákokkal, úgy a hódolók, a keleten messze elterjedt thrák törzsbe — melynek legészakibb ága a dák — tartozhatnak. (Odrysok?) Kétségbeesett küzdelmük elnyomása után beletörődtek a thrákok Tiberius idejében a rómaiak igájába, de a kormány hellenizáló törekvései sikertelenek maradtak. Eme tények alapján megállapíthatjuk a barbárokat ábrázoló kép jelentését is: hódoló nép!

Traianus útját azonban nem állapíthatjuk meg föltétlen biztossággal, annyi azonban igaz, hogy a Balkántól délre csak egyetlen hegységen kellett átkelnie, az Istrandzsán, melyet átszel a Hebros mellékfolyója: a Tonzus; s az orosz táborkari térképek szerint északfelé, ennek a völgye a legkényelmesebb közlekedő vonal. Erre laktak az odrysok, kiknek fejedelmei mindig Róma felé gravitáltak s területeiknek Claudius idejében római provinciává való átalakítása előtt is, a császárság hűbéresei közé tartoznak.

A 237—40-ik szelvényen nagy áldozat. A terep sík, de nyomban utána hegységek következvén, a szent cselekvénynek lapályon kellett történnie; a vidéket rómaiak és barbárok lakják. Eme vonások tökéletesen reá illenek a Pontus közelében, Vespasianustól coloniává emelt thrák Deultumra. — A második jóval magasabb hegység, melynek öserdejében útat tör a hajós legénység, már a Balkán (241—44-ik sz.), rajta túl pedig a harctér.

A 245—48-ik szelvényeken völgyzáró falakkal kapcsolatos,

hegyes-völgyes területen fekvő dák várat látunk, melybe jobbról-balról futva érkeznek a menekülők: valószínűleg a 249—51. szelvényeken föltüntetett vár alól, melyet auxiliarius helyőrség védelmezett oly sikerrel, hogy a csapatok kironthattak s elűzhették ellenségeiket.

Az ostrom Traianus megérkezte előtt történhetett, de a vere-ség alig gyöngítette Decebalust; hatalma, tekintélye még nem ingott meg; népének eddigi veszteségei csekélyek, harcképessége nem csökkent. A határszéli szorosoktól a Duna könyökéig húzódó 240—250 km.-nyi út tárva, nyitva állott előtte. Könnyen növel-hette tehát seregét s ez meg is történt kétségtelenül, mert meg-támadta magát a vallumot, oly hévvel és erővel, hogy a 102-ben s talán azóta is szaporított őrség áldozatul esik, ha Traianus ha-dai: lovasság, gyalogság, nem érkeznek meg kellő időben. Ez a rómaiak javára hajlította a mérleget s a dákok nagy veszteséggel tértek vissza hazájukba.

Annak bizonyítására, hogy e harcok csakugyan Domitianus vallumánál, Troesmis és a Halmyris tó közt történtek, talán föl-hozhatom azt is, hogy a dobrudzsai három *limes* közül a legdé-libbet barbárok hányták a rómaiak ellen, a középsőt Constantinus császár 315—17. közt, a harmadikat pedig Domitianus, miként, hogy egyébre ne hivatkozzam, Martialisnak Cornelius Fuscusról írt epigrammja is tanúsítja.

Azt föl se tételezhetjük, hogy a dákok a mai Adam-Klissi táján kísérlették volna meg a támadást, hiszen a partok védel-mére C. Fuscus seregének pusztulása után sokat tett már maga Domitianus, előre rendelte a legiókat egész a Duna környékéig; Traianus pedig okulva Decebalus váratlan támadásán — még töb-bet, s már 102-ben megszorította a helyőrségeket. A dákok te-hát a transvallaris régiót támadták meg s a császár Traianopolis-ból Dymae, Zirinae, Plotinopolis, Uscudama-Adrianopolis, Tarpod-zum, Sadama, Deultum, Anchialos, Scatrae, Marcianopolis, Cruni-Dionysopolis, Tinogittia, Callatis, Stratonis Turris, Tomis, Istrus, ad Salices vonalán sietett északra, most már, miként a 233—35-ik szelvény bizonyítja, lóháton s Halmyrisnél átkerülve a vallum északi oldalára, jobbról balfelé, azaz kelet felől nyugot felé vágatott szo-

rongatott hadainak a segítségére; ép így járt el a már előbb föl-vonúlt gyalogság is, de a melynek csak menetelését látjuk, míg tényleges beavatkozását nem jelenítette a szobrász, nehogy az im-perator mellett még más is szerepeljen.

A császár győzelme teljes! Méltán szembe állíthatta Tro-paeum Traianit az új várost és tropaeumát Domitianus nagy ol-tarával, Fuscus sirjával.

Az oszlop adatainak s a velük kapcsolatos tropaeum megis-meréséből az az első nyereségünk, hogy a háborút hasonlíthatat-lanúl nagyobb méretűnek látjuk, mint eddig véltük. Nemcsak a mi Nagy-Alföldünk, déli vármegyéink, délkeleti Felföldünk borultak lángba, de az Al-Duna egész melléke s Decebalus szomszédjai lehetőleg élesztették a tüzet keleten, mint nyugoton. Benndorf szerint moldvai barbárok kezdték meg a harcokat. 105 tavaszán keltek át a Dunán, közel a tengerhez, megszorongatták az alsó-moesiai legiókat, lázadásra akarták bírni thraciai fajrokonaikat, kik talán még mindig régi szabadságukról álmodoztak. Moesia Inferior legatusának jelentése után Traianus nyomban tengerre szállott a gárdával. Thraciát lecsillapította személyes megjelenésével, majd a sajátképi harctérre ment s egyetlen, de rettenetes erővel mért csapással viasszaszorítja hatalmas ellenfelét hegyei közé.

A háború színtere meghaladja a hétszázezer négyzet kilométert, versenyez a császár később vívott keleti küzdelmeinek sphae-rájával. — Nagyon is megérthető tehát, hogy miért halmozta el a senatus Traianust a szerencsés befejezés után annyi kitüntetés-sel, hogy miért oly bőkezűek az imperator, mint senatus a sok-féle emlékkal, melyek mind a császár és legiók dicsőségét hirdetik és hogy oly páratlan fényű diadalmenet tartatott.

Ezzel szemben Cichorius és Petersen a harctért délkeleti Fel-földünk nyugoti kétharmadára, és a régi Kis-Oláhországnak, azaz Romániának az Oltig terjedő nyugoti részére, tehát minimumra szorítják. Vajjon miért? mikor minden a reductio ellen szól, és minden adat óriás méretű háború mellett beszél.

Az események új színtere s a régi közt nincs közvetlen kap-solat. Traianusnak a Dobrudzsából Turnu-Severinig szárazon vagy vizen tett útját nem jelenítik, mert alig volt benne ábrázolható

vagy ábrázolásra érdemes mozzanat; a hiány további magyarázatara nincs szükség, mert ott, hol az író folytonos kapcsolatra törekszik, a rajzoló csak kellő discretióval járhat el, kénytelen kihagyásokkal — melyek néha többet használnak, mint ártanak — dolgozni.

Traianus Ad Pontesben töltötte a telet, hol számos civilisált és barbár nép követjét fogadta.

106 kora tavasszal indult el a harctérre.

A harcok új szaka szokásos módon kezdődik: 265—68-ik sz. kivonulás; 269—70-ik sz. a csapatok áldozattal várják a császárt; üdvözlik; 272—73-ik sz. áldozat; 274—78-ik sz. adlocutio; 279-ik sz. haditanács; 280—89-ik sz. a két vonalban haladó sereg.

Petersen további fejtegetéseit sem tartom elfogadhatóknak.

Szerzőnk a 191—201-ik sz.; 293—97-ik sz., majd a 300—343. sz.-ig tartó képcsoportozatot egyetlen erősség különböző részleteinek minősíti: Sarmizegetusa basileia-t látja bennük s eme erőszakos föltevésének — melyet íróasztala mellett eszelt ki, a nélkül, hogy valaha színét is látta volna a hátszegi völgynek, a muncseli Gredistyének — bebizonyítására mindent elkövet és Cichoriusnál sokkal nagyobb hibába esik: Petersen térképeknek minősíti a különböző látóképeket s ennek megfelelően jár el.

Sarmizegetusát az oszlop domború képei közt a következőkön ismeri föl:

1. A 191—201-ik szelvényen, 102-ben történt hódolása után.

2. A 293—97-ik szelvényen perspectiva nélkül való, távolról látszó képben, mikor a két vonalban haladott római sereg megérkezik.

3. A 300—315-ik sz. A rómaiak ostromolják.

4. 322—333-ik sz. A végsőig elkeseredett ostromlottakkal.

5. 337—43-ik sz. A rómaiak már elfoglalták.

S mindezt egy és ugyanazon területen, Hunyadvármegyében a hátszegi völgy délnyugoti torkolatában, a Vaskapú előtt, Várhely falú környékén.

Sarmizegetusa fekvése csakugyan előnyös. Jó összeköttetése van a Sztrigy völgyén át a Maros gazdag síkságaival s így köz-

vetve az északi részekkel; nyugotra a Vaskapun át a Temes és Bisztra vidékével; a vulkáni ösvényeken, a Zsily völgyén s a vöröstoronyi szoroson keresztül az aldunai síksággal. Élvezi tehát a könnyű közlekedés előnyeit a hátrányok nélkül. Míg meg volt Dacia területi épsége, sohasem fenyegette veszedelem; az északi területek Decebalus birtokai; a Zsily völgye, a vöröstoronyi szoros könnyen védhető; a Vulkánon át nem tarthatott meglepetésként, mert a meredek hegyoldalakon, ösvényeken, csak hadi felszerelés nélkül kockáztathatott támadást még a legmerészebb ellenfél is. Krassó-Szörény vármegye pedig olyan hegyes erdőfödte vidék, hogy még most is nagy elővigyázattal kellene előre haladnia támadó seregnek, akkor pedig erőszakkal kellett elfoglalni a természettől minden talpalatnyi földet, fejszével, csákánnyal, és Traianus tényleg így tesz, mert csapatai az oszlop tanúsága szerint folyton erdőt irtanak, utakat törnek, megerősített táborokat építenek.

Sarmizegetusa tehát fontos pont.

De biztosságából nagyot veszített a háború kitörése óta.

Az első hadjáratban Traianus seregei behatoltak a Vaskapuba, maga a vöröstoronyi szoros felől támadott a második évben (102); Bumbesti pedig elzárta a Zsilyvölgyet. A béke föltételei szerint Sarmizegetusa falait lerontották; a városban római helyőrség tartózkodott s vele együtt a legfontosabb pontokon; Bumbestiben jelentékeny római sereg volt és maradt; a vöröstoronyi szorosban szintén; s Decebalus már a 102-iki békekötés alkalmával beláthatta, hogy fővárosában nincsen többé biztosságban, s talán már ekkor elhatározta, hogy másfelé teszi át székhelyét, megközelíthetlenebb, védhetőbb pontra.

Választása a Szászvárostól délre terülő, jórészt maig lakatlan zordon hegységre esett; ennél jobb, hozzáférhetlenebb helyet alig is találhatott volna. Építkezéseit megkezdte talán már 102-ben s mikor elkészült, végzett Longinusszal és csapataival. 105-iki kirohanásával azonban nem érte el célját, a harctérre érkezett Traianus visszaszorította.

A császár megjelenése megfordította tehát a kockát, de az imperator nem aknáztá ki, nem használta föl győzelmét; a király

bántatlanul térhetett haza s fölhasználhatta az egész telet országa megerősítésére.

Ekkor emelték Sarmizegetusa basileia új védő műveit (105—106 közt) és szaporíthatták az új székhelyeit.

Traianus, ha már nem Rómában, úgy Pontesben kétségtelenül értesült a nagy készülletekről, s ennek megfelelően gyarapította hadait.

A 106-iki hadsereg csakugyan jóval nagyobb, mint a 102-iki, s két oldalról támadja meg Daciát: az egyik, a kisebb a Vaskapu felől, a másik Traianus személyes vezérletével a vöröstoronyi szoroson át.

Petersennek Sarmizegetusára vonatkozó hypothesisei tehát nem állhatnak meg, és ha megdőlnek, megdőlnek a hozzájuk fűzött következtetések is.

A két vonalban haladó sereg közül a felső a keleti, az alsó a nyugoti. Petersen szerint az egyik a teregovai szorulaton át rontott be, másik a vulkáni szoroson. Az első föltevés elfogadható, a másiknak még lehetősége is ki van zárva.

Egyelőre csak a nyugoti sereg szerepel. Fölvonúlása fönnakadás nélkül történt, nem kellett bajokkal küzödni; ez világos bizonyítéka annak, hogy a dákok visszavonultak a vaskapui szoros keleti részébe, esetleg Sarmizegetusába.

A 290-ik szelvényen castrametatiot látunk, a 291—92-ik szelvényen a legionáriusok árpát sarlóznak, tehát május vége, junius eleje van, ha zölden vágják le s július, ha éretten. De valószínűbb a korábbi idő, mert a művész, ha érett az árpa, hajlott kalászosokkal ábrázolta volna.

A 293—97-ik szelvényen Sarmizegetusa basileiát látjuk.

A várnak völgyzáró jellege van. Valószínűleg a Vaskapu elzárására szolgál s ez esetben, hogy helyesen, a helyi viszonyoknak megfelelően lássuk, a tükörképet kell irányadónak vennünk és akkor semmi magyarázatot se kell keresnünk arra, hogy honnan kerültek az auxiliумok a vár jobb, mint baloldalára.

A vár jobb szélén (297—99-ik sz.) véres csatát vívnak; dákok halottak borítják a földet; római részről auxiliумok harcolnak, oly hévvel, hogy egyik cohortalis elvesztette sisakját; hajadon fővel

száll szembe ellenfelével; kölcsönös kardcsapást mérnek egymásra. A rómaiak győznek; ellenségeik a hegyek közé menekülnek.

A csata folyamán a sáncolat balfelén regularis cohors érkezett. (293—94-ik sz.)

A vár elesett kétségtelenül, mert a következő képen megváltozik a szín: a nyugoti sereg együtt működik a keletivel.

A keleti sereg az Olt völgyén szintén fönnakadás nélkül érkezett a Maros völgyébe s innen a Berény patak mentén Városvizhez, hol óriás méretű castrumot hánytak; a hátszegi völgyből fölvonult sereg a Sztrigy völgyéből Kitud és Kis-Oklos felé vágott át, hogy a főhadakhoz csatlakozzék.

A háború kockája itt vetett végleg Decebalus ellen.

A magas, néha szinte megközelíthetetlen hegyek közé épült óriás, jó részt maig meglevő várak, három részre oszló hatalmas sorozatot képeznek. A római sereg csak nyomról nyomra tudott sikereket kivívni, s végre se fegyverrel vették be a hatalmas erősségeket; árulás — mely lépten-nyomon kísérte Decebalust — juttatta kezükbe valamennyit. A várak valamelyikében ott volt a király is, de később elmenekült, talán azután, hogy emberei (313—14-ik sz.) megnyitották az alsó vár egyik kapuját. Talán ezt hozza tudomására Traianusnak a pileatus, kit hat cohors sorfala közt vezetnek az imperator elé (319—22-ik sz.). Egyben följánlotta talán a végleges hódolást is. A következő szelvények tartalma rendkívül élénk, mozgalmas: pileatusok fölgyújtják a királyi palotát (323—25-ik sz.); a szomszéd udvarban reményüket vesztett dák urak és közemberek mérget isznak, inkább félvén a rabszolgaságot, mint a halált. Egyikük szétnyitotta keblén ruháját, ég felé emeli tekintetét, kárjait, s úgy kéri Zalmoxis haragját a győzők fejére (326—29-ik sz.); de vannak reménykedők is, és ezek elmenekülnek pileatus vezérletével, magukkal vivén sárkányukat is (329—32-ik sz.). Traianus értesülvén a történetekről, csatarendbe állította seregét, maga állott élére, de harcra nem került: comatusok tódulnak eléje, s az imperator némi habozás után elfogadta a szegény, földhöz ragadt nép hódolatát (333—37-ik sz.); ezután bevonult a sereg, be a császár is; a bal udvaron legionarius legénység a megtalált gabona készletet méri zsákokba; a jobb udvaron imperatornak kiáltja ki serege Traianust.

A következőkben sem tudom követni Petersent; de nagyon messze vezetne vastag tévedéseinek további kimutatása, reális alap nélkül való állításainak cáfolása. Minden reá való hivatkozás nélkül vetem tehát papírra a következőket, megkísértve egy-egy helymeghatározást is.

A nagy várak eleste után Traianus északra fordult, a fő útvonalak: a Maros, Aranyos és Szamos völgyének a meghódítására.

A két Küküllő völgyét valószínűleg legatusaira bízta a keleti részekkel együtt.

A seregek a Sebeshely és Berény patakok széles völgyében indultak északra, és talán a Szászvárostól nyugatra fekvő 341 m. magas Holumbon építették (343—45-ik sz.) azt a kerek őrtorony forma erősséget, melyet megörökített művészünk. A Holumb magaslatról láttani összeköttetés létesíthető a városvizi castrummal. Hírszolgálat szempontjából tehát fontos positio. Biztosítása érdekében állott a római hadvezetőségnek, mert akkor alig volt még befejezve a tartomány délnyugoti részének az elfoglalása. Ez oldalról tehát nem volt kizárva a támadások lehetősége, s ezt abból is gyaníthatjuk, hogy a legénység egy része fegyveresen dolgozik.

Odább (346—49-ik sz.) nagy terjedelmű castrumot és szilárd erősséget építenek. Azt már befejezték, ezen még dolgoznak. A vár és castrum közel fekszenek egymáshoz; a legénység bízottságban van, fegyvertelenül dolgozik.

A vár két részre: felsőre és alsóra oszlik; amaz magaslaton áll, kerek alakú, ez pedig mintha körülfogná. E domború kép alapján megkockáztatható a földrajzi elhelyezés is. Valószínűleg Apulum (Gyulafehérvár), Dacia későbbi főhadiszállása. — Ez esetben a Legio I. Adinrix és XIII. Gemina-ba tartozik a legénység.

De, hogy hol kelt át a római sereg a Maros jobb partjára, azt nem jeleníti a művész. Lehetséges, hogy a dákok hídján, melyet ezek már nem tudtak lerombolni, vagy csak részben rontottak le, a legionariusok pedig helyreállítottak Petrisnél? (Arany), mely később is hídfő. Ez esetben a Sebeshely és Berény patak

völgyéből a Maros síkjára ért seregnek majdnem 25 km-t kellett tennie nyugot felé.

A vártól jobbra (349—50-ik sz.) izgalmas jelenetet látunk. Három fegyvertelen dák — két pileatus, egy comatus — lélekszakadva, heves taglejtéssel járul a császár elé. Megriadt szónokuk ismét áruló: jelentése valószínűleg a király támadó készüléteire vonatkozik, de lehet az is, hogy valamely közel fekvő várat akar a rómaiak kezére játszani, talán azt, melyet négy szelvény nyel alább látunk.

Sok fejtezésre ad anyagot a 350—53-ik szelvény képe.

A cohortalisok tanácstalanul állanak magas, kecskelábú dobogókon. Valamely kisebb folyón akartak átkelni, de nem sikerült. Vissza kellett térniök. A kép kezdetleges, elrendezése fonák, de jelentését talán mégis megállapíthatjuk. A 353-ik szelvényen hegyvidékről lerohanó folyót látunk, mely a szelvény alján majdnem derékszögben törik meg, s tovább ömlik balra. A dobogókat a balfelé egész a 350-ik sz. balszéleig föltüntetett vízfolyással párhuzamosan helyezte el a művész; ez világos tévedés; délkeleti Felföldünkön egyetlen olyan terület sincsen, hol „pontes longi“-ra, sekély vízfölületek áthidalására lenne szükség; úgy kell tehát képzelnünk, hogy a 353—50-ik szelvényeken jobbról-balra ömlő víz, külön folyó, mely fölveszi a lefelé rohanó folyót, melyen a rómaiak át akartak kelni. Ha beválik a föltevés, úgy a szelvények alján ömlő víz a Maros, a lefelé rohanó pedig az Ompoly, s erre kell képzelnünk a dobogókat.

Tovább kezdetleges, félig kő, félig favár. Földrajzi fekvését, bár elég jellegzetes kép, alig határozhatjuk meg.

Ampelum? (Zalatna). Sehogy sem illik reá a relief, ha pedig mégis azt kell sejtelnünk benne, úgy nyilvánvaló a vésnök tévedése: a föllebb következő hajóműhelyt kezdte meg; befejezte annak felső részét és csak aztán igazította át dák várrá, melyet ideig-óráig megmentett az, hogy a két auxiliarius cohors nem tudott átkelni a folyón.

A folyókon való közlekedés könnyébbítésére, egyben biztosítására alapították a rómaiak hajóműhelyüket, melyben a legionariusok két kompot ácsolnak. (355—56. sz.)

Most illusztrálja azt a támadást a művész, melyet előbb (349—50. sz.) az árulók bejelentettek.

Erre három oldalról gyülekeztek (a gyülekezés 354—58. sz.); egyesült erővel támadták meg a három auxiliarius cohortától védett castrum stativumot (358—60-ik sz.) és ugyancsak megszorongatták. Végre visszaverték őket s az ostromlókkal együtt eltűnt Decebalus is (361. sz.), ki valamely közel erdőtől vezette a műveletet. Ez események talán Brucla-nál (Nagy-Enyed) történtek.

A támadás sikertelensége ernyesztőleg hatott a dák seregre. Egymásután hagyták el váraikat, gyakran oly rendetlenségben, hogy a római előcsapatok ügyet se vetettek rájuk. Nem jelentik be föltűnésüket császári uruknak — legalább látszólag nem — pedig közelben van.

Ily fejetlen futamodást látunk a 362—63-ik szelvényen.

A főútvonalon haladván a seregek, a 362-ik szelvény dák várát Salinisnek (Székely-Földvár) vélhetnők; a 364—65-ik szelvényeknek jóval nagyobb, római mintára fölszerelt erősségét Potaissanak (Torda). A rómaiak kardcsapás nélkül szállották meg, és a császár megelégedett a vár nyújtotta kényelemmel, biztossággal, mert nem hányatott új castrumot. Az erősség előtt allocutiot tartott seregének egy részéhez (363—66-ik sz.). Erre valószínűleg az adott okot, hogy a főhadakhoz csatlakoztak az Olt felső völgyének, a két Küküllő mellékének s az Aranyos felső vidékének meghódítását befejezett csapatok.

Az allocutio után tűnnek föl a Decebalus kincseit behozott katonák (367—68-ik sz. Dio 68. 14.). A zsákmány óriás volt; a későbbi írók, mint Joannes Lydus (de magistr. c. 28.), akkora számokat emlegetnek, hogy még tized részükre szállítva is, hihetetlenek azok. A kincseket is árulás juttatta Traianus kezébe. — A végső csoportozatok a független Dacia haldoklását ábrázolják.

Decebalus összegyűjtötte övéit még egyszer. Főurak, közemberek vannak körötte, mindnyájan fegyveresen. De hangulatuk nagyon vegyes. Vannak, kik még mindig biznak uruk csillagában s áhitattal hallgatják, mások közönyösen vagy gyűlölettel fordulnak el tőle, a kétségbeesettek pedig kioltják, vagy kioltatják életüket, sűrű erdő mélyében. (369—72-ik sz.)

A császár ideiglenes jellegű castrumban — még állanak a sátrak — nagyszámú pileatus küldöttséget fogad. Szónokjuk nyílt arccal, térden állva beszél ugyan, de megalázkodásnak nyoma sincsen rajta. Társai helyeslik szavait; jó szívvel hallgatja őt az imperator is. Gazdag ajándékot hoztak. (373—75-ik sz.)

Ekkor látjuk az imperatort utoljára, valószínűleg Napocaban (Kolozsvár). Itt várta be a Decebalus halálát jelentő biztos hirt.

A király után rettenetes hajsza indult (376—87-ik sz.). Kísérői lassanként elmaradoztak, elestek, vagy fogságba kerültek; végre őt is bekerítették, de görbe kardjával kioltotta életét a legnagyobb dák, mielőtt elfoghatták volna. Utinam noster fuisses! Kézrekerültek fiai is, — két, talán nyolc és tizenkét éves gyermek. (388—89-ik sz.)

A király fejét leütötték jobbjával egyetemben, s az egyik castrum stativumban tálcára helyezve mutatták meg az örömrivalgó harcos népnek. Talán Ophatiana-ban (Magyar-Gorbó) történt. (391—92-ik sz.)

395—96-ik sz. A dákokat tömegesen fogják el.

397—98-ik sz. A foglyokat nagy erdőn kísérik át.

399—400-ik sz. A rómaiak éjszaka lepnek meg dák községet. — Largiana? (Magyar-Egregy).

401—402-ik sz. Az utolsó ütközet. A dákokat sarmaták segítik. A római csapatok rendes auxiliumok. Győztek! Cersie? (Rómtot.)

404-ik sz. Fogoly dákok.

405—406-ik sz. A rómaiak elfoglalják, fölgyújtják az utolsó dák várat. Porolissum? (Mojgrád).

407—14-ik sz. A rómaiak igája elől menekvők — maguk előtt hajtva nyájaikat — elhagyják hazájukat. Auxiliariusok kísérik őket a határig.

Ezzel véget ér a kőbe vésett képes krónika, s délkeleti Felföldünk, az egykor oly hatalmas Dacia rabigába süllyedt!

Király Pál.

A rákosdi szarmata korú édesvízi üledékről.*

A szarmata korról szinte általánossá vált az a fölfogás, hogy nagyon egyöntetű, sőt egyhangú; s jellemzését kimeríteni vélték ezzel a néhány szóval: félsós (brak) vízi üledék, szegényesnek mondható faunával. Ujabban azonban — főként Andrusow kutatásai nyomán¹ — más képe kezd kialakulni a szarmata kornak.

S bár nem tarthatom itt föladatomnak, hogy a szarmata rétegek részletesebb tagozását ösmertessem, mégis föl kell említenem, hogy Sinzov² két horizontot különböztet meg: az *alsóra* az *Ervilia podolica* Eichw., a *felsőre* pedig a *Nubecularia novorossica* Karr. et Sinz. előfordulását mondván jellemzőnek. Ránk nézve azonban még fontosabb Sinzov azon megjegyzése, hogy a chersoni és odessai kerületben a felsőbb rétegekben *szárazföldi* és *édesvízi* molluscumok is föllépnek a *Mactra variabilis* Sinz. és *M. Bignoniana* Sinz. fajokkal együtt.

De Andrusow még tovább megy, mert az édesvízi rétegek nagy területen³ való előfordulását megállapítva, a kellőkép karakterizált szintet önállósítja s nem tekinti csupán a felső (Nubeculariás) rétegek faciesének.

* A magy. földtani társ. megbízásából részletesen tanulmányozom a hunyadmegyei szarmata korú rétegeket. E tanulmányomnak egy részletét mutattam be ily címen Társulatunk 1906 május 2-iki választmányi ülésén tartott fölolvasásomban.

¹ *Andrusow*: Die südrussischen Neogen Ablagerungen. 2. Die Verbreitung und Gliederung der sarmatischen Stufe. (Vech. d. k. russ. Min. Gesellsch.)

² Ueber die kalaeont. Beziehung des Neuruss. Neog Sap. Novor. Obsc. Est XXI. k.

³ Igy *Karakasch* Wladikaukázttól K-re talált *Helix*-es rétegeket. — *Zulukidze* is említ Wavtlug mellett egy réteget *Limnaea*- és *Baludina*-val, stb.

S hogyha ehhez fontolóra vesszük, hogy az eddigi kutatások szerint hazánk nagy része e korban sok és nagy szigettel telehított beltenger volt,¹ csodálkoznunk kell azon, hogy hazai irodalmunkban csak oly gyér följegyzést találunk szárazföldi és édesvízi kövületekről. — Ki kell azonban emelnem hogy éppen a Sztrigy öble mutatkozik e tekintetben hálás és tanulságos területnek, mert ámbár külön figyelemre nem méltatták, Koch,² Halaváts³ és Nopcsa⁴ munkáikban (a Sztrigy öböl szarmata korú üledékeiről szólva) a következő édesvízi puhatestűeket sorolták föl:

1. *Paludina immutata* Traunf. (Macresd)
2. „ *acuta* Drap. (Rákosd)
3. *Vivipara* sp. (F.-Szálláspatak)
4. *Valvata* sp. (Lozsád)
5. *Helix* sp. igen nagy faj. (F.-Szálláspatak)
6. „ sp. kisebb faj. (F.-Szálláspatak)
7. *Planorbis ammonia* Sow. (Hátszeg, Várhely)
8. *Limnaea* sp. (Hátszeg)

Mindenek előtt az tűnik föl, hogy úgy szólván egy-egy lelőhelynek egy-egy faj felel meg s így Felső-Szálláspatak, ámbár csak 3 fajjal szerepel, szinte gazdag lelőhelynek mondható.

S ha továbbá helyet adunk Nopcsa amaz aggályának, hogy a Kochtól Várhelyről és Hátszegről említett édesvízi szarukő (melyet ő szálban sehol nem talált) aligha szarmata, hanem talán pliocén korú,⁵ úgy összesen 6 fajunk marad, s ezek közt is csak 2 van pontosan meghatározva.

¹ Andrusow vázlata szerint „Közép-Dunai medence,“ számos szigettel. Itt megjegyzi, hogy miután az erre vonatkozó irodalom nem állott rendelkezésére, nem tárgyalja.

² Koch Antal dr: Az erdélyrészi medence harmadkorú képződményei II. rész. 172—176. l.

³ Halaváts Gyula: Hátszeg—Szászváros—V. Hunyad környékének geológiai alkotása. (Magy. orv. és term.-vizsg. 1903. é. Kolozsváron tartott XXXII. vándorgyűlésének munkálatai, Különlenyom. 27—30. l.

⁴ Nopcsa Ferenc br. dr: A Gyulafehérvár—Déva—Ruszkabánya és a romániai határ közé eső vidék geológiája. (Földt. int. évkönyv XIV. köt. 4. füz. 187—195. l.)

⁵ Nopcsa i. m. 194. l.

De a mi legföltünőbb, egyik szerző sem jelzi, hogy e kövületeket önálló rétegből gyűjtötte. Egy szóval: szarmata korú édesvízi réteget e tájon nem ösmernek.

*

A rákosdi hatalmas rétegösszlet föltünő gazdag tengeri faunájával, magában véve is eléggé serkenti gyűjtésre a palacontologust, ahol a közönségesebb fajok, pl:

Cardium plicatum Eichw., *C. obsoletum*, Eichw., *Tapes gregaria* Eichw., *Bulla Lajonkaireana* Bast., *Cerithium pictum*, Bast., *Ostrea gingeusis* var. *sarmatica* Schl. stb. valóban millió számra gyűjthetők.

Ha végigjárjuk a geologusoktól rendesen használt utat, — a Rákosd és Válya közötti vízválasztót, — bizony nem igen tudjuk elgondolni, hogy a Rákosdról fölsorolt egyetlen *Paludina acuta* faj is honnan kerülhetett elő? Ha azonban a patak medrének medekén emelkedő jobb oldali falát behatóan megvizsgáljuk, valóban módosul a rákosdi rétegösszlet szerkezetéről való ismeretünk.

E helyen módomban sincs, de célom sem lehet, hogy az egész hatalmas (körülbelül 90—100 méteres) komplexus szerkezetét töviről-hegyire ösmertessem; de — úgy gondolom — tájékoztatásul az általános tagozást a következő keretekben ide ik-tathatom: ¹

I. réteg csoport.

A réteg-összlet alapja, melyet közelebbről nem ösmerek s ezért Halaváts alapján mondom *homokos, csillámos agyagnak*, melyen *kavics*, ezen pedig *agyagos homok* fekszik. Meddő.

II. réteg csoport.

Márgás agyag, *cardium*, *tapes* fajokkal, amelyre

III. réteg csoport

homokos márga, majd laza homokkövek következnek, melyeknek

¹ Egyben föntartom magamnak a jogot, hogy a részletezést legelőbb publikáljam.

talán *cerithium* a legjellemzőbb kövületük. — Ebben a csoportban foglal helyet a környezőnél valamivel tömöttebb homokkő, melyet ezúttal külön, mint

IV. réteget

tüntetek föl, ezzel is jelezvén faunájának nagyon elűtő voltát: ez az édesvízi üledék. — Ezúttal — csak röviden — úgy jellemezhető, hogy friss állapotában zöldes-szürke színű, könnyen faragható, megszáradva szilárd; finom szemecskés. Vastagsága átlag 0.2 m. —

Érdekesnek tartom azt is megjegyezni, hogy e kis réteg ugyan csak érezte a többi, ránehezedő réteg súlyát, mert a benne található, egyébként kifogástalan megtartású csiga héjak (főként a nagyobbak) össze vannak roppantva.

De lássuk a benne előforduló édesvízi és szárazföldi faunát közelebbről.¹

Előkerült:

1. *Helix* (*Gonostoma*) *giengensis* Krauss.
2. *Helix* sp. (igen nagy faj).²
3. *Zonites* (?) sp. (Nagyon összenyomott példány.)
4. *Patula supracostata*, Sandb.
5. *Patula* sp.
6. *Tudora conica* Kl. sp.
7. *Carinifex multiformis* Bronn. var. *elegans* Hilg.
8. *Planorbis* (*Gyraulus*) *Zietenii*, Sandb.
9. „ *platystoma* (?) Kl.
10. „ sp. indet.
11. *Vitrina major*. (?) Lam.
12. *Pupa* (*Blainvilleana*, Dup ?)
13. *Pupa* sp. indet.

¹ A fajok meghatározását 1906 ápr. havában a kir. földtani intézetben, ennek könyvtári és múzeumi anyaga igénybe vételével végezhettem, a miért igazgatójának, Böckh János min. tanácsos úrnak e helyen is hálás köszönetet mondok.

² Ámbár teljesen ép példány, összehasonlító anyag hiányában Budapesten sem sikerült pontosabban meghatároznom. A recens fajokat tekintve, a *Helix aspersa* Müll. alak köréből való.

14. *Melania turrita* Kl. juv.

15. „ *bulimoides* Kl.

Mindössze tehát 15 faj, de igen valószínű, hogy sikerül majd e számot megszorítani. — Előzetes jelentésül mindenesetre elég ennyi is, mert már is nyilvánvalóvá lett, hogy

1. a Sztrigy öbölben (különösen ennek szélein) kimutathatólag képviselve vannak a szarmata korú édesvízi rétegek, mert hisz alig vonható kétségbe, hogy F.-Szálláspatakon szintén meg van ez a — nagy *Helix* fajokkal jellemezhető — üledék;

2. hogy a szarmata felső része nálunk is az *oroszországihoz* hasonló kifejlődésű, tehát

3. változatos, mert nem szorítkozik csupán brakvízi üledékre, illetve faunára.

Magának e rétegnek keletkezési körülményeit, — illetve ennek valószínűségét — ezúttal figyelmen kívül hagyva,¹ a rákosdi

V. réteg csoportot

jellemezem azzal, hogy márgás agyagnak mondom, amelyben tökéletlen *levél-lenyomatok* lelhetők. Igazán sajnálható, hogy ezek megtartási állapota úgy szólván kizárja a pontosabb meghatározást; de főlemlítésük így is érdekes e kor rétegeinek tanulmányozójára nézve.

VI. réteg csoport.

Ez igen tekintélyes nagyságú. Benne homokos és agyagos márgák váltakoznak, számos és részben kitűnően megtartott kövülettel. Ezek közül

Tapes gregaria Eichw. *Cardium plicatum* Eichw. *Cardium obsoletum* Eichw. *Donax lucida* Eichw. *Modiola marginata* Eichw. *Modiola Hörnesi* Reuss. *Ervilia podolica* Eichw. fajokat sorolom csak föl.

VII. réteg

mész, (meszes homok), *cerithium*-ban való bővelkedésével tűnik ki. Egyéb faj alig is akad benne. Erre pedig

¹ Általánosságban csak annyit jegyzek meg, hogy bizonynyal a Déva vidéki andezit kitöréssel van valamelyes kapcsolatban.

VIII. réteg

az óriás *osztrigákat*¹ tartalmazó mész következik, amellyel az egész sorozat záródik.

✱

Összefoglalásul csak annyit kívánok még megjegyezni, hogy a rákosdi hatalmas réteg-összlet, — illetve ennek kapcsán az egész Sztrigy-öbölnek szarmata korú üledéke — rétegei számával, pompásan megtartott kövületeivel, ezek változatosságával, beható tanulmány után egyik klasszikus helye lesz a szarmata kor bűvárainak, a minthogy vármegyénknek már eddig is oly sok pontja² országvilág előtt nevezetes.

Rákosd tehát egygyel több alkalmat nyújt vármegyénk — illetve a külföldön hazánk — páratlan természeti kincseinek föl-emlegetésére.

Gaál István dr.

¹ *Ostrea giengensis var. sarmatica* Schloth óriási példányait láthatjuk itt, a mészkőbe oly szorosan beágyazva, hogy alig sikerül a kiszabadításuk. Az erózió azonban segít nekünk, mert kimálva, könnyen hozzájuthatunk lenn a patak medrében.

² Ilyenek : Nagyág, Aranyi hegy, Gyalár, Lapugy, Bujtur, Zsilyvölgy stb.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.

(Negyedik közlemény.)

VII. Harmadkori képződmények.

Mint már jeleztem, a terciér elején szárazföld volt megyénk déli fele, s az is maradt nemcsak az eocén egész tartama alatt, hanem az oligocén legnagyobb részében is. A legrégebb — felső oligocén¹ — harmadkori lerakódás is csak a Zsil völgyében ismeretes. E korban tehát a mai Sztrigy és Zsil völgyeit elválasztó banicai hágó szintén, mint hatalmas vízválasztó szerepelt. Miután pedig a zsilvölgyi oligocén rétegek alatt nincs meg a legfelső kréta, ennek folytán ezen s a felső oligocén rétegek közt fönnálló viszony közvetlenül meg nem figyelhető.

A) Felső oligocén. (Aquitani emelet.)

A zsilvölgyi rétegek helyenként alsó kréta korú meszeken, (különösen a medence Ny-i végében), — balról (É-ről) főképp kris-

¹ Érdekes itt megjegyezni, hogy az *aquitáni* emeletnek — melybe a zsilvölgyi kőszén is tartozik — hová sorozása tárgyában széles körű vita folyik. Eleintén ugyanis a f. oligocénbe sorozták (Hoffmann), míg *Fuchs* T. nyomós érvekkel támogatva, az alsó miocénben jelölte ki helyét. Erre azonban *Blanckenhorn* ismét a f. oligocénbe helyezte vissza.

Nopcsa nem akarván a vitában részt venni, egyszerűen oligocénnek nevezi e képződményt, egyrészt mert korban hozzá közel álló úgy sincs e területen, „másrészt pedig az „oligocén“ kifejezés jobban jellemzi a zsilvölgyi rétegnek úgy állatvilági, mint tektonikai ellentétét a hátszegi közép-miocén rétegekhez, mintha alsó miocénnek neveznők.“

tályos palákon, sőt grániton, míg jobbról (D.-felől) liász palákon nyugszanak. Általánosságban megjegyezhetjük még, hogy a képződmény K.-ról Ny. felé mindinkább veszít jelentőségéből, mert míg Petrozsénynél még 700 m.-nél is vastagabb, Vulkánnál csak 400 m.-t tesz ki, míg Kimpuluinyágnál már csak mintegy 250 m.-re becsülte Nopcsa.¹

Tájékoztatóul szolgálhat az is, hogy míg az erdélyi medencében csak jó messze É.-on vannak oligocén rétegek, Romániában pedig a Kárpátok lejtőjének több pontján ki vannak mutatva, arra kell következtetnünk, hogy a zsilvölgyi oligocén képződmények a romániai medencével voltak szerves kapcsolatban. Ugyanezt bizonyítja egyébként a szóban levő rétegek faunájának összehasonlítása is.

Ezzel tulajdonképp meg is kellene elégelnem az ösmertetést, ha megállhatnám, hogy a nemzetgazdasági szempontból annyira fontos szénrétegekre ki ne térjek. De erre a kitérésre készséggel szánhatja el magát velem együtt az olvasó, mert kalauzunk Andreics János² és Blascheck Aladár: „A salgótarjáni kőszénbánya r. t. zsilvölgyi bányáinak monografiája“ c. műve lesz.³

*

A zsilvölgyi széntelep a múlt század 40-es éveiben való fölku-tatása és első kihasználása a Hoffmann testvérek és Maderspach Károly nevéhez fűződik. A rendes, nagyobb arányú művelésnek azonban a rendkívül rossz közlekedési viszonyok útját szegték. A bányászat föllendülése azonban az Első Erdélyi Vasút kiépítése után (1870) szinte rohamos volt.

A kutatásra, illetve termelésre több társulat, sőt magánosok is szereztek jogosítványt; de a kisebb bányabirtokok, — vétel, illetve bérlet folytán — ma a következő négy tulajdonos kezeiben összpön-

¹ A kb. K.-Ny. csapású fővölgy mintegy 45 km. hosszú; legnagyobb szélessége (Petrozsénynél) 9 km. — A Zsil tükre Petrozsénynél 602.5 m. magosan van a tenger színe fölött.

² Andreics J. bányatanácsos úrnak, — aki kérésemre készséggel küldte meg az idézett munkát, — e helyütt is őszinte köszönetet mondok.

³ Alapos tájékozást nyújt Nopcsa: „Adatok a Zsilvölgy geológiájához“ (Bányászati és Kohászati Lapok 1903.) c. értekezése is.

tosulnak: 1. M. kir. kincstár, 2. Salgótarjáni kőszénbánya r. t., 3. Felsőzsilvölgyi k. b. t., 4. Urikány-Zsilvölgyi magyar k. b. r. t.

A zsilvölgyi szén minőség tekintetében nemcsak a barnaszénhez fűzött legmagosabb igényeket elégíti ki, hanem a fekete szén mértékét is megüti. Szurokfeke színe, némely fajtájának (a Vulkánban előforduló) kagylós törése és zsírfénye tökéletes feketeszennek minősítenék,¹ ha geológiai kora és barna karca el nem árulnák.

A vegyelemzés — Szilágyi Gyula dr. adatai szerint — a következő összetételt mutatta ki:

hygroszkopikus víz	4.18 ‰
hamu	5.73 „
éghető kén	2.08 „
hydrogén	4.97 „
oxigén	13.09 „
<i>carbon</i>	68.89 „
nitrogén	1.06 „
	<hr/>
	100.00

Ez adatok számszerűen bizonyítják a fentebb mondottakat, mert hisz a széntartalom (68.89 ‰) teljesen azonosnak mondható a feketeszen carbon tartalmával (70—85 ‰); e mellett a sok tekintetben hátrányos kén (2.08 ‰) szintén minimális mennyiségű. (A feketeszennél 0.5—2 ‰)

A kalorikus érték — Schwackhöffer szerint — átlagban 6568 kalóriát tesz ki.²

A petrosényi — jobb minőségű — szénnel folytatott kísérletek azt is beigazolták, hogy a magyar gyorsvonatok mozdonyainak fűtésére nem kell külföldi kőszén importálnunk, mert az itteni teljesen megfelelő.

Az apró szén briketezésére nézve tett beható kísérletek során pedig bebizonyult, hogy jó tulajdonságai nemcsak a többi barnaszén-

¹ A káilúgban forralt petrosényi szénpor szint nem ad; míg salétromsavban barnás színű, miből vízzel csapadékot nyerünk. Ez a barnaszénnek nem szokott előfordulni.

² A M. Á. V. vegyészeti laboratoriuma szerint a jobb minőségű petrosényi szénél 6960 kalóriáig emelkedik.

brikett, hanem — tekintettel a salakosodás teljes hiányára — a fekete-szén-brikettek fölé emeli.

A lupényi szén kokszolásra is tökéletesen alkalmasnak mutatkozott.¹

A petrozsény vidéki szénbányászat újabbi föllendülésének arányairól fogalmat nyújt a monografia következő két adata:

1895. évi összes termelés . . 1.960717 mmázsa,

1902. „ „ „ . . 5.610072 „²

Ez elég nagy nak mondható termelés sem áll azonban arányban a szóban levő kőszén óriási mennyiségével és jó minőségével.

B) Miocén üledékek.

Már említettem, hogy a miocén csak a banicai hágótól, illetve Retyezát hegységtől É-ra fordul elő. S dacára annak, hogy legalsó tagja (az alsó mediterrán emelet) itt is hiányzik, mégis eléggé változatos, mert hiszen a felső mediterránt, s a rákövetkező szarmatát hatalmas területen, változatos kifejlődésében, s igen gazdag faunával találjuk.

a) Felső mediterrán emelet.

Elterjedése igen tekintélyes. É-on a Maros, Ny-on az Eger-ügy, D-en F.-Szilvástól Váralljáig vont egyenes, innen pedig ÉK-i irányban Kudsirig vont vonal határolta területen csaknem kizárólag ez uralkodik a fölületen.³ S miután Várhely környékén, úgyszintén Galacznál szintén találkozunk egy-egy kisebb foltjával, világos előttünk, hogy a mai szeliden hullámos-dombos Sztrigy-völgy a mediterrán tengernek egy öble volt, melynek partját a kristályos palákból alkotott magas hegységek⁴ övezték.

¹ L. Krizko Bohus: „Az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya r. t. lupényi bányatelepének rövid ismertetése,” 9. l.

² Az Urikány-Zsilvölgyi m. k. b. r. t. termelése:

1895-ben 215152 mm.

1902-ben 298438 mm.

³ Kivételt képez ugyanis az utóbb tárgyalandó három szarmata folt.

⁴ Ny-ról a Pojana-Ruszká, K-ról pedig a Szászsebesi hegység, D-en a Retyezát.

A rétegek egymásutánját legtanulságosabban A.-Szilvás és Kraguis határában szemlélhetjük. Itt látjuk, hogy kék-agyag, fehér agyag-márga, konglomerat, valamint világosabb és sötétebb homok rétegek alkotják a kb. 200 m-nyi komplexumot.

Nem általános elterjedésű ugyan, de mégis külön megemlítendő, hogy itt-ott 2—3 cm. *lignit*¹ telep is fordul elő. „Még valamivel főttebb levő szintjében a lerakodásnak gipsz is van közbe telepedve.“ (Halaváts) Különösen Kitidnél (a hol 5 m. vastag), Szt.-Királyon, Vajda-Hunyadon s Romoszon² jelentékeny a gipsz réteg.

„Fossziliákban rétegeink nem mondhatók gazdagoknak“ — írja Halaváts. — Ne felejtjük azonban, hogy Bujturról — e rég ősmert lelőhelyről — 385,³ Galacsról 21, Reketyefalváról 45 faj molluscumot (s ezenkívül számos foraminiferát) soroltak már föl.⁴

✱

Néhány szóval Lapugy vidékéről kell itt még külön megemlékeznem, mint a mely terület részletes fölvétele még nincs ugyan publikálva,⁵ de lelőhelyének gazdagsága miatt többen⁶ leírták.

A Pojána-Ruszka hegység É-i szegélyébe vágódott keskeny lapugyi völgyben vannak a kövületekben dús rétegek föltárva,

¹ Pl. Galacznál. — Másutt e szén a homokot fösti feketére. Természetes, hogy sokan kutattak ennek alapján — eredménytelenül. Így a kudsiri áll. vasgyár is, mely 136 m -ig hatolt be — hiába.

² Itt a község É-i végén vannak a gipszfejtők (5—6 m. vastag rétegek), melyek anyagát Szászvároson megőrlik, s műtrágyaként hozzák forgalomba. — Műtrágya helyett azonban műtrágyákat is lehetne szebb darabjaiból [*alabastrom*] készíteni, a mit meg is tennénk, ha — olaszok volnánk!

³ Ezenkívül 31 faj ostracoda, 75 faj bryozoa, 4 faj echinoidia került ki innen, összesen tehát mintegy 500 faj.

⁴ Igen sok a kevésbé jelentékeny lelőhely. — Ilyenek: Pánk, Hátszeg, Kraguis, F.-Szilvás, Bajesd, Várhely, Klopotiva, Zajkány, Sztrigy-Szent-György, Telek, Nagy-Oklos, Kudzsir. Sőt magam N.-Barcsáról is — egy kútásásból származó kék agyagban — felsorolhatnék néhány mediterrán kövületet.

⁵ Adataimat Koch A. dr.: „Az erdélyrészi medence harmadkori képződményei“ c. munkájából vettem. II. k. 85—89, 101—118 l.

⁶ Neugeboren I., Stur D., Koch A.

melyek a már leírt devon (?) mészkőre telepedtek. Gazdagságukról fogalmat nyújthatnak az alábbi számok.

Találtak ugyanis 836 molluscum fajt, 6 ostracodát, 65 bryorumot, 2 echinoideát: tehát közel 1000 fajta állatot. — Nagyfontosságú továbbá az a körülmény is, hogy mindezek mintaszerű megtartásban fordulnak elő.

Az eddigi megfigyelések szerint a lapugyi mediterrán öböl keletre csak Pánk-Roskányig terjedett, s így nem volt egyenes összefüggésben a hátszegi öböllel.

Ismerteti: G. I.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“
1906. évi október hó 28-án d. u. 5 órakor tartott **26-ik rendes**
közyűlésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Fáy Béla cs. és kir. kamarás, elnök elnöklete alatt Beke Ferenc, Borostyány Béláné, Buda Imre, Br. Jósika Lajos, Mallász József, Pais Elek, Szabó Imre vál. tagok, Barthos Indár titkár, Ballun Ernő ideigl. könyv- és levéltáros, Mailand Oszkár múzeumigazgató, Kuzaila Péter pénztáros és Bottyán József segédtitkár, jegyző.

Rendes tagok: Csulay Lajos, Dévai Nagy László, Dr. Gaál István, Lipták Máté és Hirsch Samú.

Mint vendégek: Kilyén Ferenc, Seress Barna, Szakáts Mózes, Tassy B. László, Dr. Indre László, Báncs Emil, Korber Ernő, Szeles Henrik, Brauner Ferenc, B. Szabó István, Seeberg Zoltán, a főreáliskola ifjusága és néhány csángó gazda.

Hölgyek, mint vendégek: Mailand Oszkárné, Kontz Gyuláné és leányai, Barthos Indárné, Dr. Gaál Istvánné, Vitán Vilma, Réthi Leontin, Kilyén Ferencné, Kozolyai Róza, Dr. Farkas Béláné, Dr. Pap Domokosné és leányai, Seress Barnáné, Weress Józsefné és leányai, özv. Lengyel Józsefné és leánya, Szakáts Mózesné, Knaute Karolin, Kanta Jenőné és leánya, Székely Károlyné, Géber Károlyné, özv. Molnárné Doucha Bozsena, Tassy B. Lászlóné, Thegze nővérek, Kuzaila Péterné, Makay Jenőné, Dr. Indre Lászlóné, Lipták Máténé, Székely Margit, Buda nővérek.

1. Elnök tartalmas és eszmékben gazdag beszédében a Társulat tagjait buzgó, lelkes munkára, a közönséget az élénk érdeklődésre és

pártfogásra kérve, a közgyűlést megnyitja. (Éljenzés, a megnyitó beszéd jelen füzetben olvasható.)

2. Titkár felolvassa a Tudományos társulatok és magánosak üdvözlő átiratait, átiratokkal üdvözölték a Társulatot: „*Erdélyi Kárpát-Egyesület*“ és Halaváts Gyula orsz. főgeológus.

3. Elnök jelenti Réthi Lajos társulati alelnöknek e tisztségről való lemondását, mivel állandó lakhelyét Budapestre tette át.

A közgyűlés a lemondást tudomásul veszi.

4. Szabó Imre vál. tag felolvassa: a) *Dévai csángó karácsonyi szokások*, b) *A gainai leányvásárról* című értekezését, melyet Korber Ernő főreálisk. tanár kísért vetített képpel.

A közgyűlés az önálló kutatáson alapuló értekezésért Szabó Imre vál. tagnak és Korber Ernő főreálisk. tanárnak jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

5. Elnök a megüresedett tiszti állásokra, és pedig alelnöknek: Pogány Béla vál. tagot, könyv- és levéltárosnak: Ballun Ernő r. tagot ajánlja.

A közgyűlés egyhangulag Pogány Béla vál. tagot alelnöknek, Ballun Ernő r. tagot könyv- és levéltárosnak válassza meg.

6. Titkár jelenti, hogy az alapszabályok értelmében, a kilépő vál. tagok egyharmadának helyébe újak választatnak, kilépnek: Barcsay Béla, Barna Bertalan, Hollaki Arthur, László Zsigmond, Váne Ferenc, töröltetett Hartmann János, elhaltak: Török Béla és Szóts Sándor; alelnökké megválasztott Pogány Béla, a megválasztásra ajánlja: Balog Gyula, Balázs Béla, Benkő András, Csulay Lajos, Dénes Károly, Dr. Gaál István, Dr. Kristóf György, Lipták Máté, Kenderessy Árpád, Székely Mózes rendes tagokat, Gróf Wass Ármin alapító tagot.

Megválasztatnak.

7. Titkár betérjeszti jelentését a Társulat 1906. évi működéséről a következőkben:

Titkári jelentés az 1906. évi társulati működésről.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

Társulati alapszabályzataink szerint a közgyűlés egyik pontját a titkári jelentés tölti ki, mint olyan, mely hivatva van a Társulat *szellemi és administracionális* működéséről beszámolni.

Jelen alkalommal lehetőleg rövid leszek, mert Társulatunk tevékenységét a XVI. Évkönyv füzeteiben közölt jegyzőkönyvek a legnagyobb pontossággal feltüntetik. Ismétlésbe bocsátkoznék, ha az azokban foglaltakat újból elmondanám.

Voltak azonban Társulatunk életében olyan momentumok, ha azokat ismételten is, de szükségeseeknek tartom elmondani.

A múlt évi közgyűlés óta igazgató válaszmányunk öt rendes ülést tartott, melyeken négy tagtársunk 4 értekezést mutatott be. Felolvastak: *Kuzaila Péter*, *Péterfi Márton*, *Dr. Gaál István* és *Holicska Imre*. Felolvasásuknak tárgyát a régészet, növénytan és ásványtan köréből merítették. Az értekezések Évkönyvünkben jelentek, illetőleg fognak megjelenni.

A múlt évi közgyűlésünk után jelent meg *Ballun Ernő* tagtársunk szerkesztésében XV-ik Évkönyvünk, melyben 7 *eredeti értekezés*, 1 *emlékbeszéd*, 1 *csángó székelymese*, 5 okirat közlés és a társulati névkönyv látott napvilágot. Ezen Évkönyvről a szakfolyóiratokban elismerő közlések jelentek meg, mi a szerkesztő ügyességét dicséri.

Igazgató válaszmányunk a XVI. Évkönyv szerkesztésével f. év január hó 23-án bizott meg s lehetővé tette azt, hogy az újból 4 füzetben jelenjen meg. Ebből eddig 3 füzet hagyta el a sajtót, a 4-ik most van nyomás alatt. Egy elnöki megnyitó, 5 eredeti értekezés, 3 könyvismertetés, 2 tárcarovat s a társulati névkönyv lesz a tartalma a XVI-ik Évkönyvnek.

Az értekezések közül kiemelendők a következők: „*Déva vára és uradalma 1640-ben*“, írta Veress Endre, ezen értekezésnek a legmegbecsülhetetlenebb része, a többek közül az oklevél melléklet, melynek alapján teljes képet nyerhetünk a már romokban heverő dévai várról. Dr. Veress ezen oklevél alapján fogja megírni a „*Dévai vár kalauzát*“ s ennek a segítségével fogja Társulatunk jelző és magyarázó táblákkal ellátni a vár különböző pontjait, a nagyközönség és az ország minden tájáról ide kirándulók tájékoztatása szempontjából.

Értekeztek még: *Ballun Ernő* „*A kenyérmezei diadal Bonfinusnál*“, *Péterfi Márton*: „*Déva flórája*“, *Szabó Imre*: „*Jobbágy-szolgálatok az erdőhátság vidékén*“ és „*Dévai timár és csizmadia*

céhek monografiája" cím alatt, Dr. Gaál István ismertette *Hunyad-megye geológiai fölvételét* stb. Ez alkalommal is felhivom a *Mélyen Tisztelt Közgyűlés* figyelmét Évkönyvünk gazdag tartalmára.

Társulatunk belső életében érzékeny veszteség állott be az alelnöki állást illetőleg, u. i. Réthi Lajos alelnök, a közéleti szereplésétől visszavonulva, lakóhelyét Budapestre tette át, s lemondott alelnöki állásáról. Ig. választmányunk a f. évi szept. hó 22-én tartott rendes ülésében az alelnöki teendők ideiglenes vezetésével a jelen közgyűlésig Pogány Béla vál. tagtársunkat bízta meg.

Társulatunk fájlalja Réthi Lajos alelnök távozását, mert ő huszonöt év óta annak kitartó és lelkes munkása volt s az utóbbi négy év óta valósággal irányítója is. Réthi Lajostól nem válunk el végleg, hiszen az ő tevékenységét az által akarjuk még jobban fokozni, hogy örökös tiszteleti alelnöknek válasszuk meg, én azt hiszem ez által szeretetünket és becsülésünket méltóképp kifejeztük az ő köztiszteletben álló vonzó egyénisége iránt.

A *könyv- és levéltárosi állás*, mely egy évig üresedésben volt, újra annak a férfinak a kezébe került, aki azt két éven át lelkiismeretes pontossággal gondozta. Ballun Ernő tagtársunk újra elvállalta ezen állást.

Szentül hiszem és remélem, hogy pótolva lesz az a veszteség Pogány Béla alelnök buzgó működésével, mely érte Társulatunkat Réthi Lajos távozásával.

Társulatunk élénk figyelemmel kísérte a rokon társulatok működését s az által vett részt működésükben, hogy kiküldött tagjai által képviseltette magát gyűléseik alkalmával.

Dr. Márki Sándor tiszt. tag az E. M. K. E. XXII-ik közgyűlésén, Dr. Gaál István r. tag az „Erd. Múz. Egylet“ marosvásárhelyi első vándorgyűlésén, Veress Endre és Márki Sándor a kolozsvári színház megnyitó ünnepélyén, Barthos Indár a *Múz. és Könyvt. Orsz. Szövetségének* Budapesten tartott közgyűlésén, Dr. Krenner Miklós Márki Sándor 30 éves tanári működésének jubileumán képviselték Társulatunkat

Társulatunk múzeuma 700 kor. államsegélyt élvezett a magas kormány jóvoltából néprajzi és ásatási célokra, ezen összeg mikénti felhasználásáról múzeumigazgató számol be.

Az elődök által megkezdett, de be nem fejezett feladat áll előttünk s ez az, hogy nagy múltú megyénk monografiája immár készíttessék el, hiszen alig van mai napság olyan megye, amelynek monografiája ne volna és a mienknek tényleg nincs.

Ime tehát van tér, ahol a Társulat a vármegye gyámolításával igen sokat tehet.

Kéziratban hever még a „*Társulat 25 éves története*,” a melynek kinyomatása már is időszerű, de ezt azonban, Társulatunk csak a megye hazafias és művelt közönségének a támogatásával teheti meg.

A halál az elmúlt évben igen megtizedelte tagtársaink névsorát, elhaltak: *Sólyom-Fekete* Ferenc, ki iránt a Társulat külön gyászjelentéssel és a ravatalra koszorú elhelyezéssel fejezte ki részvétét. A titkár rövid kis nekrolog alakjában emlékezett meg az Évkönyvünk hasábjain a megboldogultról. Elvesztettük: *Szőts* Sándort, *Török* Bélát, *Franka* Lajost, *Koós* Ferencet, *Candrea* Gerasimot, *Rimbás* Sándort. Legyen emlékezetük áldott! Nemesen gondolkozó és ideálokért hevülő lelkek voltak!

Igazgató választmányunk véglegesen megállapította a tagok számát s azokat, akik kilépésüket jelentették, vagy társulati kötelezettségüknek eleget nem tettek, a tagok sorából törülte. Ezek után a tagok száma, ideértve a tiszteleti, alapító és rendes tagokat: 255.

Nem nagy szám, félszer akkora, mint a hányan csatlakoztak ezelőtt huszónhét évvel Társulatunk zászlója alá, de elegendő arra, hogy a Társulat célja felé törekedjék s megvalósítsa azok közül az ideálok közül igen sokat, miket a nagy nevű alapítók elébe tűztek.

Mikor végzem titkári jelentésemet, azt az óhajomat küldöm az egek urához, vajha *esztendőjénkor* nem megtört helyen, hanem régen várt otthonunkban, Hunyadmegye leendő kultur palotájában a „*Magna Curiában*” ülésizzünk.

BARTHOS INDÁR, titkár.

Tudomásúl szolgál, a jelentés a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

8. Múzeumigazgató előterjeszti jelentését a múzeum állapotáról a következőkben:

Igen Tisztelt Közgyűlés!

Ez évi jelentésemet is panaszokkal kell kezdenem. Teszem ezt nem azért, mintha múzeumunk állapota rosszabb volna, mint éveken át ezelőtt, vagy mintha kétségbeesném ennek jövője fölött, de teszem azért, mert vannak dolgok, melyek megisméltlése haszonnal jár, mivel ébren tartják a figyelmet; elhallgatásuk pedig káros, mert azt a látszatot kelthetné, mintha állapotainkba bele nyugodnánk s nem várnók esengve ezek javultát.

Múzeumunk jelenlegi mostoha elhelyezésébe bele nem nyugodhatunk. — Erőnkből tellő rendezettségben ott van összezsúfolva most is megbecsülhetlen kincsünk egy rozoga, boltozat nélkül szűkölködő épület három szobájában és két kis kamrájában. Felíratos és reliefes római lapidariumaink pedig egy nyitott faszinben, egy kis szobában s a megyeház folyóóján van elhelyezve oly módon, hogy kellő világítás és hozzáférhetőség híján tanulmányozása, de még gondozása is alig lehetséges.

Becses felíratos-tégla gyűjteményünk egy kamrában hever, noha gondos és szemléltető elhelyezés mellett legalább egy szobát igényelne.

De hogy tárgyait elhelyezése mily mostoha s hogy mennyi tudományos adat hever e múzeumban oly módon, hogy sem laikusnak, sem tudósnaak nem hozzáférhető; legjobban bizonyítja az a tény, hogy hozzávetőleges számításunk szerint legalább 10 teremre volna szükségünk, hogy tárgyait a tudomány jelenlegi követelményei szerint rendezve elhelyezhessük.

Kellő szellőztetéssel sikerült a múzeum épületének nedveségét annyira csökkentenem, hogy különösen ethnographiai tárgyait épsége már nincs veszélyeztetve. A folytonos szellőztetés azonban azzal a hátránnyal járt, hogy az utcáról beszálló por ellen alig védekezhettünk.

Az épület külseje tatarozást kíván, de ennek eszközlése 200 koronánál is többbe kerül (Építész költségvetése szerint) s kérdés: vajjon most, midőn biztos kilátásunk van arra, hogy múzeumunkat a Magna Curiába költöztethetjük át, kívánatos és célszerű-e Társulatunknak ily nagyobb költsékezésbe belemenni.

A múzeum iránt való érdeklődés kis arányokban fokozódik, de korántsem annyira, miként azt megyénk ezen egyedüli tudományos intézménye megkövetelhetné.

A közönség tájékoztatására s a megcsappant érdeklődés fokozása céljából felhívást intéztem megyénk intelligens közönségéhez, felsorolva egyúttal azon tárgyakat, amelyeket ajándékként szívesen elfogadunk s melyek egyesek birtokában amúgy is érték nélkül heverve, a tudomány kárára amúgy is könnyen elkallódnak.

E felhívásnak eddig is megvolt eredménye s reméljük, hogy hovatovább mind többen akadnak, akik múzeumunk kulturális és tudományos céljait helyesen felfogva, azt gazdagítani igyekeznek.

Ami a múzeum rendezését illeti, sajnos, hogy lapidoriumunk szakszerű rendezésére — dacára ismételt kérelmeinknek — szakembert nem kaptunk. Az ethnographiai tárgyak részére külön leltárt nyitottam, mert célom az új helyiségekben e tárgyak részére egy külön osztály berendezése.

Ez osztály foglalná magában a hunyadmegyei csángó-magyar-, román-, szász- és a lozsádi szobát, mely utóbbi szoba berendezéséhez szükséges tárgyakat már az idei államsegélyből fogjuk beszerezni.

A kényesebb ethnographiai tárgyak (szörmés ruhadarabok) elhelyezésére ez évben egy szekrényt készítettünk. Múzeumunk butorzata egy dolgozóasztallal is gazdagodott.

Mivel az államsegély csak a napokban s így tekintettel a már kedvezőtlené vált időjárásra, későn érkezett, nem voltunk azon helyzetben, hogy még ez évben nagyobb ásatásokat rendezzünk. Dacára ennek, október végén kiszállottam Várhelyre, ahol egy pár napon át összegyűjtöttem a felszínre került és hozzáférhető régiségeket és ásatam is. — Ásatásaim főcélja a jövő évi nagyobb ásatások előkészítése volt ugyan, de így is sikerült két épülethez helyiséget feltárnom, amelyekből több becses tárgyat szállítottam be múzeumunkba. Az egyik helyiség egy — úgy látszik elypsis alakú — szoba (vagy fürdőhelyiség), melynek falait 1 mtr mélységre kiásva, erősen égetett, tömör tégladarabokkal kevert mészpadozatra akadtam Muntyán János telkén. Ez épületből felszínre került több hatszögű márványmozaik, számtalan piskótaalakú tég-

la-mozaik, igen sok töredezett márványlap, s több márványlap, a mely szilárdan reá van illesztve tégladarabokkal kevert mészhabarcra, a melyből arra lehet következtetni, hogy e helyiség falai márványlapokkal volt kirakva. Több fűtőcsőrészlet, fazékperem, nagy keresztű téglák stb. is került felszínre. A kiásott helyiség kerülete 10 m., mélysége 1 m., falak szélessége 55 cm. A másik helyiséget (özv. Tornyai Sándorné telkén, a falú keleti végén, 20 méternyire a falú utolsó kertelésétől, 70 méternyire az országúttól észak felé) kiásva, egy-két feliratos téglát, egy ép és több törött méceszt, többféle színű-falfestést, egy ép edényt, több edénytöredéket találtam.

Ez ásatásról külön jelentésben fogok részletesen beszámolni.

Holicska Imre bányamérnök úr, aki az alsóteleki római telep-ről Társulatunk egyik gyűlésén tanulmányt olvasott fel, felkérte Társulatunkat, hogy az alsóteleki telep még fel nem kutatott részét tárja fel. Választmányunk f. év május hó 2-án tartott választmányi gyűlésén azt határozta, hogy engem küld ki a római leletek színhelyének megtekintésére. F. év augusztus havában Alsó-Telekre kiszállva, a leletek színhelyén egy nagyobb épület alapfalainak létezését véltem feltalálni, amelyek mentén talán érdemes volna tovább kutatni. Hogy e kutatásokat megejthessük, azon kérelemmel fordultunk a Kaláni vashánya- és kohótársulat igazgatóságához: támogatná Társulatunkat ez ásatásokban. — A társulat igazgatósága ingyen munkásokat bocsátott rendelkezésünkre, de azon kikötéssel, hogy az esetleg talált tárgyak a bányatársulat tulajdonát képezzék. Mivel azonban e feltétel kizárja azt, hogy ez ásatások útján múzeumunk gyarapodjék, az ásatások megkezdése előtt megkísérleljük a társulat igazgatóságával előnyösebb megállapodásra jutni.

Múzeumunk ez évben 142 drb ethnographiai tárggyal gyarapodott. E tárgyakat Szabó Imre vál. tag gyűjtötte a hunyadmegyei románság között az 1905. évi államsegélyből. (Lelt.sz. 138-181.)

Ajándékozás útján múzeumunkba került: Egy sarkantyú s egy régi pénz (aj. Makray Aladár árvaszéki ülnök). Tíz drb pénz, 1 amulett, 1 római ezüstpénz (Szabó József bányagondnok, Müller Albert, Tullio Antal, Reisz Miksa alsóteleki lakosok aján-

déka). Kilenc drb különféle rézpénz, négy drb ezüstpénz (Müller Albert és Springer Samú alsóteleki lakosok ajándéka). Harminchat drb különféle rézpénz (Tullio Antal ajándéka).

Mindezen, Alsóteleken talált régi pénzek Holicska Imre bányamérnök közvetítésével kerültek múzeumunkba.

Szabó Imre v. tag múzeumunknak ajándékozta a dévai csizmadia céh céhládáját, hirdetési tábláját, tagjainak névsorát tartalmazó tábláját, pénztárcáját és pecsétjét. Ugyanő egy havasi kürtöt és egy pásztorbotot ajándékozott. Barthos Indár főreáliskolai tanár egy Marosbrettyén talált bronzkést juttatott múzeumunkhoz. (Nagy Lajos VIII. o. t. ajándéka.) Ballun Ernő főreáliskolai tanár egy, a dévai várban talált gyutacsos forgópisztolyt ajándékozott. Egy ismeretlen több bronztárgyat küldött be múzeumunknak. — Múzeumunknak ajándékoztak még több vízvezetéki csövet. (A dévai új fogház alapozása közben kerültek felszínre.)

Ez adományok, mint a Társulat iránt való érdeklődés élénk jelei, nagy örömeinkre szolgáltak s kötelességet teljesítünk, midőn az adományozóknak a Társulat nevében e helyen is őszinte hálánkat juttatjuk kifejezésre.

Végzem jelentésemet azon hitben, hogy a közönség mindinkább fokozódó érdeklődése s a Társulat kebelében kifejtett munkásság ismét meg fogják szilárdítani Társulatunknak már-már megazult alapjait s a Társulatunk iránt itt-ott észlelt nembánomság, vagy kicsinylés nem fog sohasem rést ütni azon lelkesedésen, ügybuzgalmon, melylyel megyénk minden igaz fia e Társulat javán munkálkodik.

Déva, 1906. október hó 28-án.

MAILAND OSZKÁR, múzeumigazgató.

Tudomásúl szolgál, a jelentés a jegyzőkönyvhez csatoltatik.

9. Könyv- és levéltáros előterjeszti jelentését a könyv- és levéltár állapotáról a következőkben:

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

Társulatunk könyv- és levéltára évről évre jobban megérdemli figyelmünket, amennyiben az nemcsak mennyiség tekintet-

tében, hanem a belső érték szempontjából is határozottan fejlődik. Hova tova igen jelentékeny gyűjteménye lesz az a megyénk területén a magánosok birtokában minden haszon nélkül heverő könyveknek és érdekes családtörténeti, birtokügyi okiratoknak. Hunyadmegye közönsége eléggé megértette, hogy Társulatunk bármely gyűjteménye biztos letéti helye a megyei vagy bármiféle régiségeknek, amelyeknek mindegyike hívatva van arra, hogy akár szemünk, akár értelmünk számára bizonyos tekintetben jellemezze az ismeretlen multat.

Társulatunk könyv- és levéltára, amely még pár év előtt is alig mutathatott fel egy-két érdekesebb tárgyat, jelenleg már a fejlődésnek olyan mérveit mutatja, hogy az egy nagyobbyszerű és jelentőséges jövőendő biztos zálogául tekinthető. Társulatunk lassankint oly könyv és okirat gyűjtemény birtokosa leendő, amelyben e föld történetének kutatói nem hiába fognak adatokat keresni.

Ezen általánosan jellemző vonásokhoz még azt az egyet csatolom, hogy mindez anélkül történik, hogy a könyv- és levéltár fentartására jelentékenyebb áldozatokat szánna Társulatunk. Mily szép növekedését, gyarapodását remélhetjük tehát ezen gyűjteményünknek, ha majd a jövőben a Társulat anyagi ereje meg fogja engedni azt, hogy a könyv- és levéltár rendszeres fejlesztése vetessék szőnyegre.

Ez azonban a távoljövő feladata, s annak megkezdése a jelenben nem is volna időszerű. Legfőbb oka ennek, hogy a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat a könyv- és levéltár számára nem is rendelkezik saját helyiséggel, nem rendelkezik elegendő felszereléssel, illetve a könyveket s okiratokat magába fogadó elegendő állvánnyal. Ha az elrendezés és helyiség mégis türhető, úgy azt nagyrészen az állami főreáliskola igazgatója nagylelkű vendégszeretetének köszönhetjük, amellyel évek óta a legkitűnőbb helyiségek egyikét bocsátja rendelkezésünkre a Társulat ezen gyűjteménye számára.

Tudva van, hogy múzeumunk is csak akkor nyerhet végleges és méltó elhelyezést, ha a Magna Curia helyiségeit e célra szabadon használhatja fel Társulatunk. Ugyanezen okból a könyv- és levéltár ez idő szerinti állapota szintén magán viseli az átme-

netiség jellegét. Miért jelentésem során a Társulat érdekében levőnek tartom, hogy bizonyos beszerzések sürgetését mellőzzem, holott azoknak megvétele rendes körülmények között halaszthatatlan volna. Azon egy-két év leforgása alatt, míg a Magna Curia ügyének megoldása részünkre kedvező irányban megtörténik, megalkusunk a tényleges állapotokkal s e szerint könyveink és okirataink elhelyezése a rendelkezésünkre álló tér szerint, nem pedig a kezelhetőség szerint fog történni.

Könyvtárunk állományának gyarapodása kétféleképpen történik. Először a csereviszonyból, melyet ügyszólván összes nevesebb hazai és néhány osztrák tudományos egyesülettel fentartunk, másodszor ajándékozás útján.

E szerint a gyarapodás, melyet könyv- és levéltárunk a jelen év folyamán az említett két forrásból merített, a szaporulatnak következő két csoportosításából vehető ki.

I. C s e r e p é l d á n y o k (folyóiratok).

1. Századok (M. Tört. Társulat.)
2. Erdélyi Múzeum (Erd. Múz. Egylet.)
3. Erdély (Erd. Kárpát Egylet.)
4. Archeologiai Értesítő (M. Tud. Akad.)
5. Transilvania (Astra.)
6. Numizmatikai Közlöny (M. Numizm. Társ.)
7. Katholikus Szemle (Szt. Istv. Társ.)
8. Ethnographia (M. Néprajzi Társ.)
9. Magyar Könyvszemle (M. N. Múz. Széchenyi Könyvtára.)
10. A Bács Bodrogvárm. Tört. Társ. Évkönyve.
11. A Nagybányai Múz. Egyesület Értesítője.
12. Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde.
13. Iparvédelem.
14. A Felvidéki M. Közműv. Egyes. Évkönyve.
15. A Délmagyarországi Tört. és Rég. Társ. Értesítője.
16. Modern Művészet.
17. Glasnik (Sarajevo.)
18. Történelmi Tár.
19. Déva és Vidéke.

20. Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark.
 21. Tolna vármegye múzeumbizottságának jelentései.
 22. A Trecsén vm.-i Term.-tudományi Egylet Évkönyve.
 23. Magyar Gazdasági Történelmi Szemle.
 24. Szepesvárm. művészeti emlékei.
 25. A Múzeumok és Könyvtárak orsz. tanácsának jelentései.
 26. A M. Nemz. Múz. néprajzi osztályának jelentései.
 27. Genealogiai füzetek.
 28. Leopoldina.
 29. A Magyarországi Kárpát Egyesület Évkönyve.
 30. A Szerda (Tudom. és művészeti folyóirat.)
 31. Az Emke jelentései.
 32. A Magy. Tud. Akadémia ez évi kiadványai.
- Ezen folyóiratok füzet avagy darabszáma kb. 200-ra tehető.

II. A j á n d é k o k.

1. Wertner Mór: Az ember genealogiája I. k.
2. A Horvát Arch. Társulat Évkönyve 1905.
3. Rhé Gyula: Ős és őskori nyomok Veszprém körül.
4. Halaváts Gyula: Kudzsir—Csora—Felső-Pián környékének földtani alkotása.
5. Székely Nemz. Múz.: Jelentés az 1905. évi állapotról.
6. M. kir. Belügym. Jelentés M. o. közegészségügyi viszonyairól. 1904.
7. Réthi Lajos: 390 szomorújelentés és a dévai dalkör képe.
8. Fáy Béla: Különféle művek 45 kötetben.
9. Dévai Nagy László: Naptárgyüjemény, különböző folyóiratok, történelmi képek és könyvek, összesen mintegy 40 kötetben.
10. Dénes Károly tanfelügyelő ajándékából 1 kötet.
11. Cserny Emilnéől 3 kötet.
12. A tanulók is ajándékoztak néhány kötetet.
13. Szabó Imre ajándékából: a dévai csizmadia cég iratai.
14. A pécsvárosi múzeum katalógusa.
15. Nagy Lajos ajándékából 18 oklevél.

16. D. Nagy László letéteménye 4 oklevél.

17. Zsakó István: 76 drb különféle oklevél.

18. Dr. Leitner Mihály: Zarándoklás II. Rákóczi Ferenc sírjához, 1 kötet.

Ajándékozás útján összegyűlt tehát mintegy 200 kötet könyv és 200 drb oklevél.

Az összes gyarapodás ez évben tehát mintegy 400 drb kötetre és füzetre, és mintegy 200 drb oklevélre, azaz összesen 600 darabra tehető.

Ez a magas szám minden szónál ékeesebben illusztrálja könyv- és levéltárunknak a viszonyokhoz képest gyors és nagy arányú gyarapodását.

Társulatunk tehát elsörendű kötelességet fog akkor teljesíteni, midőn gyűjteményeinek ezen csoportját minél hathatósabb gondozása alá veszi, mert az mindinkább méltó tárgya lesz egy tervszerű fejlesztésnek.

Reményünk van arra, hogy a Társulat e nemű kötelességeinek a jövőben is eleget fog tenni. Ezúttal csak azzal vélek kifejezést adni a Társulat jóakarátának, hogy indítványozom, miszerint köszönetet szavazzunk azon nagylelkű adakozóknak, akik a tudomány ügyét a fentebb felsorolt ajándékaikkal előmozdítani és Társulatunkat bizalmukkal megtisztelni szívesek voltak.

BALLUN ERNŐ,
ideigl. könyv- és levéltáros.

Tudomásúl szolgál, a jelentés a jegyzőkönyvhez csatoltatik.

10. Buda Imre vál. tag felolvassa a pénztár és a számadások megvizsgálásáról szóló jelentését a következőkben:

Igen Tisztelt Közgyűlés!

Van szerencsénk jelenteni, hogy megbízatásunkhoz híven, a „Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat“ pénztárát, a mai alóli napon megvizsgáltuk és a felfektetett könyveket, valamint naplókat rendben levőknek és szabályszerűen vezetetteknek találtuk.

A pénztári napló bevételi tételeit, a támlapúl szolgáló postautalvány szelvényekkel és ellennyugtákkal összehasonlítva, teljesen meg egyezőknek, hiánytalanul meglevőknek és szabályszerűeknek találtuk.

A pénztári állapot számadataira vonatkozólag tisztelettel jelentjük, hogy:

I. Bevételek volt az 1905. dec. 31-iki lezáráskor:

a) A Dévai Előleg. Szöv. betétkönyvben	11577.43 K.
b) Készpénzben	104.39 K.
c) 1906. jan. 1-től október 27-ig befolyt	5089.63 K.

Összesen: 16771.45 K.

Ezzel szemben:

II. Kiadás 1906 jan. 1-től október 27-ig 2076.19 K.

Pénztári maradvány tehát 14695.26 K.

mely összegből: a) a Dévai Előleg. Szövetkezetnél van 14275.06 K.

b) a kézi pénztárban találtatott 420.20 K.

Összesen: 14695.26 K.

Egyesületi vagyon a mai napon:

a) a Dévai Előleg. Szöv. betétkönyvében 14275.06 K.

b) kézipénztárban készpénz 420.20 „

c) a postatakarékpénztárban 224.46 „

Összesen: 14919.72 K.

mely az előző évvel szemben, dacára a kiadások emelkedésének 3000 koronát meghaladó javulást mutat.

Midőn az egyesületi pénztár szakszerű és pontos vezetéséért Kuzaila Péter pénztáros részére, a szokásos felmentvény megadását javaslatba hozni bátrak vagyunk; egyideűleg indítványozzuk, hogy fentnevezettnek, a tagsági díj hátralékok beszedése érdekében kifejtett odaadó, ügybuzgó működése és kitartó munkásságáért, melylyel lehetővé tette, hogy már ez év folyamán is, nagy összeget tevő s részben már veszendőnek is tartott díjhátralékok befolytak, jegyzőkönyvi elismerés nyilváníttassék, Déván, 1906. október 27-én.

Dr. APÁTHY ÁRPÁD, s. k.

BUDA IMRE, s. k.

A jelentést a közgyűlés tudomásul veszi és a pénztárosnak pontos és lelkiismeretes munkásságáért köszönetet szavazva, neki a felmentvényt megadja. A jelentés a jegyzőkönyvhez csatoltatik.

11. Kuzaila Péter társ. pénztáros beterjeszti a Társulatnak 1907. évi költségelőirányzatát, javasolván annak elfogadását.

Az 1907-ik évi költségelőirányzat.

A) Bevételek: Tőkekamatból 640 kor. Alapítványi kamatból 72 kor. Rendes tagsági díjakból 972 kor. Államsegély 800 kor. Adományokból 100 kor. Különfélékből 10 kor. Összesen 2594 kor.

B) Kiadások: Ásatás és néprajzi gyűjtésre 600 kor. Társulat

Évkönyvére 700 kor. Titkár tiszteletdíja 200 kor. Múzeumigazgató tiszteletdíja 200 kor. Pénztáros tiszteletdíja 200 kor. Könyv- és levéltáros tiszteletdíja 100 kor. Segédtitkár tiszteletdíja 100 kor. Szolga illetménye 60 kor. Irodai és dologi kiadás 100 kor. Előre nem látott kiadás 100 kor. Pejtsik K. számlatartozása 83 kor. Egyenleg, mint megtakarítás 151 kor. Összesen 2594 kor.

Déván, 1906. október 28-án.

KUZAILA PÉTER s. k. pénztáros.

A közgyűlés a költségelőirányzatot egész terjedelmében elfogadja.

12. Pénztáros beterjeszti a pénztári számadást 1906. október hó 27-iki lezárással:

A) *Bevételek*: 1906. jan. 1-én átvétel 11681'82 kor. Államsegély 700 kor. Tőkekamat 560'63 kor. Tagsági díjakból 326 kor. Gróf Kuun Géza és Fáy né alap 3000 kor. Szöllősy Lajos térítménye 200 kor. Vegyesekből 3 kor. Összesen 16471'45 kor.

B) *Kiadások*: Néprajzi gyűjtésre és ásatásra 500 kor. Segély botanikai tanulmányra 100 kor. Képviseleti költségek 129.12 kor. Perköltség 67 kor. Tiszti díjak 540 kor. Számlatartozások 338.33 kor. Szolga illetménye 48 kor. Vegyesekre 53.74 kor. Összes kiadás 1776.19 kor. Pénztári maradvány 14695.26 kor. Összesen 16471.45 kor.

A 14695.26 kor. pénztári maradványból: a) alapítványi tőke 13000 kor. b) Bethlenkapú-alap és vegyes alap 1695.26 kor. Összesen 14695.26 kor.

A Társulat és a Bethlenkapú-alap vagyona: 1. Takarékpénztáron elhelyezve 14275.06 kor. 2. Készpénzben 420.20 kor. 3. Postatakarékpénztári számlán 224.46 kor. Összesen 14919.72 kor.

Déván, 1906. okt. 27.

KUZAILA PÉTER, s. k. pénztáros.

A közgyűlés a számadást tudomásul veszi.

13. Br. Jósika Lajos vál. tag indítványozza, hogy a közgyűlés Gróf Apponyi Albertet tiszteleti tagnak és Réthi Lajos volt alelnököt örökös tiszteleti alelnöknek válassza meg.

A közgyűlés Gróf Apponyi Albert kultuszminisztert tiszteleti tagnak, Réthi Lajost örökös tiszteleti alelnöknek válassza meg, miről őket hivatalosan értesíti.

14. Titkár indítványozza, hogy a jegyzőkönyvnek hitelesítő bizottságába beválasztassanak: Buda Imre, Mailand Oszkár, Beke Ferenc, Kuzaila Péter és Szabó Imre. — Megválasztatnak.

Több tárgy nem lévén, elnök a közgyűlést berekeszti.

Kmf.

Fáy Béla, s. k.
elnök.

Bottyán József, s. k.
segéd-titkár, jegyző.

Hitelesítjük: MAILAND OSZKÁR s. k. BEKE FERENC s. k. SZABÓ IMRE s. k. KUZAILA PÉTER s. k. BUDA IMRE s. k. BARTHOS INDÁR s. k. titkár.

Nyugtázás

Az 1906. évi augusztus 25-től mai napig befolyt tagsági díjakról és adományokról: Báró Szentkereszty György 6 kor. Ludányi Bay Ilona 6 kor. Besán Mihály 24 kor. Holicska Imre 6 kor. Báró Jósika Samuné 24 kor. Török Árpád 20 kor. Inkey Béla 30 korona. Barcsay Gábor 6 kor. Szereday Aladár 18 kor. Ev. ref. Kún-kollegium 6 kor. Evang. felsőbb népiskola, Szászváros 6 kor. Ev. ref. collegium Marosvásárhely 6 kor. Gaál János 6 kor. Buda Ádám 18 kor. Buda Ádám 27 kor. (Adomány.) Bácsii hitelszövetkezet 2 kor. (Adomány.)

A helybeli tagok befizetései ezen kimutatásba nem vették föl.

Déva, 1907. március 1-én.

Kuzaila Péter, s. k.
pénztáros.

Társulatunk eddigi kiadványai:

I.	Évkönyv.	Szerk. <i>Kun</i> Róbert.	Budapest,	1882.
II.	"	" " "	Arad,	1884.
III.	"	" " "	"	1886.
IV.	"	" " "	Budapest,	1888.
V.	"	" " "	"	1889.
VI.	"	" <i>Mailand</i> Oszkár.	Kolozsvár,	1891.
VII.	"	" " "	"	1893.
VIII.	"	" <i>Kun</i> Róbert és <i>Téglás</i> Gábor.	Kolozsvár,	1897.
IX.	"	" Dr. <i>Veress</i> Endre.	Kolozsvár,	1898.
X.	"	" " "	Déva,	1899.
XI.	"	" " "	"	1900.
XII.	"	" " "	"	1901.
XIII.	"	" " "	"	1902.
XIV.	"	" <i>Kolumbán</i> Samú.	"	1904.
XV.	"	" <i>Ballun</i> Ernő.	"	1905.
XVI.	"	" <i>Barthos</i> Indár	"	1906.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Dr. Veress Endre, I. köt.
 1. füz. **Hunyadmegye kihalt családjairól:** Kőváry Lászlótól.
Hunyadmegye legrégibb tisztikara: Dr. Wertner Mórtól,
 ára 40 fillér. — 2. füz. **A Hunyadiak:** Dr. Wertner Mórtól,
 ára 1 korona.

„Tisztesség oszlopa“ vagyis **Hunyadmegye leirása.** Kiadta König Pál, Déva, 1885. ára 40 fill.

Benkő József: Hunyadmegyeről. Kiadta és fordította: Koncz József, ára 1 korona.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat előjelei: Dr. Gróf Kun Géza, ára 70 fill.

Az „Évkönyveink“ 2 kor. és a többi kiadványaink Kuzaila Péter társ. pénztáros úrnál (Déva, Bethlen-utca) rendelhetők meg a pénz előleges beküldésével.

0.422
2. füzet.

XVII-ik évfolyam.

Junius.

A

HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TITKÁR.

1907. évi folyam 2. füzete.

DÉVA

NYOMATOTT LAUFER VILMOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1907.

TARTALOM:

	Lap
Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez. <i>Dr. Wertner Mór</i> . . .	57

Irodalmi értesítő.

„Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.“ (Ötödik közlemény.) Ismer- teti: <i>G. I.</i>	86
---	----

Hivatalos értesítő.

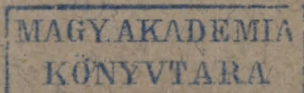
1906. nov. 24. és 1907. február 12-iki vál. ülések, összeállította: <i>Barthos Indár</i>	89
--	----

 *Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évköny-
vünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek for-
dulni.*

A „Hunyadvármegyei Tört. és Régészeti Társulat“ tagja lehet minden
hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, hon-
leány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100
koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét
rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen
kapják. □ □ □ □ □ *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.*

Kérjük ama t. tagtársainkat, kik az Évkönyvet hiányosan,
vagy épen nem, vagy hibás címezéssel kapták, szíveskedjenek ez
iránt a titkárt értesíteni.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez.

Bizonyos *Gyugy*,¹ kiről nevén kívül mitsem tudunk, (neve Gugy, Gyg és Gwg alakban szerepel) János, Gergely és István nevű fiaikat hagyott maga után. E Gergely fia Miklós és ezen István fiai Bekő és Miklós 1330-ban még élnek, de esetleges utódait nem ismerjük.

Midőn IV. László 1281-ben a Tét nb. Pekriek őseinek a Kőrösmegyében feküdt Gajol nevű birtokot újra adományozta, felhívta a császmái káptalant, hogy Gugye fia János királyi emberrel együtt a határjárást eszközölje.² Ha csak minden jel nem csal, azt hisszük, hogy e János fentebbi Gyugynak a fia; többet különben róla sem tudunk. E János fiai: Lőrinc, János, Ugron, Jakab és Egyed.

Egyed 1328-ban az osztrákok elleni hadjáratban³ az Ausztriában fekvő Sieghards vára előtt hagyta életét; *Jakabról* csak annyit tudunk, hogy 1330-ban már nem élt és hogy *Fülöp* és *Lőkös*⁴ nevű fiaikat hagyott.

A többi fivérekkal legelőször találkozunk 1328 szept. 18-án. Nevezett napon kijelenti (Vodica) János királynéi tárnokmester, hogy veje Héder nb. Herceg Péter (a szekcsői Herceg család egyenes őse) *Lőrinc* kir. zászlótartónak és semptei várnagynak, fivéreinek: *Ugron* semptei várnagynak és *Jánosnak* három részben fizetendő összeggel adós és hogy ő veje helyett Zrin nevű várát és tartozékait nevezetteknek egy év tartamára elzálogosítja;

¹ Gyugy nevű helységet most is ismerünk Somogy megyében.

² Wenzel IX. 293.

³ E hadjáratról többiek között a következő források is szólnak: Anjoukori okmánytár II. 379; Sopron megyei okmánytár I. 198; Zichy-okmánytár I. 316.

⁴ *Lők* vagy *Lőkös* nem más, mint a *Lőrinc* név változata.

négy nappal később (szept. 22-én) kiállit erről a tárnokmester külön záloglevelet, melyben a három fivért Gyge fia János fiainak nevezi.¹

Ezen okiratokból tehát kitűnik, hogy Gyugy fia János fiai Lőrinc, Ugron és János már 1328 előtt is nagyon vagyonos emberek lettek, hogy Lőrinc 1328-ban királyi zászlótartó és a mellett Ugronnal együttesen a nyitrai megyei Sempte várnagya.² A XIII. század első ismert zászlótartója, Aba nb. Gyurka 1312-ben elesett a rozgonyi csatában, utána csak e Lőrincet ismerjük 1328-ból és így tehát nem tudjuk, hogy Lőrinc mikor kapta e tisztséget. Semp-tén azonban Pécz nb. Orros Miklós még 1328-ban a várnagy,³ úgy hogy minden valószínűség szerint Lőrinc és Ugron e várnagyságot csak 1328-ban kapták.

1330 febr. 18-án Gyugy összes felnőtt utódaival találkozunk. Nevezett napon Károly király ünnepélyesen kijelenti, hogy Gyge fia János fiait: Lőrinc mestert, zászlótartót, fivéreit Jánost és Ug-ront és általuk fivérük Jakab fiait Fülöpöt és Lőköst, valamint unokatestvéreiket: Gergely fia Miklóst és István fiait Bekő és Miklóst *Verőcze—Somogy—Tolna- és Vas megyében*, valamint a *Dráván* és *Száván* túl fekvő birtokaikra nézve az ország főbb bíráinak és helyetteseiknek hatósága alól felmenti. Érdemeikből felsorolja, hogy a Güsszingiek által szított lázadás idejében (1316 táján) rengeteg kárt szenvedtek és hogy különösen a néhai Frigyes római király

¹ Blagaj-okmánytár 105. 106.

² A székesfehérvári káptalan tanúsítja 1326-ban, hogy János fia Ugron mester Becsei Imrét azzal vádolja, hogy 1324-ben, midőn a király Erdélyben tartózkodott, tőle egy lovat elvitt. A kihallgatott tanuk lakóhelyei, illetve nevei: de Ság, Szeleste, Bodajk, Szaplonca, Purpach, Gán, Szeg, Dolosd, Lippó, Monorosd, Halagos, Tózsok; egyhangúlag tanúsítják, hogy akkor, midőn a király Erdélyben tartózkodott, e János (helytelen, Ugronnak kellene állnia) Szebenből a király hadseregéhez igyekezett és hogy aközben — jul. 13-án — Becsei Imre a lovakat elvitte. Miután a tanuk kivétel nélkül az ország nyugati részéből valók, az ügyet a székesfehérvári káptalan elé vitték és azt is tudjuk, hogy az Ujlakiak Veszprém- és Fejérmegyében is birtokoltak, világos, hogy ezen János fia Ugron nem erdélyi ember, hanem minden valószínűség szerint fentebbi Ugronnal azonos. (Zichy-okmánytár I. 286.)

³ Fejér VIII. 7. 209.

elleni háborúban (1328-ban) Egyed nevű fivérük az ausztriai Syhord (=Sieghards) vára előtt hőiesen elesett, Lőrinc ugyanott, Ugron pedig egyidejűleg Göncel (Guncheyl) város táján súlyosan sebesült;¹ ebből tehát látjuk, hogy Jakab valószínűleg már 1328 előtt meghalt és hogy Egyednek egyenes leszármazottjai nem maradtak.

Lőrinc, kit az okiratok ezután majdnem mindig „Tót“-nak (latinul „Sclavus“-nak) neveznek, 1341 május 15-én Nyitra megye főispánja, mely tisztség haláláig kezén maradt, bár 1341 után még sokféle egyéb tisztséggel is fel volt ruházva (1340 május 1-én még Hermann nb. Lackfi István Nyitra megye főispánja). 1344 okt. 21-től 1346 aug. 19-ig királyi tárnokmester; 1347 március 27-től 1348 nov. 1-ig Sopron megye főispánja, a mellett 1347 aug. 7-én varasdi- és 1347 máj. 27-től 1348 nov. 1-ig vas megyei főispán. A nyitrai főispánságban pedig, ha forrásunk² nem téves, még 1349-ben is találjuk; miután 1349-től kezdve nyomára már nem akadunk, biztosra vehetjük, hogy ezen év első negyedében meghalt. Házassági viszonyait nem ismerjük. Három fia volt: Kont Miklós, I. Bertalan és II. Lökös. — Birtokviszonyaira nézve kiemelendő, hogy ő Veszprém megyében is szerzett birtokokat, a mennyiben 1341 május 19-én a Bátorkő várához tartozó Sükösdfalva, Tinnye, Csernye, Agyagos az ő kezén vannak.³ 1348 okt. 6-tól 1348 nov. 4-ig bizonyos Mese Tót Lőrinc mesternek *temetvényi* alvárnagya. Ebből kiviláglik, hogy a Nyitra megyében fekvő Temetvény szintén az ő birtoka.⁴ Királyi adományozás vagy vétel útján szerezte-e azokat? nem tudjuk. De még a fejérmegyei Mellár (Myller) is — úgy látszik — 1341-ben az ő tulajdona és így teljes joggal mondható, hogy az egyenes utódai kezén volt rengeteg vagyon alapját ő vetette.

Fiai közül egy sem vette fel a „Tót“ nevet.

Miklós, kit igen korán „Kont“-nak neveztek és ki e nevet haláláig használta, tudtommal 1345 aug. 1-én tűnik fel először,

¹ Anjoukori okmánytár II. 463—466.

² Fejér IX. 1., 257. 652.

³ Anjoukori okmánytár IV. 98—99.

⁴ A pozsonyi káptalan országos levéltára Capsa 14. fasc. 3. nr. 8. — Apponyi-oklevéltár I. 171.

midőn Lajos királynak Zágrábon kiállított okiratának pecsétje alatt a „relacio Nicolay fily Laurencii Tot“ szavakat olvassuk.¹ Mint országnagyot legelőször találjuk őt 1345 okt. 5-én, mely napon pohárnokmesterként szerepel;² amellet 1346 márc. 17-én Barsmegye főispánja, mely minőségben 1349 nov. 26-ig található,³ 1349 nov. 26-tól 1350 febr. 3-ig még Nyitra megye főispánja is; 1349 ápr. 26-án Vas- és Sopron megye-, 1349 nov. 26-án Varasdmegye-, 1349 szept. 2-től 1351 ápr. 29-ig még Pozsony megye főispánja is, mely utóbbi napon legutoljára mint pohárnokmester szerepel.⁴

Midőn Lajos király legelőször Nápoly ellen vonult, hogy András nevű fivérének halálát megbosszulja, Miklósunk, mint fiatal testőrtiszt a hadjáratban résztvéve, András gyilkosát fogságba ejtette és Janka királynét férjével, Tarentói Lajossal menekülésre kényszeríté. 1351 dec. 6-tól 1356 márc. 21-ig erdélyi vajda;⁵ 1356

¹ Zichy okmánytár II. 173. Mint előadó működik többiek között 1346. jan. 2-án (Nicolaus Laurencius Tot) — Anjoukori okmánytár IV. 556 — 1347 márc. 16. relacio Nicolai filii Laurencii Touth et Kutundorph (Gutundorf). Guthundorf (Gutendorf) János 1348 máj. 16-án Czudar Péterrel együtt a pilismegyei Tinnye tulajdonosa (Anjoukori okmánytár V. 88.) 1348 aug. 9-én (relacio /nem legacio/ Nicolai Kunth filii Laurencii per Mathe et Petrum notarios) ugyanott V. 218. — 1349 márc. 18-án (relacio comitis Nicolai Laurencii) — ugyanott V. 262 és 1350 nov. 1-én (relacio Nicolai Konth, per Mathe notarium) ugyanott 415.

² Anjoukori okmánytár IV. 545. — Azon Miklós pohárnokmester, ki 1345 jun. 3-án szerepel, minden bizonyság szerint azon Druget Miklóssal azonos, ki 1342 aug. 3-án pohárnokmester és Ugocsa megye főispánja.

³ Anjoukori okmánytár V. 339. Zichy-okmánytár II. 195.

⁴ Sopron megyei okmánytár I. 222. — Barsi és pozsonyi főispánsága alatt a következő folyamodványokkal fordul a pápához:

a) 1349 márc. 22-én kéri „Nicolaus comes Borsiensis secretarius devoti filii vestri regis Hungarie,“ engedje meg neki a pápa, hogy 12 személyből álló kísérettel együtt a pápai szabályok megtartása mellett a szent sírhoz zárando-kolhasson. (Ugyanezt kéri akkor Poháros Péter abauj megyei főispán és királyi titkár maga és négy kíséřeért; továbbá András Békés megye főispánja ugyan-ennyi személyért.)

b) 1351 júl. 11-én kéri Lajos a pápát, engedje meg többiek között Lőrinc fia Miklós Pozsony megye főispánjának, hogy gyontatója őt a halál órájában telj-hatalommal felmenthesse. (Suppl. ad Clem VI. Anni VII. pars III. fol. 207. és Anni X. fol. 67.)

⁵ Anjoukori okmánytár V. 532. VI. 439.

márc. 31-én megkapja a nádorságot, melyben félbeszakítás nélkül 1367 márc. 16-ig található; ugyanazon évi május elsején azonban már nem él és ezen napon már Opuliai László az utóda.¹

Fivérei pályafutása szintén elég fényes.

I. Bertalan 1342 jun. 11-től 1349 febr. 11-ig Somogymegye főispánja; 1351 dec. 11-én követi fivérét a pohárnokmesterségben, melyben 1352 jun. 15-ig kimutatható; utoljára találkozunk vele 1352 aug. 7-én, midőn Lajos király egyik okiratának pecsétje alatt a „relacio magistri Bartholomei filii Laurencii sclavi“ szavakat olvassuk.² Miután további nyoma vész és esetleges utódait nem említik, több mint valószínű, hogy még 1352-ben és egyenes fiutódok hátrahagyása nélkül meghalt.

II. Lőkös 1352 jan. 29-én előadó a királyi kancelláriában.³ 1353 nov. 8-tól 1359 ápr. 25-ig királyi pohárnokmester, mely minőségben 1353 óta még tálnokmester, 1353 szept. 2-től 1355 jul. 9-ig pedig még a székelyek és Brassómegye főispánja is.⁴

1360 jan. 16-án a velencei követ (Ursio Bertalan) Velencébe ír, „hogy Magyarországon nagy a halandóság s hogy sok zászlós úr s főnemes is áldozatul esett a járválynak, kik közt Leuchus a nádor fivére.“⁵ Halála e szerint 1359 végére (ami valószínűbb) vagy 1360 első napjaira esik. Házassági viszonyait nem ismerjük.

Kont Miklós és fivérei felette sok birtokot szereztek. Miklós megkapja 1349-ben a nyitrai megyei Debrétét; ugyanazon évben megkapják mindhárman a nyitrai megyei *Galgóc*z, Ujlak, Udvarnok, Ság és Décs nevű birtokokat; 1352-ben (nov. 23-án) csak Miklós és Lőkös (ez kétségtelenül bizonyíték arra, hogy Bertalan akkor már nem élt) az ugyanazon megyében feküdt Földvár és Wlseu birtokokat; 1353-ban felcserélik a Galgóc melletti Ság-ot Kesztlennel;

¹ Sztárai-okmánytár I. 351—352. Zichy-okmánytár III. 27. 327.

² Fejér IX. 2, 47, 136 (IX. 1, 646 de 1349 szept. 2-án téves). Sopronmegyei okmánytár I. 238. Sztárai-okmánytár I. 230.

³ Zichy-okmánytár II. 477. (relacio magistri Leukus filij Laurency Tot).

⁴ Anjoukori okmánytár V. 593. 621, 622. VI. 109. 392, Fejér IX. 2, 47 136, 158, 212. IX. 3, 34, 44, 52. Anjoukori diplomatiái emlékek II. 505, 667. Hazai okmánytár I. 219. Soproni okmánytár I. 267. Székely okmánytár I. 64.

⁵ Öváry, Oklevélmásolatok I. 51.

1354-ben megkapják a pozsonymegyei Csallóközben fekvő Olgya, Tárnok, Kisasztal, Ujfalu, Rény, Ujvásárhely, Egyházasmagyar, Németsfalu, Abony, Jóka, két Vata, Fülkejakabháza és Szolgagyőr nevű falvakat. 1360-ban a Kont Miklós által birtokán, Pöstyénen alapított Sz. István confessorról c. egyház a pápától indulgentiát kap. Ugyanakkor van Miklósnak Visegrádon palotája és kápolnája.¹

A mellett azonban ősi, illetve korábbi birtokaik ügyeit sem hagyták figyelmen kívül; 1357 márc. 28-án tanúsítja a király, hogy 1. néhai Tót Lőrinc fiai Kont Miklós nádor és Lőkös pohárnok- és tálnokmester, 2. *Jakab fia: Tót Lőkös* és 3. *János fia Ugron Zríny* nevű örökölt birtokukat a királynak átengedik, melyért ez nekik a Körösmegyében fekvő *Raholcza*, Bakva, Vilyevo és Ilsua nevű jószágokat adja.² Erre azonban megjegyzendő, hogy az itt előforduló „örökölt birtokot” nem szabad félreértünk. Tudjuk, hogy 1328-ban János fiai: Lőrinc, János és Ugron a Zrínyi-várt a Blagajiak egyik ősétől zálogba kapták; a Blagajiak azonban ezt ki nem váltották vagy teljesen eladták, úgy hogy Lőrinc, János és Ugron halála után a vár ezeknek fiaira átszállt és ezek tehát teljes joggal mondhatták, hogy a várt atyáiktól örökölték. Ebből tehát nem szabad — mint néhányan vélik — arra következtetni, hogy Kont Miklós családja és a Blagajiak között nemzetségbeli kapocs létezett, a minek annál is kevesebb alapja van, a mennyiben a Blagajiak nemzetségbeli vérségét jól ismerjük és azok között Kont Miklós őseire sehogy sem akadunk.

Midőn Csák nb. Ugron unokájával, Lászlóval³ a Csák nemzetség ezen ága kihalt, Lajos király az akkor Valkómegyéhez tartozott *Ujlak* nevű uradalmat (ma Ilok, Szerémmegyében) Kont Miklós nádornak és néhai fivére Lőkös fiának Lászlónak oly kikötéssel adományozta, hogy a nádor unokatestvérei és egyéb rokonai („absque quibuslibet fratribus patrue libus, consanguineis, proximis et cognatis”) abban ne részesüljenek.⁴ Ebből kiviláglik,

¹ Anjoukori okmánytár V. 218, 274, 339, 415, 532, 621. VI. 109, 169. — Történelmi Tár 1895. évf. 279. — Mon. Rom. episc. Veszpr. II. 185.

² Fejér IX. 2, 592.

³ Róla és családjáról lásd a Turul 1900. évf. 164—165. I. olvasható dolgozatomat.

⁴ Századok 1870 évf. 153. (V. ö. Fejér IX. 2, 396—397.)

hogy Bertalannak nem voltak fiai és hogy II. Lőkös egy László nevű fiut hagyott maga után.¹

Kont Miklós nádor özvegye, *Klára*, férjét sokáig élte túl. Előfordul 1384, 1395, 1397 és 1400-ban, családi nevét azonban nem ismerjük. Igaz ugyan, hogy az 1400 évi, a galgóczi kórházról szóló alapítólevél őt „Clara relictā magnifici viri quondam Nicolai Konth de Galgotz regni Hungariae palatini“-nak nevezi,² de miután Galgócz a nádor tulajdonát képezte, a „Galgóczi“ név jelen esetben nem az özvegyre, hanem férjére vonatkozik. 1400 után elvesz a nyoma.

A nádor fiai II. Bertalan és I. Miklós.³

¹ De csakis ezt az egyet! 1368-ban bizonyos „Nicolaus Leukus“ Barsmegye főispánja (Fejér IX. 4, 140), kit némelyek „Ujlaki“-nak neveznek. Az illető okiratban I. Lajos király „Nicolas Leukes“ kir. pohárnokmesternek, Barsmegye főispánjának, Tót Lőrinc fiának a (nyitra) megyei Temetvény nevű várt (Nyitra-vágújhelyi járásban ma pusztá) adományozta. 1368-ban pedig Czudar Péter a király pohárnokmestere. Tudjuk, hogy Tót Lőrincnek egy Miklós és egy Lőkös nevű fia volt; fentebbi adomány tehát nem *egy*, hanem két személynek szól. Lőkös 1353 nov. 8-tól 1359 márc. 31-ig, mint kir. tálnokmester egyúttal pohárnokmester is és tudjuk, hogy 1359 végén vagy 1360 első napjaiban meghalt. Fivére Kont Miklós 1346 márc. 19-én, 1348 szeptemberében és 1349 ápr. 26-án, mint pohárnokmester Barsmegye főispánja. Ebből tehát kiviláglik, hogy fentebbi okiratban — melyben különben is „heredibus eorum“ áll — a két tisztség nem Lőkösre, hanem *Miklósra vonatkozik* és hogy ilyformán bizonyosra vehető, hogy *a darab kiállítása csak 1348-ra tehető*. Az 1368-ban szereplő (Ujlaki) „Miklós Lőkös“ főispán tehát mesebeli alak.

² Ugyanott 150.

³ Az osztrák Wissgrill (Schauplatz des niederoesterreichischen Adels) állítja, hogy 1403 és 1406-ban kiállított okiratokban egy „Joannes Senior Groff dictus de Sancto Georgio et Bazin. Comes Corbaviae, Dapiferorum Reg. Magister“ szerepel, kinek neje Hédervári Katalin, a Hédervári Konth Miklós nádor leánya már 1367-ben okirattal is szerepelne.

Erre megjegyzendő, hogy egyetlen egy Szentgyörgyi-Bazini gróf nem volt Corbavia ura s egyetlen egy Corbáviai úr nem volt Szentgyörgyi-Bazini gróf. Az egyetlen egy Szentgyörgyi-Bazini, kire ezen adat illene, Péter fia II. János 1363-tól 1369-ig ismeretes; nejét azonban nem ismerjük.

1388 (nov. 22- és 30-án) Budiszló fia János, az ismert Krbavai család tagja, kir. tálnokmester; 1397 jul. 13-tól 1399-ig ismét egy Krbavai János gróf az, ki valószínűleg az előbbivel azonos. Wissgrill állításából tehát igaz, hogy egy Krbavai János ez időben volt kir. tálnokmester, de a szentgyörgyi-Bazini címet csak

Elég előkelő származásuk mellett országos hivatalt — úgy látszik — nem viseltek. I. *Miklós*, ki 1391-ben felmerül, 1395-ben anyjával együtt egy, a nyitrai káptalantól kiállított okiratban még szerepel; 1397-ben pedig már „néhai.“¹ Hogy fiutódokat hagyott volna, annak nyomát nem találjuk.

II. *Bertalan* 1367. júl. 15-én a somogymegyei Csicsal helység határában birtokol.² 1380-ban azon házassági szerződésben, mely Hedvig királyleány és Vilmos osztrák herceg közt kötöttetett, az országnagyok sorában szerepel.³ A Horváti-féle lázadáskor, 1387-ben már nem élt, mert akkor már csak fiait említik, mint Zsigmond hiveit, kiknek Ujlak nevű (Szerémvidéki) várukat a hűtlen János bán erőszakkal elfoglalta.⁴ E Bertalan nejét nem ismerjük; három fia volt: *Imre*, *László* és *István*.

Istvánról csak egyetlen egy adatot ismerek. A pannonthalmi apátság 1401. nov. 23-án arról panaszkodik, hogy Palotai László és fivére István az apátság tulajdonát képező Nyitramegyében fekvő (Vág-)Ujhely, Lubó és Trebete nevű birtokokat lefoglalták, minek következtében Zsigmond király ezek eladományozásától tiltja.⁵ Palotára nézve majd alább látjuk, hogy II. Bertalan utódjai tőle vették nevüket. Miután István nyomára 1401 után már nem akadunk, feltételezhető, hogy nemsokára 1401 után meghalt.

Imre és László — mint imént mondtuk — 1387-ben királypártiak maradtak, minek következtében Horváti János ujlaki várukat erőszakkal elfoglalta, — Garai Miklósnak sikerült azonban ezt visszaszerezni.

1395-ben nagyanyjukkal és nagybátyjukkal együtt a nyitrai

saját hozzávetése útján toldotta be. — Miután itt egy Miklós nádorról szól, jogosítva vagyunk feltételezni, hogy nem valami Héder nb. Héderváriról, hanem Kont Miklós nádorról szól, — azt azonban, vajjon e nádornak tényleg egy Katalin nevű és Krbavai Jánoshoz férjhez ment leánya volt-e? meg nem dönthetjük. A nádor utódjának: Ujlaki Miklós királynak volt egy Katalin nevű leánya, kinek férje Krbavai Iván (János), a kiról majd alább lesz a szó.

¹ Ugyanott 149—150.

² Pannonthalmi oklevéltár II. 525.

³ Fejér IX. 5, 379.

⁴ Hazai okmánytár II. 434.

⁵ Pannonthalmi oklevéltár II. 612.

káptalan egyik okiratában szerepelnek.¹ 1400-ban említi őket a galgóczi kórházról szóló alapítólevél; ugyanazon évi január 13-án László a somogymegyei (Gamás melletti) Lak tulajdonosa,² de már szintén ugyanazon évben mindketten a Veszprémmegyében fekvő Palota után a „**Palotai**“ nevet használják.³ Miután a veszprémmegyei Bátorkő várban Kont Miklós 1364-ben egyik oklevélét kiállította, e vár az utódai kezén van és ezek 1409-ben bizonyos Keszői Balázst, bátorkői várnagyjukat „volt palotai udvarbirájuknak“ nevezik,⁴ kézzelfogható, hogy Palotát — ha nem Tót Lőrinc — mindenesetre már a nádor szerezte. 1401 nov. 23-án azzal vádolja a pannonthalmi apátság Palotai Lászlót és Imrét, hogy a Nyitramegyében fekvő Ujhely, Lubó és Debréte nevű birtokokról szóló királyi adománylevelet Zsigmond királytól csalárd módon kieszközölték maguknak,⁵ pedig tudjuk, hogy a nádor Debrétét már 1349-ben kapta, Bertalan fia László 1402 szept. 21-én macsói bán.⁶ 1410 óta mindkét fivér macsói bán és azóta állandóan „**Ujlaki**“ néven szerepelnek, ami kétségtávol abban leli magyarázatát, hogy mint macsói bánok a bánsági területhez közel feküdt ujlaki várukban állandóan tartózkodtak. Nyomaikat csak 1417-ig követhetjük. Imre házassági viszonyait és esetleges utódait nem ismerjük.

László özvegyet és három fiut hagyott maga után: Jánost, Istvánt és Miklóst.

Zsigmond király 1424 nov. 27-én utasítja Zalamegye tisztviselőit, hogy a hatalmaskodásról, mely „per Johannem officialem *Johannis et Stephani filiorum et magnificae dominae relictae condam Ladislai bani de Uylak*“ (az illető Szenyélen volt tisztartó) az őrsi prépost birtokain elkövetett, bizonyítványlevelet adjanak. Jánosról többet nem tudunk.

István 1429 és 1430-ban szintén macsói bán és mint ilyen

¹ Fejér X. 2. 318.

² Fejér X. 6, 301.

³ Csánki III. 214.

⁴ Ugyanott 208.

⁵ Jedlicska: Kis-Kárpáti emlékek II. 546.

⁶ Fejér X. 4, 137.

mindig az „Ujlaki“ néven szerepel. 1430 után elvész a nyoma, a nélkül, hogy családi viszonyait és utódait ismernők.

II. *Miklós*, családja őriása, ki 1424-ben kétségkívül még nagyon zsengekorú volt (mert az illető okirat őt nem említi), ifjúságát minden valószínűség szerint veszprémmegyei birtokain töltötte, — erre mutatnak legalább az 1436 évi adatok és azon körülmény, hogy őt akkor nem Ujlakinak, hanem megint csak *Palotai*-nak nevezik. 1436 aug. 27-én találjuk, hogy Rozgonyi György Pozsonymegye főispánja előtt a veszprémi nemességnek aug. 8-án Somlyó-Vásárhely mellett tartott közgyűlésén, Mihály bakonybéli apát panaszodik, hogy két, a ber(én)hidai hetivásárról hazatartó jobbágyát *Palotai Miklósnak* s ennek *bátorkői* várnagyainak, Móri Mihálynak és Kupi Lőrincnek rendeletéből a Szenyélen és Küngösön tartózkodó jobbágyai már jó idővel ezelőtt kifosztották és bilincsbe verték. A panaszlottak azonban nem jelentek meg. Ugyanazon napon panaszt emel az apát azért is, hogy **László bán fia Palotai Miklósnak** említett bátorkői várnagyai Akolból egy jobbágyát Miklós féti birtokára vitték.¹

Nemsokára ezután Miklósunk már országos hivatalt visel, melynek révén évről-évre számosabb méltósággal felruházva, lassanként az ország egyik legbefolyásosabb, leggazdagabb, legelőkelőbb főurává és élte vége felé sőt király is lett. Nézzük már most hivatali pályafutásának chronologiai sorrendjét:

Bács megye főispánja 1442, 1448, 1450-ben.

Baranyamegye főispánja: 1450. 1452. 1453. 1455. 1456. 1465. 1467.

Bodrogyamegye főispánja: 1438. 1473.

Fejérmegye főispánja: 1441. 1442. 1460.

Macsoi bán: 1438. 1441. 1442. 1446. 1448. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1459. 1464. 1465. 1469. 1471.

Somogy megye főispánja: 1444. 1455. 1460.

Székelyek ispánja: 1442. 1446.

Szerémmegye főispánja: 1473 (mint boszniai király és macsoi bán).

¹ Történelmi Tár 1903 évf. 368.

Szlavonia bánja: 1459. 1461. 1473.¹

Temesmegye főispánja: 1442. 1443. 1445. 1446.

Tolnamegye főispánja: 1438. 1441. (1445).

Vajda (erdélyi): 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1448.

1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1459. 1464. 1465.

Valkómegye főispánja: 1443. 1450. 1467. 1470. 1473.
1476.

Verőczemegye főispánja: 1444.

Zalamegye főispánja: 1444 (mint erdélyi vajda).

A roppant nagyravágyó férfi azonban az Ujlaki névvel és a számos hivatali rangjelzéseivel meg nem elégedve, már korán kezdett hangzatosb és nem mindennapi címet keresni. Ha a Kórogyiak az ősrégi bajorországi Castell grófokkal való állítólagos törzsrokonságuk ürügye alatt már 1417-ben a „Comes de Castellis,” 1447-ben a „Comes perpetuus de Castellis” címet használták és ha az egykorú Modrusi-Vegliai urak az olasz Frangepánokkal való rokonságuk (?) révén a Frangepán nevet tudták felvenni, miért ne tehetett volna ilyesmit egy Ujlaki Miklós?! Ő azonban nem keresett törzsrokonságot valamely külföldi előkelő családdal (ez valószínűleg nem volt keresztülvihető), hanem a „comes perpetuus de Thelchak” címmel elégedett meg, melyet mint Ujlaki Miklós macsói bán 1448 február 9-én, 1466 aug. 2-án és 1469-ben használt és melyet annyira kedvelt, hogy 1448. évi okirata végén nem „commissio propria domini bani”, hanem „domini comitis” áll.²

A régebbi irodalom nem tudta, mit jelentsen ezen Thelchak. Wagner³ — támaszkodva Laz: „de migratione gentium” című munkájára — e Thelchakot a krajnai Czelschach-chal vette azonosnak, melynek urai — állítólag szent Ortvin utódai — a gurki prépostság (most püspökség) és a lavantvölgyi Grebersperg alapítói. Wagner nem tudja, vajjon Miklós e Thelchakot vétel árán vagy talán anyai örökség címén szerezte-e meg.

Wagner nagyon tévedt. A régi Gurk grófjai közül volt ugyan

¹ Vjestnik Zeml. arkiv. I. 215.

² Fejér XI. 446. Zichy okmánytár IX. 180. Codex Turopoljensio I. 444.

³ Collect. genealog. 1778. I. 111.

egy Hartvig, ki a *Zeltschach* nevű kerületet kormányozta, de ez 1036-ban fiutódok hátrahagyása nélkül meghalt, mire a terület Karintiára esett. Ennek a Zeltschachnak semmi köze Ujlaki Miklóshoz. Azon Thelchak, melynek „örökös grófja“ ő volt, nem más, mint a még jelenleg is Bosznia felső-tuzlai járásában, a Drina és Zrebernik folyók közt *Teocsák* nevű, híres malomkőbányákkal bíró helység, melyet még később is az Ujlakiak birtokában találjuk. Miután tudjuk, hogy Tót Lőrinc és rokonai már 1328 előtt a Száván túl birtokoltak, a legnagyobb valószínűség mellett szól, hogy Teocsák már akkor is e család kezén volt, ha csak fel nem tesszük, hogy Miklós ezt, mint macsóí bán adományképen vagy vétel útján szerezte.

Vágyainak tetőpontját és a hivatali előléptetés netovábbját elérte Ujlaki Miklós 1471-ben, midőn Mátyás király neki megengedte, hogy Bosznia kormányzása mellett a boszniai *királyi* címet felvehesse és magát Jaiczán koronáztassa. E méltóság birtokában meghalt 1477-ben.

Okirati bizonyossággal két nejét ismerjük:

a) Midőn a felsőlendvai Szécsi és monyorókeréki Ellerbach családok tagjai a vöröskői Wolfurt család hagyatékából anyai részöket követelték, 1450-ben Ujlaki Miklós vajda neje a pörben érdekeltnek mondatik; 1455-ben megtudjuk, hogy *Rozgonyi István pozsonymegyei főispán leánya Margit*, Ujlaki Miklós erdélyi vajda neje.¹

1450 ápr. 24-én olvassuk, hogy V. Miklós pápa Ujlaki Miklós erdélyi vajdának és „nobili mulieri eius uxori impresentiarum existenti“ megengedi, hogy hordozható oltárt használhassanak.²

1455 jun. 5-én még olvassuk, hogy a pápa Miklós vajdának és feleségének a halál órájára teljes búcsúkat enged.³ A győri káptalan 1499-ben kiállított egyik okiratából pedig tudjuk, hogy e Margit anyja, illetve Rozgonyi István pozsonymegyei főispán neje Ilona vöröskői Wolfurt Pál leánya volt⁴ (a vöröskői Wolfurt

¹ Sopronmegyei okmánytár II. 356. 366.

² Theiner Mon. Hung. II. 252.

³ Történelmi Tár 1900. évf. 7.

⁴ Sopronmegyei okmánytár II. 537.

család kutatásaim szerint Vorarlbergből származott). Halála évét biztosan nem ismerjük, de tudjuk, hogy 1461-ben már nem élt.

b) Második neje bizonyos *Dorottya*, kit VI. Sándor pápa 1493 okt. 11-én feljogosít, hogy hordozható oltárt használhasson és magának tetszés szerinti gyontatót válasszon.¹

A régibb irodalom azt tartotta, hogy Ujlaki Miklósnak a Garaiak családjából való neje is volt, nevét azonban nem ismeri. Mások határozottan állítják, hogy ezen nő alatt Garai László nádor leánya értendő. Erre megjegyzendő, hogy e nádor leányaként okirati bizonyossággal csak Anna ismeretes, kit 1458 jan. 17-én Hunyadi Mátyással eljegyeztek. Tudjuk, hogy az eljegyzés nem vezetett házassághoz és hogy Anna 1460 okt. 6-án még hajadon volt² és miután alább majd meglátjuk, hogy akkortájt Ujlaki Miklósnak más a neje, teljesen kizárandó, hogy Garai Anna az ő neje lett volna; arra a kérdésre pedig, vajjon Dorottya egyáltalában a Garaiak családjából kizárandó-e, választ nem adhatunk.

Ujlaki Miklós gyermekeire vonatkozólag a régibb irodalomban a következőt találjuk:

Wagner szerint három leánya és egy fia volt. Az egyik leány, Orsolya, Perényi Istvánhoz ment férjhez. A két másik: Katalin és Fruzsina, kiknek egyike az utolsó görzi grófnak, Lénárdnak, lett a neje; a fiu pedig Lőrinc. Budai (1805) pedig határozottan állítja, hogy „Rosina a Góritzi utolsó herceghez, Lénárthoz,“ a harmadik, Katalin pedig Maróthi Lajoshoz ment férjhez. Én okirati bizonyítékok alapján Lőrincen kívül Hieronyma, Katalin, Orsolya és Fruzsina nevű leányait ismerem, kiket azonban külön kell rajzolnunk.

a) Hieronyma.

A nagyravágyó férfiu, ki nemcsak a saját személyének magas hangzású címet, hanem gyermekei számára előkelő házassági összeköttetéseket keresett, Hieronyma nevű leányát 1455-ben az ismert Podjebrádi György, akkori cseh kormányzónak 1448 május 15-én született fiával, Henrikkel jegyezte el, mire a

¹ Theiner Mon. Hung. II. 537.

² Teleki, Huny. kora X. 640.

fiatal leány György udvarába került. Az ármányos György, ki V. László halála után maga lett cseh király, megbánta azonban a tervbe vett házassági összeköttetést és visszaküldte a leányt 1464-ben Ujlakinak.

Henrik, ki 1465-ben Münsterberg hercege lön, meghalt 1498 jun. 24-én. Neje 1467 febr. 9-én Albert Achilles brandenburgi választófejedelem leánya, Orsolya, ki 1450 szept. 26-án született és 1508 nov. 25-én meghalt.¹

Hieronyma későbbi sorsáról hallgatnak a régiek, de azt hiszem, hogy nyomai a következőkben találhatók:

Már fentebb említettük, hogy a régibb irodalom szerint Ujlaki Miklós egyik leánya (Budai szerint Rosina) Lénárd görzi grófhoz ment férjhez. — Ennek okirati alapját gróf Coronini Rudolf (szül. 1731, † 1790) „Tentamen genealogico-chronologicum Comitum Goritiae“ című munkájában találták, melyben a következő (latinul) olvasható: „della Torre Phoebus feljegyzése arról, hogy Raaz György² Miklós boszniai király titkos követe megbízó levele alapján Lénárd görzi grófnál tárgyalt.“ A levél kelte: Ujlak die Dominico post Theophoriam anno 1475.“ Ezen napot Knauz kortánában hiába keressük, de miután Antiochiai szent Ignác, kinek neve február 1-ére esik, a Theophoros melléknevet kapta, azt hisszük, hogy a levél 1475 február 1-én kelt. E levélben Miklós király tudatja a címzettet, hogy Olaszországba tett utazása alatt számos kárt észrevétt, melyeket a velenceiek a görzi tartományon ejtettek és melyekben a görzi kormányzó és mások is részesek. Ezért megkívánja a király rokonsági kapcsa alapján, hogy veje, a görzi gróf ilyen károktól ment legyen, miért is tanácsolja, hogy Lénárd gróf hozzá (t. i. a királyhoz) jöjjön, hogy egyrésről a szenvedett károk orvoslását megbeszéljék, másrészt, hogy a gróf, kinek nincsenek gyermekei, Magyarországon lévő anyai örökségét rendezze.

¹ Grotefend, Stammtafeln der schlesischen Fürsten, 1889; 22. old. (Azon állítása, hogy Henriket már 1460 nov. 25-én eljegyezték volna Orsolyával, úgy látszik, meg nem bízható; valószínűleg 1466-ra vonatkozik.)

² Ez valószínűleg valamely *Rác* György, 1392-ben bizonyos Racz Tamás székesfejevári kanonok (Mon. Rom. episc. Vespr. II. 282.).

Ezen utóbbi passusra mindjárt akarjuk arra figyelmeztetni, hogy IV. Henrik görzi gróf (szül. 1376, † 1454) második neje II. Garai Miklós nádor leánya, Katalin volt, ki 1460 márc. 28-án még élt és kitől János († 1462), Lajos († 1456/7) és Lénárd nevű fiai születtek, így tehát anyja után Lénárd Magyarországon tényleg örökölhette.

Hogy mennyire haladt Coronini óta (kinek műve 1759-ben megjelent) a görzi történelmi kutatás, nem tudom, de a legújabb görzi genealogiai művek azt mondják, hogy Lénárdnak, ki 1500-ban magtalanul elhalt, két neje volt, az első, 1475-ben említett, kinek nevét nem ismerik, de a kiről tudják, hogy Ujlaki Miklós boszniai királynak a leánya; a második, kit 1477-ben említenek, Gonzaga Paula, Lajos Mantuai gróf leánya; e szerint tehát az Ujlaki-leány 1477-ben már nem élt. Miután Ujlaki Miklós 1476 decz. 6-án csak fiát Lőrincet és Katalin, Orsolya és Fruzina nevű leányait említi,¹ én azon nézetben vagyok, hogy — mert Hieronymáról 1464 után mit sem tudunk és azon körülmény, hogy Lénárdnak 1477-ben már második neje van, Ujlaki Miklósnak 1476. december 6-án kiállított okiratával teljesen egyetért — **Miklósnak azon eddig névleg ismeretlen leánya, ki Lénárd görzi grófhoz ment, nem más, mint Hieronyma, a mi annál is valószínűbb, amennyiben a többi leányaira e házassági összeköttetés egyáltalában rá nem illik.**

Miután e leányt már 1455-ben eljegyezték és akkor még Rozgonyi Margit Miklós neje, magától értetődik, hogy Hieronymát Margit szülte és hogy — mert Podjebrád Henrik 1448-ban született — e leány születése az 1450 körüli időre tehető.

b) Katalin.

Gutkeled nb. gúti Ország László fiai Mihály és Ferenc 1511. nov. 16-án Ujlaki Lőrinctől anyai származásuk révén örökös részüket követelik és ez alkalommal az Ujlaki-család birtokaihoz tartozó várak következőleg szerepelnek:

1. Valkómegyében: Ujlak, Beleticz és Poltos.

¹ Teleki, Huny. kora XI. 578.

2. Szerémmegyében: Száva-Szent-Demeter.
3. Kőrösmegyében: Raholcza.
4. Verőczemegyében: Szent-Erzsébet, Berzócze és Bakva.
5. A Száván túl: Thelchak, Ujvár és Nothya.
6. Somogymegyében: Kaposujvár, Lak és Györök.
7. Vas megyében: Németujvár és Paks.
8. Zalamegyében: Szögliget.
9. Fejérmegyében: Palota.
10. Veszprémmegyében: Bátorkő és Eskő.
11. Nyitramegyében: Galgóc és Temetvény.

A mi a Száván túli birtokokat illeti, már fentebb kiemeltük, hogy Thelchak a még most is Boszniában létező Teocsáknak felel meg; de a két másik is ismeretes. Teocsáktól keletre fekszik még ma *Nodja* (= Nothya) és ettől délre *Novigrad*, vagyis amint a magyarok fordították, az akkori Ujvár.

Az Ország-család tagjainak anyai származására nézve az illető okirat¹ a következő passust tartalmazza. „(Michael et Franciscus) filii condam Ladislai Orzagh de Gwt ex generosa domina Magdalena“ és „olim Magdalena filia quondam Dominae Catharinae filiae olim illustris Domini Nicolai de Ujlak . . . quartam puellarem praefatae condam dominae Catharinae aviae ac dotalicium generosae quondam Dominae Margarethae filiae olim magnifici Stephani de Rozgon relictiae scilicet dicti condam Nicolai de Ujlak abaviae ipsorum actorum . . .“

Ebből tehát kitűnik, hogy Ujlaki Miklósnak Rozgonyi Margittal kötött házasságából egy Katalin nevű leánya született, kinek leánya bizonyos Magdolna. Ezen Magdolna férjhez ment guti Országh (Mihály nádor fiához) Lászlóhoz és az ezen házasságból származott Mihály és Ferenc 1511-ben az Ujlaki-vagyonból őket illető, Katalinra vonatkozó leánynegyedi és Rozgonyi Margitra vonatkozó hitbéri részeket követelik.

Hogy Ujlaki Katalin kihez ment férjhez, illetve hogy leányának, Magdolnának ki volt az atyja? arra egy 1510. dec. 26-án kelt okirat¹ ad választ, melyben a következő passus olvasható:

¹ Országos levéltár DL. 22222.

¹ Ugyanott DL. 22110.

„Magnifici Michael, Franciscus, Johannes et Emericus Orzag de Gwt ex generosa Domina Magdalena de Maroth procreati.¹

Ujlaki Katalin tehát a Gutkeled nb. Maróti-család egyik tagjához ment férjhez, Budai ezt Lajosnak nevezi s azt hiszem, hogy teljesen igaza van. Maróti László macsói bán, Arad- és Békés-megye főispánja 1451 előtt halt meg, neje Borbála 1451-ben még él; két fia van: Lajos és Mátyus. Mátyus neje horogszegi Szilágyi Ozsvát leánya Margit, ki már 1467-ben mint neje szerepel² és férjét (ki 1475/76-ban fiutód nélkül meghalt) túlélte; 1504-ben még él;³ Lajos fivére előtt halt meg; 1464-ben még élt, halála évét nem ismerjük és így bizonyos, hogy Ujlaki Katalin ő hozzá ment férjhez.

Katalin azonban még második házasságot is kötött.

Ujlaki Miklós 1457-ben a körösmegyei Racsa vár birtokosa, melyben őt Mátyás király 1459-ben megerősíté. Utána 1479-ben leányát: *Katalin-t*, a *Krbaviai János gróf feleségét* igttatták Racsának — s egyszersmind most már a benn épült kastélynak is — birtokába zálog címén, minden bizonynyal Ujlaki Lőrinctől, a ki Racsa várost, illetve kastélyt pl. 1492-ben és 1500-ban még mindig bírta.⁴ Továbbá találjuk, hogy a szintén körösmegyei Atina (ma Vocsin Verőczemegyében), mely a Garaiak tulajdonát képezte és Garai Jób († 1481) magvaszakadtán Mátyás királytól elfoglaltatott, 1485 és 1491-ben Krbavai Iván gróf özvegye, Katalin kezén van. 1493 aug. 13-án pedig találjuk, hogy Katalin asszony, ki magát Ujlaki Miklós leányának és Krbaviai Iván gróf özvegyének vallja, Racsán egy okíratot állít ki, melynek lényeges kivonata a következő: „Nos Katherina relictā . . . Johannis comitis Corbavie, filia vero serenissimi domini Nicolai de Wylak . . . memorie commendamus, quod cum egregii *Georgius, Nicolaus, Franko* et

¹ Ezen okíratban még a következő érdekes passus is van: „Magnificus Sigismundus et Franciscus filii condam Johannis Kmpolthy de Nana ex olim Domina Katharina filia condam Michaelis Orzag de Gwth procreata.“ Ország Mihály nádor (kinek neje Kusalyi Jakes Anna) ezen leányát eddig nem ismertük.

² Történelmi Tár 1899. évf. 270.

³ Csánki, Körösmegye a XV. században 58. és Huny. kora II. 279.

⁴ Csánki: Körösmegye 23.

Marcus Boboelych dicti de Kozar in territorio possessionis eorum Bankowcz in comitatu Crisiensi existentis . . . quendam piscinam reclusissent . . . cuius quidem piscine una particula quoddam fenile . . . inundaret, . . . nos . . . idem pratum sive fenile eisdem . . . dedimus . . . pro quo iidem quoddam fenile ipsorum melius . . . dedissent . . . quasi in concambium, ex . . . nostra ac . . . illustrissimi domini (Laurentii) ducis fratris nostri charissimi beneplacita voluntate et grata annuentia.“¹ 1499. júl. 6-án még él (lásd alább); halála évét azonban nem ismerjük.

c) Orsolya.

Erről a régibb irodalom azt mondja, hogy Perényi Istvánhoz ment férjhez. Nem lévén erre nézve okirati bizonyítékom, e helyen csak arra szorítkozom, hogy a Perényi István nemzedékrendjének egy megbízható töredékét adjam :

Perényi Imre 1413 † 1432 előtt

János 1413—1457 1444 „Terebesi“ néven 1448—1457 tárnokmester	István † 1437
István 1452—1490 1464—1465 tálnokmester később Zemplénmegye főispánja neje: Ujlaki Orsolya	Miklós 1452
	Péter ² 1452

Biztosan 1490-ig mutatható ki; különben többnyire csak erőszakoskodásairól ismert férfi, kinek fia Imre († 1519) később nádor lett.

d) Fruzsina.

Midőn Ujlaki Miklós 1476. decz. 6-án Garai Jób jelenlétében azon kölcsönös örökösödési szerződést, melyet azelőtt Garai László nádorral (Jób atyjával) kötött, megsemmisítette, akkor gyermekeit következőleg említi: „Onus Laurencii filii sui, nec non Catherine,

¹ Országos levéltár, DL. 20043. (Szépen fenmaradt pecsétje a Krbáviaiak címerét: a pajzs felső mezejében jobbra lépő madarat, alsó mezejében három vízszintes pólyát mutat.

² Történelmi Tár. 1902. évf. 287. 358. Zichy-okmánytár VI. 271. VIII. 474. IX. 91. 196. 333. 490.

Ursule et Eufrosine filiarum suarum per omnia in se assumendo.“¹ Erről az Eufrosinéről, kit magyarosan Fruzsínának nevezünk, mondja Budai (ki őt Rosina-nak nevezi), hogy Lénárd görzi grófhoz ment férjhez. Ismételjük, amit már „Hieronyma“ alatt mondtunk, hogy erre semminemű bizonyítékunk nincs.

Én e Fruzsina házasságát más úton kiderítem.

Garai Jób (László nádor fia) 1481-ben fiutód hátrahagyása nélkül meghalt, mire birtokai javarésze özvegyére, *Fruzsínra* szálltak. E Fruzsina 1489-ben a Baranyamegyében fekvő nekcei vár tulajdonosa;² 1491 szept. 9-én tanusítja a pozsegai káptalan (miután II. Ulászló király ezt már 1491 április 11-én parancsolta) hogy *kozarai Boboyelity György, Miklós és Márk* fivérek a pozsegamegyei Dubrovicza és Dubovcsacz birtokába léptek, mely őket Garai Jób özvegye, Fruzsina bevallása értelmében jogosan illeti³; 1499 jul. 6-án pedig találjuk, hogy Corvin János herceg a zágrábi káptalan előtt az ellen tesz óvást, hogy őt a király károítsa. Előadja, hogy a király a pozsegamegyei Ujvár, a körösmegyei Atina, a baranyamegyei Nekcse és a valkómegyei Gara nevű várakat, melyek — úgy mondta János — őt illetik és *melyek eddig Garai Jób és az Iván gróf özvegyének kezén voltak*, előtte ismeretlen megállapodás értelmében *Ujlaki Lőrinc hercegnek* adta, a ki ezeket már el is foglalta, miért is az ellen tiltakozik.⁴

Az itt említett négy vár közül a pozsegamegyei Ujvár a Garaiak birtokát képezte,⁵ 1500-ban pedig már Ujlaki Lőrincz kezén találjuk,⁶ miből kiviláglik, hogy Garai Jób halála után a vár Fruzsínára szállt és ettől az 1499. évi tiltakozó levél értelmében Ujlaki Lőrinc birtokába jutott. A baranyamegyei Nekcse 1407-ben szintén a Garaiak birtokába jutott és így magától értetődik, hogy 1489-ben Jób özvegye, Fruzsina bírja. 1489 utáni sorsát Csánki nem ismeri,

¹ Teleki, Huny. kora XI. 578.

² Csánki II. 457.

³ Országos levéltár DL. 34121.

⁴ A müncheni „Allgemeines Reichsarchiv“-ban (Brandenb. CCIX. 41/19. sz. a.).

⁵ V. ö. Hazai okmánytár VII. 452.

⁶ Csánki II. 394.

de szerinte van némi nyoma, hogy az Ujlakiak kezére került;¹ az 1499. évi oklevél már most magyarázza miként került az Ujlakiak kezébe. A valkómegyei Gara szintén mint Garai-birtok Fruzsínához került; a kőrösmegyei Atináról pedig már fentebb mondtuk, hogy Garai Jób halálával Mátyás király a várt elfoglalta, de hogy 1485 és 1491-ben már Iván Krbaviai gróf özvegye: Katalin birta, az 1499. évi okiratban szereplő Iván özvegye tehát nem más, mint Ujlaki Miklós leánya: Katalin.

Látjuk tehát az eddigiekből:

1. hogy Atina Garai Jób tulajdonát képezte és eddig ismeretlen módon nemsokára halála után Ujlaki Katalin kezén van, kitől valamely eddig szintén ismeretlen egyezség útján 1499 körül Ujlaki Lőrincz kezére jutott;

2. hogy ugyanezen egyezség útján a Garaiak kezén volt Ujvár, Gara és Nekcse nevű várak Garai Jób özvegye Fruzsina részéről szintén Ujlaki Lőrincz birtokába kerültek és

3. hogy Fruzsina 1491-ben a kozarai Boboyelity családdal érintkezésben van és Ujlaki Katalin két évvel később *ugyanezen családtagokkal* szintén érintkezik. Ha már most szemügyre vesszük, hogy azon Boboyelityok, kik — midőn Fruzsínával és Katalinnal érintkeznek — 1491-ben és 1493-ban a kozarai előnevet használják, 1495-ben (szintén mint Dubovcsacz birtokosai) a „korbáviai“ előnevet viselik² és Ujlaki Katalin a Korbáviai Iván gróf özvegye, világos hogy Katalin és Fruzsina között némi közelebbi kapcsolat lehetett.

Legjobb felvilágosítást ad azonban mindezekre az 1499. évi okirat. — Ujlaki Lőrincz egyezség útján megkapja Garai Jób özvegyétől, Fruzsínától Gara, Nekcse és Ujvár, Krbaviai Iván gróf özvegyétől, Katalintól pedig Atina nevű várt. Miután okiratilag be van bizonyítva, hogy az egyik nő, a Krbaviai gróf özvegye, Lőrincznek a nővére és már első látszatra azon impressiót kapjuk, hogy a másik nő is csak valamely közeli rokonság hatása alatt a szerződést kötötte: az eddigiek alapján azon *határozott* vélemény-

¹ Ugyanott, 457.

² Csánki II. 436.

nek adok kifejezést, hogy Garai Jób özveggye Fruzsina nem más, mint Ujlaki Miklósnak 1476. december 6-án még hajadon leánya, Eufrosine!

Hogy ki volt az anyja, nem tudhatjuk.

e) Lőrincz.

VI. Sándor pápa 1493. okt. 11-én megengedi „nobili viro Laurentio Duci de Wylak et nobilibus mulieribus Catherine cont-horali ac Dorothee genitrici ejusdem Laurencii Ducis“ hogy hor-dozható oltárt használhassanak.¹ Lőrinc tehát Ujlaki Miklósnak második házasságában 1455 után született fia.

Nem lévén e sorok feladata, hogy életének politikai történetét vázolják, csak erre szorítkozom, hogy 1471-ben, midőn atyja a boszniai királyi címet kapta, ő a hercegi címmel lett megajándékozva, melyet kétségkívül élete végéig használt. Esetleges országos hivatalairól keveset tudunk; úgy látszik, hogy belgrádi és macsói bán volt. Az bizonyos, hogy 1517-ben országbíró lett. Meghalt 1525-ben.² Istvánfi (Histor. libr. 23) szerint első neje szült volna neki fiut, de ez nemsokára meghalt, úgy hogy Lőrinczel Tót Lőrinc egyenes ivadékai vagyis az ifjabb Ujlakiak magva szakadt.

Atyja már korán kezdett számára előkelő házastársat keresni. Miután leányát Hieronymát már 1455-ben Podjebrád György fiával eljegyezte, a frigyet ázzal vélte megszilárdítani, hogy fiát Lőrincet 1461-ben Podjebrád György leányával, Ludmillával eljegyezte.³ Ezen eljegyzés sem vezetett házasságra. Ludmilla (szül. 1456 okt. 16-án, † 1503 jan. 20-án) 1474 szept. 5-én I. Frigyes liegnitzi herceghez ment férjhez († 1488 május 9-én.)

Istvánfi szerint Lőrinc első felesége *dengelegyi Pongrácz János erdélyi vajda leánya, Katalin*. Miután e vajdának Katalin nevű hajadon leánya 1479 jul. 5-én okiratilag szerepel,⁴ a pápa 1493-ban Lőrinc nejét Katalinnak nevezi, amit különben egy sír-

¹ Theiner Mon. Hung. II. 537.

² Turul V. 52.

³ Grotefend 22.

⁴ Történelmi Tár 1897. évf. 505.

felirat is tesz és Pongrácz Katalin Mátyás királynak rokona volt, Istvánfi adatait elfogadhatjuk. Mikor halt meg e nő? nem tudni.

Wagner szerint Lőrinc második neje „Magdalena de Bakoz“. Budai (ki Pongrácz Katalint nem ismeri) pedig mondja: feleségétől Bakos, vagy a mint mások tartják Szétsi Magdolnától stb.“

Okiratilag a következőt tudjuk róla:

a) 1527 nov. 1-én özvegy Székely Miklósné a körösmegyei szolgabírák előtt panaszt tesz, hogy chulai Móré Lászlónak és nejének, nagyságos Bakoczai Magdolnának emberei, akik a konthowczy kastélyhoz tartoztak, őt és hozzátartozóit megtámadták.¹

b) I. Ferdinánd király 1529. jun. 9-én tálnokmesterét, Chulai More Lászlót és nejét: *Raholczai Margitot*, valamint ezeknek fiát Jánost a következő helységek birtokában erősíti meg: *Raholcza*, *Viljevo* (Körösm.), *Pozsegaújvár* (Pozsegam.), *Marót* (Valkóm.), *Palota*, *Bátorkő* (Veszprém.), *Bakva vára*, *Szent-Erzsébet* (máskép *Jugovecz*), *Racsa* (Körösm.), *Czun* (Baryam.), *Kemlye* (Komáromm.)²

c) I. Ferdinánd király pedig tanusítja 1550 február 1-én, hogy „*generosam dominam Catherinam filiam magnifici Ladislai More de Chwla, ex generosa quondam domina Magdalena de Bakowcza relictā olim illustris Laurencii ducis de Wylak procreatam, consortem videlicet fidelis nostri egregii Ewstachii de Feled*“ a következő birtokokkal megajándékozta:

1. Körösmegyében: *Rahocza vára* *Rahowcza* várossal a *Vilyevo*-ban lévő nemesi kuriával, *Jalsawa város*, *Racsa*, *Konthowcz*, *Szenterzsébet* máskép *Jwgowecz* nevű várakat.

2. Pozsegamegyében: *Pozsegavár vára*, *Pozsegaújvár vár* a *Redemlye* máskép *Zwynar* nevű kastélylyal és a gotói apátság kegyuraságával.

3. Valkómegyében: *Marót*, *Nekese várakat* a *Pogarach* nevű kastélylyal.

4. Veszprémmegegyében: *Palota vár és tartozékai*.

¹ Történelmi Tár 1897. évf. 691.

² Bojnicic, Darovnice 26.

5. Somogymegyében: Szőlősgyörök.

6. Hevesmegyében: Bala-Szent-Miklós, Balaszög, Fokorú, Szentiván, Szászbereg.

7. Külső-Szolnokmegyében: Szenttamás, Álcsi, Nagypó, Kispó, Fenyő.

8. Csanádmegyében: (Holdmező) Vásárhely város, Rárós, Rétkopáncs.

9. Temesmegyében: Csama város, Szentandrás, Czira, Királyszállása, Dócz (ma Dolacz), Szenthely, Pápa és Tamásfalva.

10. Bácsmegyében: Fewbach (elferdített név, kétségkívül Földvár), Tornos, Álcsi, Göző, Ó-bánca és Mindszent.

11. Pestmegyében: Uri.¹

E jegyzeteket nemcsak azért közlöm, hogy tudjuk kinek a kezébe jött az Ujlaki birtokok javarésze, hanem azért is, mert ezen jegyzék az 1511-évinél sokkal teljesebb és a Hunyadiak korabeli hazai földrajzi ismereteink kiegészítésére megbecsülhetetlen értékű. Eddig pl. nem tudtuk, hogy az Ujlakiak Somogymegyei birtokát hova sorozzuk,² így pedig tudjuk, hogy Szőlősgyörökkel azonos.

Lőrinc második neje tehát nem Bakoz, nem Bakos, nem Széchi, hanem *Bakovczai Magdolna*, ki már 1527-ben csulai Móré László neje, de 1550-ben már nem él. Hogy ezen Bakovcza alatt a még most is Verőczemegyében lévő Bakovica nevű falvak egyikének megfelel, nem szenvedhet kétséget.

* * *

Hátra marad még, hogy Ujlaki Miklós király oldalrokonairól egyet-mást mondjunk.

Gyugy — a közös ősnek — fiai Gergely és István fiairól, a két Miklósról és Bekőről 1330 után mitsem hallunk. Tót Lőrinc fiúvére János egy Ugron nevű fiút hagyott, kiről már fent említett-

¹ Vjestnik Zemaljskog Arkiva II. 121—122.

² Csánki II. 702.

tük, hogy az 1357. évi királyi adományozásban részes volt. Töb-
bet azonban nem tudunk róla.

Tót Lőrinc fivére, I. Ugron 1350 márc. 11-én Varasdmegye
főispánja és kir. zászlótartó.¹ Miután 1356-ban Bátmonostori Vesz-
szős a főispán és Ugron nyoma 1350 után elvész, feltételezhető,
hogy 1350 és 1356 között fiutódok hátrahagyása nélkül meghalt.

Kont Miklós fivére, II. Lökös tudvalevőleg egy László nevű
fiut hagyott, ki 1364-ben az Ujlaki-adományozásba be lett véve,
s aki ennek alapján az „Ujlaki“ nevet felvehette volna; csak hogy
ennek is 1364 után elvesztjük a nyomát. 1406 aug. 13-án találjuk,
hogy *Palotai László fia Miklós* körösi főispán és a szolgabírák
a gordovai Fancsfiak által a körösmegyei Kretin-en elkövetett
hatalmaskodás ügyében bizonyítványt kiállítanak.² Tudjuk, hogy
az Ujlakiak Körösmegyében birtokoltak, hogy Körösmegyében
Palotai nevű családot nem ismerünk és hogy Kont Miklós egyenes
utódai, de még maga Ujlaki Miklós király jó ideig a „Palotai“
nevet használták. Ennek alapján nagyon valószínűnek tartom,
hogy ezen körösmegyei főispán II. Lökös fia Lászlónak a fia.

Tót Lőrinc fivérének Jakabnak fia Tót Lökös 1357-ben a rahol-
cai adományozás részese; e Raholca nem más, mint a még most
is Verőczemegyében létező Orahovica. Miután az Ujlaki-adományo-
zásban csak Tót Lőrinc egyenes ivadécai részesültek, magától
értetődött, hogy Lőrinc fivéreinek utódai nem voltak jogosítva arra,
hogy az „Ujlaki“ nevet viseljék, viselték tehát a „Raholcai“-t.

1325 jun. 29-én tanúsítja a somogyi konvent, hogy előtte
„*magister Leukus dictus Thoth, filius Jacobi de Poholcha*“ és
frater Pál, a Szent Pál első remete után nevezett, a minden-
szentekről nevezett mindszentí klastromhoz tartozó remete-szerzet
perjele megjelent. Lökös kijelenti, hogy összes rokonainak bele-
egyezésével a Somogy megyében, a Balaton mentén fekvő *Szemes*
nevű birtokát a mindszentí zárdának adományozza. A birtok
határai: Paad (helyesen Rád), Visz, Csepely és Telki.³ Ezen
okirat három irányban érdekes.

¹ Hazai okmánytár VII. 408.

² Történelmi Tár 1896. évf. 513.

³ Fejér VIII. 2, 664—668.

a) Az átíró vagy egy későbbi másoló a P betűt hibásan vette R-nek és így Poholcha helyett *Roholcha*, Paad helyett Rád veendő; Jakab fia, az itt szereplő Tót Lőkös nem Poholchai, hanem *Raholczai* és Tóth Lőrincnek az unokaöccse.

b) Lehetetlen, hogy az okirat 1325-ben lett légyen kiállítva. Kont Miklós és ezen Tóth Lőkös csak 32 évvel később, vagyis 1357-ben kapták Raholczát és így, ha az ötös számot elfogadjuk, az okiratot legkorábban csak 1365-ben állíthatták ki. Sajnos, hogy az okirat tartalma erre nézve biztos támpontot nem nyújt.¹

c) Az Ujlaki-család somogymegyei birtokaira nézve tudtuk ugyan eddig is, hogy egy Szemes e családé volt, de nem tudtuk, vajjon a mostani Puszta- vagy Falu-Szemes.² Miután okiratuink szerint Szemes a Balaton partján feküdt, világos, hogy az Ujlaki-birtok a még most is ott fekvő Falu-Szemessel azonos volt.

Mikor halt meg Raholczai Tót Lőkös? nem tudjuk. A családot — úgy látszik — csak ő folytatta.

Azon szerződésen, melynek alapján 1402 szeptember 21-én Albert osztrák herceg magyar trónöröklése elismertetett, a következő Raholczaiak neveit találjuk: *Lőkös fiai, Miklós és István* és *László fia, Miklós*.³ 1403-ban azonban már kijelenti Zsigmond király, hogy (Raholczai) Lőkös fiai István és Miklós, valamint *ugyanezen Lőkös fiának: Lászlónak a fia Miklós* tőle elpártolva, Durazzói Lászlóhoz szegődtek, miért is Somogymegyében fekvő *Szemes* és Sudak nevű birtokaikat tőlük elveszi és gordovai Fances László bánnak adományozza. Ugyanez történik a Raholczai várban lévő osztályrészükkel is.⁴ Szemes-ről már fentebb láttuk, hogy Tóth Lőkös birtokát képezte.

1426 szept. 8-án kijelentik (Bakván kiállított oklevelükben) magnificus Nicolaus filius Lembus de Rahocha et Georgius filius

¹ Fejér az illető okiratot az egyetemi könyvtárban (Budapestben) őrzött Hevenessy-féle gyűjtemény (M. S. A. I.) első kötetének 104—106. lapjai után közölte. Dr. Dézsi Lajos úr szíves közlése szerint ott tényleg 1325 áll. Zsigmond átíratának kelte: 1414 jul. 29.

² Csánki II. 642., 702.

³ Fejér X. 4, 139, 140.

⁴ Ugyanott. 207—235, 307.

magnifici Stephani filii eiusdem Lembus de eadem Rahocha,“ hogy Oslapina nevű birtokukban azon két birtokrészt, melyben jelenleg László fia György és ennek rokona Balázs lakik, osztályos atyafiaik beleegyezésével a Bakván lévő, Szent-Benedekről nevezett klastromuknak ajándékozzák.¹ Fejérnek ezen irata tele van hibákkal. Nem Lembus ez, hanem Leukus és nem Georgius, hanem Gregorius de Rahocha, és így tehát *Raholczai (Tóth) Lőkös fiával Miklóssal és e Lőkös már elhalt fiának Istvánnak fiával Gergelylyel* van dolgunk.² Oslapina kétségkívül szintén ferdített név. Bakva pedig — melyet Tóth Lőkös 1357-ben kapott — a most Verőczemegyében fekvő Szpisy-Bukovicza.

1427. ápr. 24-én megparancsolja Zsigmond király a szlavóniai bán vagy albánoknak vagy a körösmegyei tisztviselőknek, hogy ha Tamassovczi Szász Mátyás panaszát igaznak találják, őt a Krajetni faluhoz tartozó Padwarcz helység azon földrészeibe, melyet tőle *Rahowczai Lőkös fia Miklós* és ugyanazon *Lőkös fia István fia Gergely* erővel elfoglaltak, azonnal helyezték vissza.³ Itt megjegyzendő, hogy ezen Tamassóczi Szász Mátyás már 1406-ban szerepelt (l. f.) midőn Palotai László fia Miklós, körösi főispán bizonyítja, hogy Gordovai Fancsi László volt tótországi bán és fiai Bertalan és Imre Bessenyő Bálint nevű tisztjükkal együtt két kretini vagyis krajetini jobbágyát kifosztották.

A Raholczaiak későbbi sorsa már nem tartozik jelen sorok keretébe.

Az eddigiek alapján tehát a következő nemzedékrendi áttekintést — nem teljes táblát — kapjuk:

¹ Fejér X. 6, 836—837.

² V. ö. Országos Levéltár DL. 32768.

³ Történelmi Tár 1896. évf. 515.

Gyugy

I. János (1281)			Gergely		István	
Tót Lőrinc † 1349 tárnokmester	II. János 1328—1330 II. Ugron 1357	I. Ugron 1328—1350 Varasdmegye főispánja	I. Jakab Egyed † 1328 el. † 1328	Miklós 1330 <i>Raholcziai</i>	Bekő 1330	Miklós 1330
Kont Miklós nádor † 1367 neje: Klára 1381—1400	I. Bertalan † 1352 pohárnokmester	II. Lőkös † 1359 60 tálnokmester	Fülöpp 1330	Tót (I.) Lőkös 1330—1365		
Miklós 1391—1395 † 1397 el.	II. Bertalan 1367—1380 † 1387 el.	László 1364	Miklós 1402—1427	László † 1403 előtt Miklós 1403	István 1402 † 1426 el. Gergely 1426—1427	
Imre 1395—1417 macsói bán <i>Palotaiak, később Ujlakiak</i> † 1424 el. neje: 1424	László 1395—1417 macsói bán † 1424 el. neje: 1424	István 1401 (<i>Palotai</i>)				
János 1424	István 1424—1430 macsói bán	Miklós † 1477 Bosznia királya nejei: 1) Rozgonyi István leánya Margit 1450—1455 † 1461 el. 2) Dorottya 1493				
1) Hieronima 1455 († 1477 el.) jegyese: 1455 Podjeb rád Henrik (férje: Lénárd görzi gróf 1475 † 1500)	1) Katalin 1476—1499 férjei: 1) Gutkeled nb. Maróti Lajos 1449—1464 2) Krbáviai Iván 1479 † 1485 el.	Orsolya 1476 férje: Perényi István 1464—1490	Fruzsina 1476—1499 férje: Dorozsma nb. Garai Jób 1476 után † 1481	2) Lőrinc herceg † 1525 neje: 1) dengelegyi Pongrácz Katalin † 1479 után 2) Bakovczai Magdolna † 1550 előtt.		

Egyik kiváló heraldikusunk¹ mondja, hogy a nemzetségek sorából „hiányzik a Guge törzse, melyből Kont Miklós nádor, *Ujlaki Miklós Bosnyákország királya s a lévai Cseh család származott*. Ezen családtörzsek címerét ismerjük *a három család teljesen egybevágó heraldikai emlékeiből*.” Ha igaza van, hogy az Ujlakiak és a lévai Cseh-ek egy és ugyanazon törzsből származnak, akkor egy felette meglepő és nem kevésbé érdekes felfedezésre jutott volna, csakhogy — ha nem csalódom — ezen állítását kizárólag a két család czímerének azonosságára támasztja.

Hogy a heraldikai érveknek kétes vagy teljesen ismeretlen genealogiai viszonyok felderítésén némelykor döntő szerep is juthat, ezt mai napság senki sem tagadhatja, de hogy jelen esetben elegendő bizonyítékot nyújtanának arra, hogy a nevezett két egymástól oly távol álló, család tényleg egy és ugyanazon nemzetség kiágazásai, azt nem merem aláírni.

Van a dologban valami csábító és kecsegtető. Lőrinc a tárnokmester és Lökös, az ő unokaöccse, anélkül hogy ezt valamely elődjüknél tapasztalnók, egyszerre a „Tót” melléknévvel szerepelnek, holott számtalan tótországi előkelő alakok ugyanazon időben e jelző vagy melléknév nélkül szerepelnek. Hasonló jelenségre bukkanunk a lévai Cseh-család történetében. Ismerjük a család öt nemzedékét (1245—1396) a nélkül, hogy az ezeket képviselt férfiak egyike (mindnyájan bars megyei birtokosok) a szláv voltukat jelző „Tót” vagy hasonló természetű melléknévet kapta volna. Egyszerre csak jön a hatodik nemzedék, a család óriása: Péter, a ki kezdetben még csak a „Lévai” nevet viseli és kezdi magát 1399 óta állandóan „Cseh”-nek nevezni, mely megjelölés, anélkül hogy őseinek szláv eredetéről valamit tudnánk, egyenes utódaira állandó családnévként ráragadt. Tót Lőrinc pedig, kinek elődjei kétségkívül a Dráva—Száva vidékén birtokoltak, magyarországi pályáját azzal nyitja meg, hogy a Bars megyével határos Nyitra megyében előbb (Semptei) várnagy, azután élte végeig főispán; fia Miklós pedig egy időig pláne még *Bars megye főispánja is!*

¹ Csoma József „a nemzetségi címerek tanulmánya” c. székfoglaló értekezése (1900) 1. oldal.

Ha már most a két család címerének egybevágását is hozzáadjuk, el kell ismernünk, hogy a két család múltját valamely titokzatos rokonsági szellem áthatja.

Ismereteink jelenlegi állásában nem vagyunk képesek arra, hogy az esetleges nemzetségi rokonságot elismerjük, mindamellett azonban mégis bátorkodom a kutatók figyelmét a következőre irányítani.

A váci káptalan tanusítja t. i. 1245-ben, hogy Péter fia Gug, Adorján fia László és Rugas fia Egyed, *mindnyájan rokonok*, örökölt birtokaikat akként osztották fel egymás között, hogy Gug és László a bars megyei Sáró és Bálvány falukat, Egyed pedig Ipoly-Ságot kapta.¹ 1255-ben olvassuk, hogy e Péter fia Guge, most már „de villa Balvan“ és frater e Adorján fia László Bars megyében fekvő sárói birtokuk egy részét eladták.² Péter fia Guge 1256-ban a hont megyei Drenó falu ügyében tanuskodik.³ 1266 okt. 26-án pedig találjuk, hogy Péter fia: Bálváni Guge, Adorján fia: Bálváni László egyrésztől, Rugas fia: Bálváni Egyed másrésztől, *mindnyájan fratres patruales* birtokaikat akként osztották fel, hogy Guge és László a bars megyei Sáró-t, Egyed pedig a hont megyei (Ipoly-) Ságot kapta⁴; ez a Bálváni Gugeről szóló utolsó adat.

Miután ezen Rugas fia Egyed a lévai Cseh-család egyenes őse, be van bizonyítva, hogy ezen család oldalöseinek sorában 1245-től 1266-ig tényleg egy Gug vagy Guge nevű tag szerepel, kinek nevét természetesen Gyugynak is olvashatjuk és kiből *minden chronologiai nehézség nélkül* az Ujlakiak és a Raholczaiak Gyugy nevű őseire ráismerhetnénk, ha tudnók, hogy Bálváni Guge 1266 után hogy és miképen jutott Tótországba? . . . de ezen saisi fátyolos kép leleplezésére egyelőre nem vállalkozhatunk.

Dr. Wertner Mór.

¹ Fejér IV. 1, 376.

² Wenzel VII. 401., 402.

³ Botka, Bars megyei oklevelek I.

⁴ Wenzel VIII. 154.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.

(Ötödik közlemény.)

b) Szarmata emelet.

A szarmata képződmény, mely főkép agyagból és homokkövekből áll, megyénk e részében két egymással szembeállítható előjövetelre oszlik. Az északi rész Vajdahunyad és Déva magosságában terül el (három foltot téve ki a térképen), míg a déli rész a puji völgyre szorítkozik.¹ A kettő között fönnforgó némi eltérés kútforrásaim alapján következőkép jellemezhető.

„A nyílt Sztrigy völgyben vannak ugyan homok- és agyagképződmények, de a mellett van nagy mennyiségű márga, sőt még durva mészkő is, míg a körülzárt puji öbölben a meszes üledékek hiányoznak, viszont mindenütt szénttartalmú² képződmények találkoznak. Ebben a körülményben a puji völgyben a Retyezát hegységről jövő számos folyóvíz hatását ösmerjük föl és erre vezethető vissza a pujvidéki szarmata üledékeknek kövületekben való aránylagos szegénysége is.“

¹ Nyilvánvaló tehát, hogy alapjában a mediterrán tenger helyét foglalta el a szarmata öböl is; ez utóbbi azonban — érdekes megjegyezni — délebbre hatolt, egész a Retyezát tövéig. A Zsil völgyébe azonban ez sem hatolt be.

² Nopcsa a V.-Dilzsii lelőhely leírásánál a cëtrithumos réteg alatt egy homokrétegről tesz említést, melyben *fadarabok* s rossz megtartásu *levélnyomok* vannak; ez alatt pedig kékes homok, melynek közepén újjnyi vastag leveles szénréteg látható. E képződménnyel kapcsolatban érdekesnek tartom utalni arra, hogy ugyanily *levélnyomos* réteget találtam a rákosdi szarmatában is, (melyről Halaváts nem tesz említést). Ennek alapján igen valószínű, hogy nem „helyi képződmény“-nyel van dolgunk.

A föltárások — kivált az északi részben — igen jók és kövületekben¹ gazdagok. Halaváts szerint a rétegek egymásutánját legszebben Lozsádnál szemlélhetjük. Tektonikai zavarok csak igen szórványosan észlelhetők, s ugyanő ki is mondja, hogy az északi előfordulás szarmata képződményei lapos teknőt formálnak.

Sokkal zavartabbak a pujvidéki rétegek.

Külön fölemlítendőnek tartom — bár szerzőink egyike sem említi — azt a körülményt, hogy a mediterránnak a szarmatába való átmenetét sehol sem láthatjuk elég jellemzően. Ilyen helyeknek pedig — az eddig elmondottak szerint — létezniök kell. Kár, hogy azon a két lelőhelyen (Bujtur és Árki), a melyen úgy mediterrán, mint szarmata kövületek lelhetők, nem történtek ez irányú kutatások.

Mint már említettem, a szarmata rétegek általában kövületekben dúsaknak mondhatók.² A legnevezetesebb lelőhelynek azonban Rákosd bizonyított, melynek egy édesvízi rétege az első ilyenmű, mely hazai irodalmunkban ösmeretes.³ S ez azért is fontos, mert ennek alapján kimutathattam a hunyadmegyei szarmata rétegeknek az oroszországiakkal való rokonságát.

C.) Pliocén üledékek.

A szarmata kornál később, de a dítuviumnál korábban létrejött üledéket is találunk területünkön. Miután jellemző kövületek nélkül szűkölködik, egyelőre csak annyit mondhatunk róla, hogy a legfiatalabb harmadkorba való.

Ilyen — némikép tehát problematikus eredetű és helyzetű — kavicslerakódások többek közt Szántóhalmánál, Rusornál, Szentpéterfálnál, s főleg Ohábánál (Sibisel völgye) található.⁴ Jel-

¹ A dévai határban vékony gipsz telepek is vannak a hivatalosan szarmata korúnak jelzett területen. Miután azonban e lelőhely a mediterrán határára esik, s a gipszet általában a mediterrán legfelső szintjába tartozónak mutatták ki, tüzetesebb megfigyelésre szorúl a dolog.

² A sok lelőhely közül itt csak Lozsádot, Sz.-György-Vályát, Korojesdet, Válya-Dilzsit, Maczesdet és Szálláspatakot sorolom föl.

³ A rákosdi szarmata édesvízi és szárazföldi fauna f. é. Évk. 1. füzetében van fölsorolva.

⁴ Oly kicsi foltok, hogy Nopcsa térképén sincsenek külön föltüntetve. A többi szerző pedig nem is ösmerte föl őket.

lemzi ezeket, hogy itt-ott lignit törmeléket is tartalmaznak (a hát-szegi völgyben), tehát fiatalabbak a szármatánál.

Az üledék egyébként nagyrészt óriás konglómerátból és kvarc-homokból áll.¹ Esetleg ide számíthatjuk azt az édesvízi szarúkövet is, melyből Koch *planorbis* és *valvata* fajokat említ.² Ezenkívül kövületek nyomait csak Szántóhalmánál észlelték.³

A szóban levő rétegek helyzetéből az következik, hogy nem tavi üledékkal, hanem folyóvízi lerakódással van dolgunk.

* * *

Végére jutottunk a harmadkori *üledékes* képződményeknek.

Ha az időrendet szorosan betartottam volna, a szármatával kapcsolatosan meg kellett volna emlékeznem az e korban történt vulkáni kitörésekről is. De tanácsosabbnak, s az átnézetesség szempontjából célszerűbbnek találtam előbb a pliocénnek letárgyalását, az *eruptív* képződményekről külön fejezetben szólván.

Ismerteti: G. I.

¹ Ebben határozott diagonális szövetet ösmert föl Nopcsa.

² Koch ugyan szármata korúaknak mondja ezeket, de Nopcsa valóbszínűnek tartja pliocén korukat.

³ Itt is csak *salix* levelek lenyomatait.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

I.

Választmányi ülések.

Összeállította: *Barthos Indár.*

Igazgató választmányunk f. 1906 év november hó 24-én d. u. 5 órakor tartott rendes ülést *Popány Béla*, alelnök elnöklote alatt.

Jelen voltak: Boga Károly, Dénes Károly, Balázs Béla, dr. Kristóf György, dr. Görög Ferenc, Göllner Károly, Buda Imre, Beké Ferenc, dr. Gaál István, Pais Elek, Szabó Imre, Benkő András, Mallász József, Csulay Lajos, Hadik Béla, Balog Gyula vál. tagok; Mailand Oszkár múz. igazgató, Barthos Indár titkár, Kuzaila Péter pénztáros, Ballun Ernő könyv- és levéltáros, Szabó Károly, a „Szászváros“ szerkesztője, mint vendég és Bottyán József s. titkár, jegyző.

Pogány Béla alelnök elnök távollétében az ülést megnyitja s köszönetét fejezi ki azon bizalomért, melyet a választmány akkor fejezett ki iránta, amikor alelnökké megválasztotta; örömmel fogadja el e tisztiséget s kéri továbbra is a választmány bizalmát.

Mailand Oszkár az új alelnököt a választmány nevében melegen üdvözli és kéri őt, hogy érdeklődését továbbra is tartsa meg a Társulat iránt, működéséhez sikert kíván.

Az 1906. évi szeptember 22-iki és október 28-iki választmányi ülések jegyzőkönyveinek hitelesítése után *Ballun Ernő* felolvassa: „*Traianus oszlopa*“ c. értekezését, a választmány Ballun Ernőnek köszönetet mond s elhatározta, hogy értekezését az Évkönyvben kiadja.

Mailand Oszkár részletes jelentést terjeszt be a Várhelyen eszközölt ásatásokról; felszínre kerültek a következő tárgyak: 3 drb. római érem, aranyozott gomb, réztekercs, padló-mozaik, bélyeges téglá, feliratos kő és téglá, márványtábla, üveg- és agyaggyöngy, oszlopdísz, a tárgyak a múzeumba helyeztettek el.

Barthos Indár titkár előterjesztette a 3 tagú bíráló bizottság jelentését Ballun Ernő „A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves története“ c. kéziratban levő művéről.

Mailand Oszkár, Kolumbán Samú és Dr Veress Endre bíráló bizottsági tagok véleménye szerint a mű módosításokkal kiadható.

Többeknek hozzászólása után a választmány kimondotta, hogy Ballun könyvéről érdemileg most nem határoz, hanem felkéri a szerzőt, hogy kéziratban levő művét a 3 bíráló utasítása szerint dolgozza át, s ha ezzel elkészült, akkor a mű a 3 bírálónak és Réthi Lajosnak újra kiadandó átnézés végett és csak ezek után terjeszthető be a mű ki-nyomatási költségeiről a konkrét javaslat a választmányhoz.

Új évdíjas rendes tagokul fölvétettek 1907-től: Jakab János, Szeles Henrik, áll. főreáliskolai tanárok, Beck Mosin, a Phönix biz. társ. igaz-gatója, Winkler Jakab, vendéglős, Déván (aj. Ballun Ernő) dr. Mende Manó, orvos Déván (aj. dr. Gaál István), Peidl Imre, áll. főreáliskolai tanár Déván, Orbán Lajos, ref. főgymn. tanár Szászvároson (ajánlja Barthos Indár).

Titkár előadta a folyóügyeket: A XVI. Évkönyv nyomása befeje-zéshez közeledve, a vál. megbizsa a titkárt, hogy kezdjen a XVII. Évkönyv szerkesztéséhez 1907 január 1-től; a kormány 700 kor. nép-rajzi és ásatási segélyt utalt ki; a Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelő-sége tudomásul vette a Társulat 1905 évi működéséről szóló jelentést; Márki Sándor tiszt. tag köszönetét fejezte ki, hogy az Elnökség 30 éves tanári működése alkalmával rendezett ünnepségén üdvözölte; a Kaláni bányatársulat az Alsóteleken eszközlendő ásatások alkalmával munkaerőt ad a Társulatnak, de a netán előkerülő leletekre nézve fön-tartja a tulajdonjogot, a vál. újabb átiratban keresi meg a bányatársulatot, kérve őt, hogy ezen föltételtől álljon el; az E. M. E. Nagyenyeden tar-tándó 2-ik vándorgyűlésére Görög Ferenc vál. tagot küldötte ki a vál. Társulat képviselőjében; Gaál István dr. vál. tag indítványát, hogy az E. M. E. következő vándorgyűlése Dévára hívassék meg, a vál. elvben pártolja.

Kuzaila Péter pénztáros jelentése szerint a Társulat vagyona 1906 nov. 25-iki lezárással, beleértve a Bethlenkapú-alapot is, 14868 K. 50 f.

Göllner Károly vál. tag indítványára a választmány Boga Károly-nak ama indítványát, hogy *Hunyadi János szobrának* a föllállítására a Társulat azonnal indítsa meg a mozgalmat, nem fogadja el, hanem kimondja azt, hogy megmarad az 1906 évi szept. hó 22-én hozott határozat mellett.

Boga indítványára a választmány hivatalos átiratban kereste fel a városi tanácsot, hogy Déva város utcái a magyar nemzet nagy férfaiinak neveiről neveztesse el és fölajánlja ebben közreműködését.

A választmány dr. Kristóf György indítványára Thaly Kálmánt

üdvözölte azon alkalomból, hogy II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett s egyben kimondotta, hogy őt a Társulat tiszteleti tagjává fogja választani a folyó évi közgyűlésen.

A választmány a Társulat fényképező gépét használat végett Szabó Imre vál. tagnak adja át.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

II.

Igazgató választmányunk folyó 1907 év február hó 12-én d. u. 5 órakor tartott rendes ülést *Pogány Béla* alelnök elnöklété alatt.

Jelen voltak: Beke Ferenc, Benkő András, Balog Gyula, Dénes Károly, br. Jósika Lajos, Göllner Károly, Szabó Imre, Szirtes Henrik vál. tagok; Barthos Indár titkár, Mailand Oszkár múz. igazgató, Kuzaila Péter pénztáros, Ballun Ernő könyv- és levéltáros és Bottyán József segéd-titkár, jegyző.

Az elnöki megnyitó és az 1906 évi november hó 24-én tartott ig. vál. ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után *Barthos Indár* titkár fölolvassa *Király Pál* erzsébetvárosi áll. főgimn. tanárnak „*A dák háboruk története Traianus oszlopának domború képei alapján*“ c. értekezését. A felolvasást *Cichorius* képeivel tettük szemléletessé. Az értekezés jelen Évkönyvünk 5—29. lapjain olvasható.

Új tagokul felvétettek 1907-től: ifj. Bordeaux Pál számgyakornok, br. Bornemisza Lipót főispán, dr. Tóth Géza főispáni titkár Déván (aj. Szabó Imre vál. tag), Bitay Béla ref. lelkész, Szöts F. Lajos uriszabó, Báncs Emil m. kir. postafelügyelő, Barcsay Adorján joghallgató, Ujváry Jenő asztalos, Wanka Béla p. ü. főbiztos Déván, Vitán Gábor járási számvevő Hátszegen (aj. Ballun Ernő, könyvtáros.)

A tagok sorából haláleset miatt törültek: Czárán Gyula, Lészay János, gróf Lónyai Menyhértné és Moldován Demeter.

Titkár előadta a folyó ügyeket: Késmárk város fölhívására a vál. Tököly Imre szobrára 10 kor. szavaz meg; a Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége ajándékul megküldötte dr. Hampel Józsefnek „*Altertümer des früheren Mittelalters in Ungarn*“ c. 3 kötetes művet; a m. kir. ministerelnökség a Társulat múzeumának megküldötte gróf Andrassy Gyula emlékszobrának felavatása alkalmával veretett bronce emlékérmét; fölolvassa Thaly Kálmán országgyűlési képviselőnek és gróf Apponyi Albert kultuszministernek köszönő leveleit; a leveleket ide iktatjuk:

„Mélyen tisztelt Társulat! Folyó évi november hó 24-én tartott rendes üléséből 160—1906. sz. alatt kelt és hozzám intézett megtisz-

telő iratáért, melyben engem a nagy Rákóczi fejedelem és bujdosó társai hamvainak hazahozatala körül kifejtett fáradozásaimért üdvözöl, fogadja leghálásabb köszönetemet. Maradok a mélyen tisztelt Társulatnak Budapest, 1906 évi dec. hó 13-án; alázatos szolgálja: dr. Thaly Kálmán s. k., országgyűlési képviselő, az orsz. ötös bizottság elnöke.

Méltóságos Elnök Úr! A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tiszteleti tagjává történt megválasztatásom alkalmából fogadják ezen kitüntető bizalmukért őszinte köszönetemet. Hazafias üdvözlettel Apponyi s. k.

Mailand Oszkár múzeumigazgató bemutat egy réz-csákányt, melyet a krecsunyeesdi bányában találtak; a réz-csákányt Licker Oszkár VII. ö. reáliskolai tanulótól vásárolta meg 3 koronáért. Ujváry János VII. ö. reálisk. tanuló egy Kossuth bankót és több réz- és ezüst-érmét ajánl-deközött a társ. múzeumnak.

Múzeumigazgató jelentette továbbá, hogy a múzeumnak két ablaka annyira megrongálódott, hogy azok helyett ujakra van szükség. — A múzeumi helyiség az állam tulajdona lévén, a választmány fölkérte az áll. főreáliskola igazgatóságát, hogy a kérdéses ablakokat az államköltségen csináltassa meg.

Múzeumigazgató kérésére a választmány az ujonnan elkészült bútorok ellenőrzésére és a bútorleltár megvizsgálására kiküldötte Göllner Károly vál. tagot.

Pénztáros jelenti, hogy a Társulat pénztára 1907 február 11-iki lezárással a következő: Bevétel 14631.76 K., kiadás 832.70 K., marad 13799.06 K., takaréokban 13654.97 K., készpénz 144.09. K. — Tehát a vagyon 13799.06 K.; Bethlenkapú-alap 465 K.; postatakarékban 326.54 K. *Összesen 14590.60 korona.*

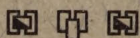
Pénztáros jelenti továbbá, hogy a Bethlenkapú-alapot az 1906 évi okt. hó 28. ig. vál. ülés határozata alapján külön takarékpénztári könyv szerint helyezte el, s azt a Társulat vagyonától külön alapként kezeli.

Buda Ádám vál. tag a Társulat alapjához 27 kor. adománynyal járult. Fogadja e helyen is a Társulat hálás köszönetét.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

Nyugtatványozás

a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat pénztárába folyt tagsági díjakról és adományokról: Állami főreáliskola Salamon F. köre 6 kor. Áll. főreáliskola tanári könyvtára 6 kor. Dr. Apáthy Árpád 3 kor. Dr. Balogh Pál 1.50 kor. Balog Gyula 6 kor. Blum Zsigmond 6 kor. Boga Károly 6 kor. Borostyány Béla 6 kor. Csulay Lajos 6 kor. Dr. Farkas Béla 6 kor. Hajtman Pál 3 kor. Kenderessy Árpád 6 kor. Pais Elek 1.50 kor. Pogány Béla 3 kor. Borostyánné Sch. Vilma 6 kor. Székely Mózes 4.50 kor. Hirsch Adolf 6 kor. Kovordányi János 24 kor. Göllner Károly 1.50 — 1.50 kor. tagsági díjak 1906-ra vagy ezt megelőző időre; Ujváry Jenő 6 kor. Steinhausz Gyula 6 kor. Holicska Imre 6 kor. Dr. Pap Domokos 1.50 kor. Blum Zsigmond 3 kor. Kenderessy Árpád 6 kor. Csulay Lajos 1.50 kor. Balog Gyula 3 kor. Dr. Apáthy Árpád 3 kor. Borostyánné Sch. Vilma 6 kor. Borostyány Béla 6 kor. Dr. Farkas Béla 3 kor. Pogány Béla 6 kor. Benkő András 6 kor. Székely Mózes 3 kor. Dr. Balogh Pál 3 kor. f. évi tagsági díjak. Adományok és egyéb bevételek: Gróf Kuun Gézáne adománya a Társulat 25 éves története nyomtatási költségeinek gyarapítására 100 kor. Halaváts Gyula Évkönyvért 2 kor. Fülöp E. Évkönyvért 2.45 kor. Dr. Karácsonyi János Évkönyvért 2.80 kor.

Társulatunk eddigi kiadványai :

I.	Évkönyv.	Szerk.	<i>Kun</i> Róbert.	Budapest,	1882.
II.	"	"	"	Arad,	1884.
III.	"	"	"	"	1886.
IV.	"	"	"	Budapest,	1888.
V.	"	"	"	"	1889.
VI.	"	"	<i>Mailand</i> Oszkár.	Kolozsvár,	1891.
VII.	"	"	"	"	1893.
VIII.	"	"	<i>Kun</i> Róbert és <i>Téglás</i> Gábor.	Kolozsvár,	1897.
IX.	"	"	Dr. <i>Veress</i> Endre.	Kolozsvár,	1898.
X.	"	"	"	Déva,	1899.
XI.	"	"	"	"	1900.
XII.	"	"	"	"	1901.
XIII.	"	"	"	"	1902.
XIV.	"	"	<i>Kolumbán</i> Samú.	"	1904.
XV.	"	"	<i>Ballun</i> Ernő.	"	1905.
XVI.	"	"	<i>Barthos</i> Indár	"	1907.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Dr. Veress Endre, I. köt.

1. füz. **Hunyadmegye kihalt családjairól:** Kőváry Lászlótól.

Hunyadmegye legrégibb tisztikara: Dr. Wertner Mórtól,
ára 40 fillér. — 2. füz. **A Hunyadiak:** Dr. Wertner Mórtól,
ára 1 korona.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Barthos Indár I. köt.

3. füzet. **Ujlaki Miklós erdélyi vajda családtörténetéhez:** Dr.
Wertner Mórtól, ára 80 fillér.

„Tisztesség oszlopa“ vagyis Hunyadmegye leírása. Kiadta König
Pál, Déva, 1885. ára 40 fill.

Benkő József: Hunyadmegyeről. Kiadta és fordította: Koncz Jó-
zsef, ára 1 korona.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat előjelei: Dr. Gróf Kun
Géza, ára 70 fill.

Az „Évkönyveink“ 2 kor. és a többi kiadványaink Kuzaila
Péter társ. pénztáros úrnál (Déva, Bethlen-utca) rendelhetők meg
a pénz előleges beküldésével vagy utánvétellel.

3. füzet.

XVII-ik évfolyam.

November.

A

HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TITKÁR.

1907. évi folyam 3. füzete.

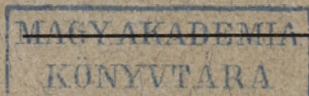
DÉVA

NYOMATOTT LAUFER VILMOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1907.

TARTALOM:

Egykorú vers a Hóra-lázadásról. <i>Dr. Dékáni Kálmán</i>	Lap 93
Hunyadmegyei oklevéltár.	
Anno 1683, Haczogh vidéki nemesség regestruma. Néhai <i>Koncz József</i> gyűjteményéből közli <i>Barthos Indár</i>	125
Irodalmi értesítő.	
Pálffy Mór dr.: Két új óriási inoceramus faj az erdélyi részek felső kréta rétegeiből. (Földtani Közl. XXXIII. k. 445—451. l.) Ismerteti: <i>G. I.</i>	133
Hivatalos értesítő.	
1907. április 19-iki választmányi ülés. Összeállította: <i>Barthos Indár</i> . . .	134

KÉRELEM.

Kérjük a vidéken lakó t. tagtársainkat, hogy hátralékos tagdíjaikat szíveskedjenek a pénztáros által szétküldött postai befizetési lapokon kifizetni, mert a Társulat a kevés anyagi fedezet hiánya miatt nagyon is reá van utalva a tagdíjakra.

A „Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat“ tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. □ = □ = □ = □ *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.*

Kérjük ama t. tagtársainkat, kik az Évkönyvet hiányosan, vagy épen nem, vagy hibás címezéssel kapták, szíveskedjenek ez iránt a titkárt értesíteni.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

Egykorú vers a Hóra-lázadásról.

II. József, a felvilágosodás eszméinek a trónon és absolutistikus szempontból legkiválóbb apostola, mint tudjuk, sajnosan kellett hogy tapasztalja, mily ellenszenvvel találkoznak tervei minden országában, a saját alattvalói részéről is, a kiknek érdekében, de nélkülök, annyi áldásos reformot próbált megvalósítani. Hazánkban főként a nemességet tartotta a legfőbb akadállynak, a mely eleitől fogva a nép és a trón közé áll és megakasztja örökös elégedetlenkedésével a legüdvösebb intézményeket is. Így fejlődik II. József idejében ki e két fő tényező, az uralkodó és a nemesi osztály között az az ellentét, mely egész uralkodása alatt el nem enyészett, sőt mind nagyobbá vált.

A nép figyelmét sem kerülte el ez a változás. A császárt úgy kezdte tekinteni, mint legfőbb jóakaróját, a nemességet pedig gyűlölte mint elnyomóját, mint a császár népboldogító eszméinek és terveinek megakasztóját. S minél alacsonyabb színen állt ennek a népnek műveltsége, minél szegényebb, nyomorultabb volt s ennél fogva minél erősebben is érezte a nemességgel szemben való kötelességeinek súlyát, annál nagyobb volt elégedetlensége s annál könnyebben meggyökerezethették lelkében az urak iránti gyűlöletet s a császárhoz való ragaszkodást. És mindezek az állapotok leginkább megvoltak az erdélyi és szomszédos oláhságnál, hol a sajátos urbéri viszonyok, a nemzeti és vallásos elnyomottság és kivált a zalatnai fiskális birtokon történt visszaélések elkeserítették a jobbagságot.

Különben is az ország parasztsága között talán épen ez az elem volt a legműveletlenebb s már József uralkodása előtt, még a török időkből, nagyon számosan voltak az oláh martalóczok, kik vezérek előtt mint hősök tűntek föl, kik daczolnak a fennálló

renddel s ez is nagyban hozzájárulhatott a teljesen elmaradott oláh nép erkölcsi felfogásának alacsony szinten maradásához. József idejében a rablók száma folyton szaporodott és éppen a kormányzat részéről nagyon enyhén bírálták el a bűnösöket. Mindehhez hozzájárultak a császár 1773-ik és 1783-ik évi erdélyi utazásai és ezen alkalmakkor a néphez való atyai leereszkedése, egyes nyilatkozatai, melyekben sajnálkozását fejezte ki az erdélyi jobbágy (mi ekkoriban egy volt az oláhsággal) elnyomott állapota felett s II. József mindezekért nyíltan a nemességet okolta. Mindezek a körülmények összejátszottak, hogy a népvezetőkben s főként a pópákban hiu álmokat ébresszenek.

1784 nyarán rendelték el az összeírást s az oláhság ezt úgy fogta fel, hogy az uralkodónak katonára van szüksége, azért conscribálják a népet: tömegesen tódult jelentkezni, hiszen mint katona megszabadulhatott gyűlölt terheitől. Megindultak aztán a zavargások, mert a nemesség ellene szegült a conscriptionnak, nem akarta, hogy munkás-kéz nélkül maradjon. A hadi kormányzás pedig okt. 31-ről azt a rendeletet kapta, hogy az ilyen földesurak ellen karhatalmat kell alkalmazni. A nép ebből azt következtette, hogy a császár is a nemesség ellen van, tehát akkor önként értetődik, hogy közös ellenség, a ki ellen jogosan felléphet, és ezt meg is kell tennie, ha a „császár“ kedvébe akar járni.

Megkezdődtek a gyűlésezések, mozgolódások, az oláhság forrongani kezdett. A zavarok szítója egy Nyikuláj Ursz nevű albáki oláh, kit gunynéven Hórának neveztek. Hóra 1780-ban követtségben járt a zalatnai jobbágyok képviselőjeként Bécsben, majd újból 1783-ban is alkalma volt II. Józseffel beszélni és egy rablási büntetése miatt őt is vitézi hirnév környezte vérei szemében. Krisán György nevű embere felhívására okt. 31-ikén Mesztaken nevű faluban gyűlt össze az oláhság, hol többek között Krisán lázító beszédére, másnapra Kurety faluhoz idézték a népet, de már felfegyverkezve. A gyűlés szétoszlatására megjelent tisztviselők közül a felizgatott nép hármat megölt, a többinek sikerült megmenekülni. Ezzel aztán megkezdődnek a rablások és gyilkolások Kristyóron, Brádon, Ribiczen, Körösbányán, Topánfalván, Abrudbányán, Verespatakon. Hunyadmegyében a legnagyobb

kegyetlenségeket követi el az oláhság; nov. 7-én Dévát vették ostrom alá, de itt a lakosság visszaverte a gyilkosokat s közülük 44 foglyót kivégeztetett; ugyancsak szétverték csapataikat Vajda-Hunyadon, Alsó- és Felső-Pestesen, Tamástelkén, Hátszeg vidékén s más helyeken is, de Alvinczen és Borberekén ezalatt tovább gyilkoltak.

S mindezekkel szemben a kormányszék a katonai parancsnokság önfeljusége miatt tehetetlen volt; több helyt a tisztek fraternizáltak a rablókkal, Schulz alezredes békepontozatokat fogadott el tőlük s azokat tárgyaltatni ígérte. Azalatt pedig az oláhság feldúlta Offenbányát, Szolcsvát, Toroczkó-Szentgyörgyöt, az erdélyi Hegyalját s ugyanakkor folyt a gyilkolás a Bánátban és Aradmegyében is. Hóra elbizakodottsága annyira ment, hogy december 1-én követeket küldött Hunyadvármegye főispánjához, mely szövetségekötésre szólítsa fel őt és tisztviselőit; a legfőbb feltétel az volt, hogy a nemesség térjen át oláh vallásra és mondjon le birtokairól, kiváltságairól. És mindezzel szemben a hadi kormány még ekkor is tétlenül maradt és tétovázott, hogy mitévő legyen. Végre, midőn kezdte belátni, hogy a pórok lázadása nemcsak a földesurak ellen van, hanem a közrendre is veszélyes, akkor, későn megtette a komolyabb lépéseket is leverésére.

Tizennyolcz század katona el tudta nyomni a már tovább harapózó lázadást. December 27-én Albákon elfogták a két főkolompot, Hórát és Kloskát is és már két hónap múlva, 1785. február 20-án 11 társukkal együtt kerékbe törték őket s ezzel le volt verve a lázadás. Még csak az adott némi nehézséget, hogy milyen legyen a nagy számú kisebb bűnös büntetése, erre is megtalálták az útát és lasankint helyreállt a nyugalom a falvakban, úr és jobbágý hazatérhetett folytatni békés életmódját.

Ez a néplázadás képezi tárgyát az egykorú versnek, mely amint a bevezető rész mutatja, 1784. decz. 22-én íródott, tehát még a véres események utolsó jeleneteinek idejében, az azokról érkezett új hírek friss benyomása alatt.

A verses leírás szerzője megnevezi magát az ajánlás féle bevezető sorokban: Bölöni M. Sámuel. Csak annyit tudunk róla, hogy az erdélyi udvari kancelláriának volt egy ideig u. n. ágense

s a bécsi Theresianumban is volt alkalmazva, mint a magyar nyelvnek tanára. Különben jogász ember, kit mint jogtudóst emlegettek kortársai. Eddig ismeretes munkája, a mely nyomtatásban is megjelent, egy angolból fordított szépprózai elbeszélés: *Mária*, vagy a nemes gondolkodású paraszt leány, egy igen szomorú történet (Kolosváratt 1794.) cízzel.¹ A *Hóra* lázadásról szóló versét a gr. Vay-család berkeszi könyvtárában találtam. Egy kis 4° alakú 28 lapnyi füzet ez, meglehetősen elrongyolódott állapotban, melynek táblája vagy címlapja is már elkallódott és lapszélei a hozzájutott nedvességtől elmálva leszakadozottak.

Bölöni S. ezen verse eredeti kéziratban maradt fenn s valószínűleg az egyetlen eredeti példány. Gr. Teleki Domokos munkájának függelékében² van ugyan említés téve több ilyen tárgyú verses feldolgozásról, de sem „A zarándi veszedelem leírása négyes versezetben, K. Fejérvár nov. 30.” (mely 11 oldalas), sem „Néhány nemes familiák keserves jajjai, és néhány helységeknek egészen hamuban fetregések, csekély versekbe foglalva és ajánlva az iratot gr. Csáki I. kolozsmegyei nemes vitézek tábora fővezérének” (20 lapon) nem felel meg versünknek. Egyebütt sem találtam reá való hivatkozást. Így azt eddig ismeretlenül maradt történeti forrásnak kell feltételeznünk.

Mag a vers négyes Alexandrinus formában van írva. Nem nagy igényű és költői szempontból rimeit, ritmusa nem kifogástalanok, de itt e helyen nem is jöhetnek számításba, mert történelmi értékét kell csupán méltányolnunk. Adjuk hát a verset úgy a mint van, egész terjedelmében.

¹ Petrik, Magyarország bibliográfiája I.; Szinnyei, Magyar írók I.; Beöthy Zs. Magyar szépprózai elbeszélés II.; Sándor István, M. könyvesház 291, 205, 256; Danielik, M. írók II. — A *Hóra*-támadás története. Pest, 1865. 118. I.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF ÚR!

*Nemes Kolos-Vármegyének Hectori nevet viselő Fő Vezére
Nekem nagy Kegyességű Patronus Uram!*¹

Mint az úton járó, ki ha szállásáról
Ki megyen éjjeli tsendes hálásáról,
Meg áll a Faluknak végén s gondolkodik,
Merre fogjon azon nagyon tusakodik,
Mivel ezer felé vivő ösvényeken
Néz elé nem járt ő soha a mellyeken,
Érhettem végére midőn e munkámnak
Mellyben lefestettem jajjait Hazámnak,
Pompásb küszöbökre miképpen léphetnék,
Hogy ditséretet is nagyobbat nyerhetnék,
A melly ösztönözne másszor is írásra,
Miként a sarkantyú a lovat a futásra.
Ezer modokat is eszemben forgattam,
De mint az utazó, melyk jobb nem tudhattam.
Hanem midőn immár sokáig haboztam
Elmémmel Nagytsáddal végre találkoztam.
Ki is a szép virtust valóban szereti
S az erre törőket soha meg nem veti,
Ösztönnyök sőt inkább nagy azoknak lenni
Szokott mert koronát a fejekre tenni.
Ekkor gondolatim elmémből ki vetém
És olly tanátsomot magammal szeretém,
Nagytsádnak ajánljam hogy tsekélly munkámat,
Ha tsak el fogadja még gyenge Musámat,
A kitől verseim olly pompás Házakban,
El hogy vitessenek s fényes Palotákban,

¹ Amint maga szerző versének végefelé említi: „Fővezér Gróf Tsáki Kolozsvár megyében, E tzi mert metszette a maga szívében“ az „ő nagykegyességű patronus ura“ nem más, mint gróf Csáky János, ki ekkoriban Kolozsvármegyének volt a főispánja.

A Gróf Nagytságottól meg olvastassanak
 S az uri kezekben, hogy foroghassanak:
 Azt pirulás nélkül meg vallom, mert nékem
Pinpla Hegye nem volt soha lakó székem,
 Sem Parnassus Hegyen eddig nem alhattam
 S Kastalis kut főből vizet nem ihattam,
 De mostan Nagytsádnak ha kedvében térek
 Másszorrá érdemesb verseket ígérek.
 Nohát Méltóságos Grófom ez irásom
 Egy néhány éjjeli fenn éjtszakázásom.
 Instálom Nagyságod fogadja kedvesen
 A miért fáradtam, hogy járjak nyertesén.
 Mellyet ha ki nyerek úgy tetszik hogy készen
 Vagyon jutalomul koronám egészen,
 Mondván: a Nagy Isten végye jobb kezére
 Nagyságod s vigyázon egész életére.
 Czedrus szép Úri Háza virágozzék,
 Az áldás és békesség Nagysáddal lakozzék.
 Ezekkel a midőn már Grátziájába
 Ajánlnám magamot s szép Úri Házába,
 Mig eremben érzem hogy jár még a' vérem,
 Vagyok Nagyságodnak Grófom és Fővezérem.

1784. Kolosvár Karátson Hav. 22-dik napján

alázatos szolgája

Bölöni M. Sámuel.

A vig komediát nézni ki szereted
 S gyönyörüségedet abban fel lelheted,
 Mig egy Tragédiát szomorán játszhatom,
 Gyászos Personáim rendre ki hozhatom,
 Jöjj bé nyílt ajtaján én Theátrumomnak
 Instállok s nézője legyél Játékomnak.

* * *

Kezdetben az Isten és a Jobb természet,
 Hogy el választotta ama nagy egészet,

Az Időt négy Részre Poéták osztották:
Arany, Ezüst, Réznek és Vasnak mondták.
Aranynak az elsőt méltán nevezhették,
Mert a benne élők azt meg érdemelték.
Nem kerestek akkor senkit meghalásra,
Mert gyilkos fegyverrel nem költek egymásra.
Sem Libitinának szolga az Urával
Nem áldozott soha sem attya fijával.
Metzve Réz táblákra nem voltak Törvények,
Még sem pártoskodtak akkor a szegények.
A második idő *Ezüst* nevet veve
Magának, mert sokkal alább való leve.
Ebben kezde ember izzadsággal élni
És sok új dolgokat bámulva szemlélni.
Az harmadikát is *Réznek* hogy mondták,
Hellyes, 's azt a' nevet méltán is adhatták.
Mert derekasabban a' fegyvert forgatta
És hogy az ezüstnél durvább megmutatta.
A negyediket már hívták kemény *Vasnak*
Nem tsak mások felette eztet ártalmasnak.
Jól mert minden rosszszat bé hozott magával
S bé töltötte földjét álnok fajzattyával
Is, mert a' szép hűség számkivettettett.
Astrea is tőle végre el üzetett.
Játékban maradtak a vérengzések,
Az erőszak tétel s töreket vetések.
Már félhetett bátor gazda vendégétől,
Mert hamar meg fosztá pénzétől, éltétől.
Fáradtsággal a' jók kerestettenek,
Istentelenektől meg cmésztettenek.
Nem volt oly nagy kövek mellyet nem próbáltak,
Hogy meg mozdithassák. Im' miket tsináltak.
Ekkor egy nemzetség lenni bátorságban,
Szemlélvén Jupitert a' nagy Magosságban,
Legottan hegyeket egy másra rakának
És mint egy állásra azokra állának.

S hogy *Jupitert* onnan lehuznák, kezeket
Nyújtották a' magas Égre ezereket.
E gonosz szándékjok de nem mene végben
Mert volt Fő-böltéség örökké az Égben.
Olympus Hegyére mennyköveit veté
S rakott földjeikbe őket el temeté,
Oh! terhes keresztet hordozó nemzetem,
Ha mérjem mondani a mint képzelhetem,
Hallád a Vas időt millyen vala régen,
Kellett által esni mennyi sok ínségen.
A' mai időt is ha jól le festhetem
És könyvező szemed elébe tehetem,
Vesd össze a' multat a' jelen valóval,
Sok ártatlanokat Pogány Hóhérlóval,
Meg látod a' régi idő elő álla,
Mellyel nagy ítélet 's rettegés ránk szálla.
A mai időnek rövid le írása
E' lehet én töllem és ábrázolása.
Nem esik meg szíve tsetsemő rívásán,
Avagy az Anyáknak zokogó Sírásán.
Egy testől két Lelket el választ, nem félve
Hogy az örök tűzre lesz azért ítélve.
Az Anyák méhekből a' kisded gyermeket
Ki vonnya s trágya vele a' földeket.
Helye sinsen ennek szent avagy szentelen
A mellynek kedvezne. Ilyen istentelen.
Még a holtaknak is keresi kintseket
És fel mészárollyá már hideg testeket.
Égő Fákjákat tart örökké szívében,
Kinzó eszközöket mind a' két kezében.
Bezzeg érezteti roszzaságát velünk,
Bátorságot benne mert seholt nem lelünk.
Im most az oláh nints hozánk irgalommal
Oh! hol vagyon az Ég teljes hatalommal?
De talán nem tudod? vad, vagy okos Lélek
Az oláh? Fenébbet, én miolta élek

Nem láttam nemzetem. Le rajzлом neked is,
Hogy esméretesebb légyen előtted is.
Ha igaz az: *Rumun* hogy oláhot téssen,
Az is: eredetet hogy Romától vészen
És ha mind a kettő: Ne tsudáld hogy olly vad,
Mert Romulusnak is volt szoptatója vad.
Maga köllyke helyett egy farkas szoptatta,
Akkor természetét nekie adhatta.
Mert az Anyák tejek vagy jókat nevelnek,
Vagy nagy veszedelmet másoknak érelnék.
Azolta ez a nép vérrel telhetetlen
És ha meg dühödik szelidíthetetlen.
Tüzet éleszt mindég a' maga szívében,
Hazug keresetből él egész életében.
Mindég áhitozik más vagyonkájára,
Igen keveset hajt az Egek Urára.
A' magyar annyira ellensége ennek,
(S más vallásnak is az istentelenek)
Hogy ha módja vagyon kész a' meg ölésre
S ártatlan vérével kezeit festésre.
Kitsin ok kell néki a' felindulásra,
Halálíg készen áll a' bosszut állásra
Igy szolván: tarts számot tselekedetedre,
Mert valaha fogom ezt vetni szemedre.
Tökéletességre míg Roma nem menne,
Maga Romulus is hogy igy bosszút tenne,
Bátor testvére volt Remus s meg ölette;
Tsak hogy a' Vár Sántzán lábát által tette.
Fetrengtethet Magyart, ha maga vérében
Halálos sebeket ejtven ép testében,
Lelki esmérete nem hogy még vádolná,
Az illy gyilkosságtól hogy mászszor gátolná;
Sőt azzal magának idvességet remél.
Oh! Egek királya! ez a nép hogy hogy él?
Ezerhétyszáz nyoltzvan négyben midőn élnék,
És semmi gyászt hozó veszéllytől nem félnék.

Véletlen párt ütést lenni az hazában
 Hallok: de gondolom: nints való magában.
 De oh! rettenetes dolog! meg értettem
 Tsak hamar, hogy igaz a' mit nem hihettem.
 Ekkor olyan lettem mint a' kit menykő
 Meg ütött 's meg nem ölt egészen a kénkő;
 A ki valójában él: de nem tudhatta
 Hogy Libitinának még nem áldozattya.
 Fejér-Vármegyében ott Topán falvában,
 Hóra Flóra lakott Fiskus jószágában.
 Egy lábával kurta tsak kitsiny természetű
 Idejével már vén gyilkos tekintetű.¹
 Ez mit álmodozott vagy gondolt szívében
 Nem tudom jól, míg nem lesz Hóhér kezében.²
 Akkor kétségkívül tölle meg kérdezik
 Hogy a' Magyarokról miként értekezik.
 De addig ezt tudd meg a' lévén agyában,
 Hogy a' Magyar nemnek tánczolljon porában,
 Sokakat rávéve a velle értésre
 És a' Magyar nemzet ellen esküvésre,
 Egy arany keresztet varra Tsákójára,
 Azután tsillagot tzimer formájára.³
 Az ostoba népet hogy el ámithassa
 S a' maga részére tsoportal hajthassa,

¹ Hórának leírása nem épen felel meg a valóságnak. Tulajdonképeni nevén Ursz Nyikuláj (Miklós), az 1785. február 26-án kelt ítélet szerint, melyet a károlyfehérvári folytonos táblán hoztak ellene, ekkoriban 54 éves körüli lehetett és az akkori zalatnai uradalomban, Nagyaranyoson (Albákon) született jobbágy volt. Hóra melléknevét onnan kapta, hogy jó énekes volt. Karcsú természetű, egyenes tartású és járású, kinek arczvonásai a fönmaradt ábrázolások után ítélve, meg lehetős szabályosak voltak. (Gr. Teleki D. i. m. 91. l.)

² Ez a vers írása után történt csak meg. Hóra és Kloska a lázadás leverése után az albáki határ erdőiben bujdosnak és 1785. jan. 1-én akadnak rájuk a székelyek. Gyulafehérvárt zárták el őket is, majd a febr. 26-án kelt ítélet értelmében ugyanott kerékbetöréssel kivégeztettek.

³ Egykorú leírás szerint Hóra öltözete fekete, kékkel cifrázott térdig érő czondra, szűk fehér harisnya, belül fűzős cipő volt, télen pedig hosszú juhászbundát és fekete báránybőr sapkát viselt.

Azt is mondván Tsászár küldött el hozzátok
 Hogy ti magatokat én hozzám adjátok,
 Hét ezer gyilkosból Hóra népe állott
 Peltynisbe mikor eskünni ki állott,¹
 Minket magyarokul hogy el töröllyenek
 Vagy mind oláhoknak meg keresztelleyenek.²
 Így eskütt vala meg Catilina hajdan,
 Hazája ellen: de okossága majdan
 Konsul Czitzérónak, meg gátlá czéljában.
 És nem tánczolhata Romának hamvában.
 Bátor gyűjtött népe vala töméntelen,
 A mellyet készített ő hazája ellen,
 Nem pusztíthatá el a' Fő-fő rendeket,
 Kiknek egy éjjelre rendelte veszteket.
 Néked is oh gyászos Nemzetem Isten ád
 Egy olyan bölcs Konsult, mert nagy gondja van rád,
 A ki ez inséget rólad elfordítsa
 S homállyos Egedet megvilágosítsa.
 Hórán kívül vagynak mások is vezérek
 A kiknek azt hiszem lesz illendő bérek
 Mihellyt megsokallja az Isten dolgokat
 Hálóinkba ejti mint kívánt Fogjakat.
*Kloska Juan*³ és Drus⁴ az ifj. Hórával

¹ Peltynis határnév Körösbányától délre Karács falu vidékén. Hogy az oláhok száma mindjárt a lázadás megindulásakor ilyen nagy lett volna, nem valószínű.

² Csakugyan ilyes követelésekkel lépnek fel a Hóra követői: Mán Abrugyan Juon és Revan Abrugyan Péter 1784. decz. 1-én is, midőn Hunyadmegye tisztségét és főispánját békülésre akarják rábírní. Az első feltétel így hangzik: A megyei birtokosok minden hozzátartozóikkal oláh vallásra térjenek és kereszt alá esküdjének. (Tud. Gyűjtemény, 1821. II. 73.)

³ Kloska Juon (János) a második vezetője a lázadásnak: kerpenyesi születű 30—40 éves ember, ki szintén a zalatnai uradalom jobbágya volt. Személyes leírása szerint, kicsiny köpezös, pisze orrú, hebegő beszédű. Többnyire lóháton járt, paraszt viseletben, fején mint Hórának báránybőr sapka, vagy csákó volt.

⁴ Tulajdonképen Krizsán (Ursz) Dsurzs vagy Krisztye Nyikuláj, a harmadik főcinkos, ki fogságában felakasztotta magát, de azért úgy rajta, mint Klóskán is a keréketöréssel súlyosított ítéletet végrehajtották. (Gr. Teleki D. i. m. 90.)

Vezérlik e' serget s két Pribék Oláhval.
Martzi Samu is itt Barna Paripával
 Egyik Fő, fátyollal fedezett ortzával.¹
Peltyinis nevű helyt hogy meg esküvének,
 A népet elosztván két felé menének.²
 Tizenöt Fálukkal *Kloska* Tsernitz felé,³
 Óra héttel Abrud-Bánya felé elé (így)!
 Novembernek első napján keresztyével
 Bátrítá társait s' Tsászárunk nevével.
 De második napján már öszve gyűjtette
 'S Kuretyót prédálni elsőbben kezdette.
 Gál Mihály és Nalázi Farkas urak vérek
 Itt folya el; lőn Szolga Biró Bérek.⁴
 Harmadik Növembris Kristsorra menének
 A vadak 's legottan hogy meg érkezének
 Huszonnégý élöket széllyel szaggatának
 És egyebet mindent elragadozának
 Az udvar házakat tüzzel el égették
 Mivelhogy azokat ők el nem vihették.
 Négy gyermekeivel ugyan itt vetének
 Véget amaz Özvegy bús Szebeninének
 Oh! Poklot, mélységet érdemlett büntétél!
 Jaj! kinos gyilkosok között való tétel!

¹ Krizsán Merian, a kit Pópa Zacharias és Argyelan Vonucz nevű társaival szintén keréketörésre ítélték, de utóbb a császár 10 évi fogságra és évenként 24 botlításra változtatta meg büntetésüket. (U. o. 92.)

² Az első gyűlésük az oláhoknak okt. 31-én a mesztákeni templomban (Körösbánya m.), a második pedig Kurétyon (Zalatna és Körösbánya között) nov. 1-én volt, a honnan Fehérvárra akartak menni, hogy a császár őket a magyarok ellen fölgyeverezze.

³ Czereczel Brád mellett, a Fehér-Körös partján.

⁴ A kuretyi gyilkolás kezdete a lázadásnak. — Ez úgy történt, hogy a hunyadi és zarándmegyei tisztviselők a vezetők elfogatásával szétakarták ugrasztani a kuretyi gyűlést. De a tömeg megrohanta őket. Gál és Nalácsi szolgabírákat s egy katonát megölt, a letartóztatott Krizsán Dsurzsot kiszabadította és a többi megyei hivatalnokot a csekély számú kísérettel együtt menekülni kényszerítette. (U. o. 17.)

A Pap Prédikáló Székében meghala,
 A kit is e' Pogány nép ott leagyla.
 Holttestét lábánál fogva fel akaszták
 Templom ajtajára: függni ott maraszták.¹
 A ki tselekszik illes kegyetlenséget
 Vallyon nem érdemel örök Setétséget?
 A kit körül vesznek enyi éh farkasok,
 Avagy nem mondhattya? Óráim kinosok?
 Negyedik Novembris *Brádra* léptetének
 Az hol hald meg és sirj; miket mivelének;
 A Templomban elbudd Nemes embereket
 Meg kapván kionták Abeli véreket
Brádi Miklós, József ketten atyafiak,
 Kiket itt meg öltek a gyilkos Kainok,
Nemes János s Nemes Mózes ketten ezek,
 Kiknek nem kedveztek az Hóhéri kezek.
 Templom köszöbére a' Papfejét tevék
 S fa vágó fejszével kinosan elvevék.
Tsiszár László úr is meghalt gyermekével
 A *Brádi* Templomban 's kedves tesvérével
Ribitzei Albert volt gyönyörűségét
 Itt ölék árva özvegy Feleségét.²
 Oh Isten! ha, az hol téged imádának
 Elrejtván magokat meg nem maradának;
 Hanem ott kionták ártatlan véreket
 'S azokban megmosák Hóhéri kezeket:

¹ Kristyor falu ugyancsak a Kőrös mellett még november 2-án esett az oláhság dühének áldozatul. Az itt talált magyarok mind leöltek s kivált az akkor még virágzó Kristyóry-család pusztult majdnem teljesen ki a vérengzésben.

² A brádi mészárlás több napig tartott, megkezdődött már nov. 2-án és még négy nap múlva is folyt; ekkor gyilkolták le azokat, a kik eltudtak előlük menekülni a faluból, de csalfa ígéretekkel őket visszatérésre birták. A kristyóri kegyetlenkedések hírére a lakosok csakugyan a luteránusok templomába zárkóztak el, de az oláhok innen is kihurcolták őket és csak néhány nőnek és gyermeknek kegyelmeztek meg, ha vallásukra térnek át. A versíró nem említette meg a leggyilkoltak közül Szombati Mihályt, Bakesi luteránus papot, Kenderesi Zsófiát, kinek kezét, lábát vágták le, Kis Józsefet, a két Anka testvért (l. m. 18. l.)

Hová? hová fussunk már bátrabb helyekre,
 Hogy mi is ne jussunk a mészárszékekre?
 Ötödik Novembris mentek *Ribitzére*
 'S tevék *Madotsait* végső estvéjére.
 Ribitzei Gábor Vérével s Istvánnak
 Kezeket megfesték. Jaj senkit sem szánnak.
 Ennek Feleségét hasonló kinokkal
 Testvért meg ölék lándsákkal 'botokkal.
 Itt ölettették meg az Úr, *Nemes Áron*.
 Kit Isten magának vett volt drága áron.
 Perceptor Kállai Felséges Urának
 Nem hagyá kassáját halálíg Hórának.
 Kilenczet megöle győző karjaival.
 Azután meghala kapott csapásival.
 Ők fel Sákmányoltak asztán mindeneket
 'S sok épületeknek adának tüzeket.
 Kerekszámmal öltek negyven Nemességet
 Ribitzén. Jaj! látott ki illy dühösséget?¹
 A kinek nem hármias értz a' szive, sirhat,
 Hogy Hora halálra annyikat el írhat.
Körös-Bányának is e' nap lett romlása
 S majd tsak nem utolsó időre jutása.
 Négy igaz hívőknek meg ölettetések,
 Mindnyájan többeknek Oláhvá levések.
 A Kriptába is itt ezek bé szállának
 Békét az holtaknak ott se hagyhatának.
 Minden koporsókat öszve vagdaltanak
 S el vettek ha mi jót benne találtak.
 A Templomban való Oltári Szentséget
 A Sárba vetették. Hally kegyetlenséget!

¹ November 3-án már megtámadták ezt a Körösbányával szomszédos falút. Madocsai László szolgabíró volt, kire mint megyei tisztviselőre kétszeresen haragudtak. Ribiczei József házában több nemes fél napig védte magát, mikor az ostromlók szabad elmenetelt ígértek az ottlevőknek. Azonban amint a magyarok a házat elhagyták, mind leöldösték őket. Sokakat összefogdostak és a falú előtt cigányhőhérokkal végeztették ki. (l. m. 20. l.)

Ezt mondván: Istene ha a' Magyaroknak
 Vagy Te: segítséget most adjál azoknak.
 A Boldogságos Szűz képeinek szemeit
 Ki szurták, 's vagdalták a' többek Képeit.
 A Templomot Puska Porral vetették fel
 Végre, 's kőfalait szélllyel így hányták el.
 Két Fratert is ekkor öszve rontottanak
 Bámulásra méltó miket dolgoztanak.¹
 Krainik Lászlónénak *Illyén* a' méhéből
 Terhét elevenen ki vágta. Szívéből
 Oh! kinek származott illy nagy kegyetlenség
 Valaha? Míg esett ez Istentelenség.
 Osztán ez ártatlant vas villába téve
 Az egyik: s a másik fejét ott el véve,
 Végtére mindnyájon szélllyel darabolák.
 S mint az éh Farkasok öszve mártzangolák.
 Ugyan Tiszteletes Vajda György Illyéről,
 Midőn utnak indult Faluja helyéről,
 Ezek keze által, hiv Feleségével,
 Fijával, meghala edjűtt és Menyével.²
 Egy Nemes embernek, Munzának hátára
 Lapostyukon tüzet tettek kinzására.³
 Őket is Perillis Bikája bögesse,
 Olajja melegét vélek éreztesse.
 El halgatom *Abrud-Bánya* miként jár,
 Gazdagból hogy jutott olly szegény sorsára.
 Nagy s ki mondhatatlan sebem nem ujitom,
 Magamat ujjolag fel nem háborítom.
 Azt elé beszélvén: vallyon ki is bírna
 Olly köszikla szivet, hogy akkor ne sirna,
 Ötödik Novembris, Hat ezerrel Hóra
 — A kit tegyenek kívánom karóra —

¹ Kőrösbányán az a „négy igaz hívő“ Szentkirályi György, Kis Gergelyné, Ribiczei István (kit tévesen a ribiczei mészárlásnál említ) és Brády József volt.

² Ugyanezekben a napokban folyt a mészárlás és rablás Lunkán, Ocsón, Halmágyon, Ácsován, Mihelyén, Blezsényben, Topánfalván, Aranyoson.

³ Laposniák szemben Marosillyével.

Bányának el megyen az alsó részére,
 Egy nagy füves kertbe kelve már estvére.
 Ottan meg is hála fene vad sergével
 'S rendelé a Várost veszélynek népével.
 Hatodik napjára hogy fel virradának,
 Ordítva a Város felé indulának
 Mind egyig kiáltván: egy lábíg meg öllyük
 A magyart: végképpen mindjárt eltöröllyük.
 Mely szókat meg halván Abrud-Bánya népe,
 Elejekbe méne illy szókkal egy képe:¹
 Ha bort, pénzt, vagy ételt, kell hogy ők adjanak,
 Adnak; Várassokon tsak ne pusztítsanak.
 És ha kire vagyon ráncorok,² ki adják,
 Tsak hogy Várossokat virágjában hadják!
 De a' Követeknek ekként felelének:
 A mire először öszve esküvének,
 Mind el kell pusztulni most a' Magyaroknak.
 Kemény hitet mondánk éltekre azoknak.
 Ekkor mint a' sebes Bika, dühösséggel
 Rohantak Bányára; nagy kegyetlenséggel
 Égettek házakat, öltek Magyarokat,
 És a' Vagyonokból raktak sákmányokat.
 Vagy a' nagy Gerenda valamint vitetik,
 A Sebes árvíz, ha belé düjtetik,
 Maga előtt a' mit talál öszve rontván
 S a' nehezen épült dolgot könnyen bontván:
 Olly nagy sebességgel mentenek Bányára,
 Kiknek Objectumok lón maga kárára,
 Mert egész éltekben a mit dolgozának
 Egy nap ezek miatt el pusztulának.³

¹ Képviselője, követe.

² Harag, neheztelés.

³ November 6-án reggel az Abrudbánya melletti hegyen megjelent 6000 főnyi oláhság és amint versiró elbeszéli, a város követeinek visszautasítólag feleltek. Nyolc órakor aztán megkezdődött a támadás és tartott a pusztítás egész nap, még a templomokat sem kímélték és ott is gyilkoltak s raboltak.

Polyhemus hajdan a' Tenger partyait
Kiáltozásával 's más vizek martyait
El tölté, rettenté nagy Italiának
Helyeit s bőgette vermeit Etnának.
Igy a' Bányaiak bizony el töltették
Az erdőket mellyek őket környül vették
Jajokkal 's még az értz Bányák is sirának,
Látván veszedelmét mind egyik Urának.
Hogy ne is, meg látván annyi gyilkos népet,
A mennyit nem hizlalt Hibla méhet szépet,
Avagy a' Tengernek hajjai nintsenek,
Mellyektől a Hajók rettegve féllyenek.
Oh! Felséges Isten mennyi kiáltások
Verdesték az Eget, zokogó sirások.
A szánakozásra meg se indulának
Értz szívet viselő népei Hórának.
Mint meg annyi Menkő tsapták a Házakat,
Megvenni tüzeztől nehéz volt azokat.
Annyi hevert Hóra fegyvere sebében,
Hogy vérrel habozott lántsája kezében.
Itt az Atya nekik azon reménykedett,
Térdre le eséssel azért esekedett,
Hogy vizek holt Fia testét meg moshassa,
S a földbe azután meg mosva dughassa.
Amott az hiv Barát hogy száját tehesse
Haló barátjának s szájához vethesse
Ha még élő Lelke volna a szájában,
Hogy tovább ne lenne olly szörnyű kinnyában.
Itt egy ártatlan' szűz mind a' két szemét
Probállya fel nyitni, hogy lássa egeit.
De az haláltól olly nehezek valának,
Eröltetéssel is hogy fel nem nyílnak.
Amott egy középrend állani lábára
Háromszor próbálta, de bukadtt orrára,
Háromszor mert ezer sebek gyengítették,
Rajta mellyeket a' gyilkosok ejtették.

A midőn az Anya fetrengne vérében
Nézett, s sirt a' gyermek a' Tolvaj kezében,
De mégis kő szívét ez meg nem ejtette,
Mert az ártatlant is meg ölhetle.
Hórától hív Urát az Asszony féltette,
Kedves feleségét az Ura őrzötte.
Ottan-ottan ketten meg ölelkezének,
Egy mástól vég butsut könyvezve vevének,
Nem tudván egyik is olly veszedelmekben
Mellyik kerül elébb átkozott kezekben.
Eperjesi Sámuel Urat is itt ezek
A maga házában ölték meg a' kezek.
Magyar ház egynél több nem maradt épségben,
Oh! hogy hogy lehetett illy nagy dühösségben.
Házokból egy szegig mindent el vittének,
Ugy hogy a' tarlókhöz hasonlók lettenek.
Nints Ablak, Ajtó, Zár, Szék, Pintze vagy Hordó,
Mindent el pusztított ez a gyilkos ordo.
Tsak nyoltzan halának meg itt a gyilkosok,
Életben maradtak a több Mészárosok,
Kik is két kezét egy gyalog katonának
Le vágták 's utat ugy nekie adának.
Kresusi kintsei a' kiknek voltanak,
Egy ingek sem marad, mivel változzanak.
Fényes' palotákban, kik eddig lakának,
Az Ég fedelei alatt maradának.
A kik sellyem Paplany alatt nyujtoztanak,
Szalmájok nints hogy már azon alugyanak,
A kik Alamizsnát másoknak adának,
Már alamizsnára azok szorulának.
Látván már Várossát végső pusztulásra
Jutni, annyi 's jajos sorsokat váltásra,
Némelly mint a Télbe, szaladt ide s tova,
De bizonytalanul honnan? miért? s hová?
Más rebegve futott, félvén gyilkossáto,
Mint az Őz a' vadász kutyának szájától.

Meander vizével kapott minden fele
Némelly a' félelem szívet ugy el tele.
A Reformatusok Templomát bé ronták,
És *Tsányi Jánosnak* ott vérét ki onták.
Ki a' Prédikálló Székben el budt vala,
Mivel bátorságos helyet ott gondola.
A Koronát is ott öszve darabolták,
Minek utána az embert le agyalták.
És a' miket ottan letéve találtak,
Egy krajtzárt erőig mindent el prédáltak.
E prédára sokan hozzájok menének,
De veszedelmekre magoknak levének ;
Mert Sullyok botokkal leagyaltatának,
Valakik a' Templom közepin valának.
A Papnak is ugyan ott lett volna vége,
Ha térdre eséssel egy oláh hívsége
Rá nem vette volna, hogy önnön magára
Vigyázna, mert élte van kotzkára.
S nem tsak, sőt a' mikor vonogatta volna
Magát a Pap mondván : hogy szent helyen volna
És ha ő ártatlan. vérét szomjuhozzák
Libitinának, azt ám lássák áldozzák,
Mert tudja, szebb helyen ki nem follyhat vére.
A mellyet lát hogy but gyilkosok kezére
Reménykedvén néki az Isten nevére
Sokáig s a maga nagy veszedelmére.
Kezeit megfogá osztán utollyára
S ki vitte erővel, nem hajtott szavára.
Ekként marada meg a' Papnak élete,
A mellyet halálra *Hóra* kerestete.
Egy fillért érőig minden portékája
Oda lett, van volt tsak magán mi ruhája.
Hetedik ¹ a' Piatz közepén állának
S nagy szóval a' népnek illyeket mondának :

¹ T. i. hetedik napon.

Valaki Oláhvá mai nap nem leszen
 És Oláh köntöst is magára nem veszen,
 A maga ajtaja előtt fejét vészik,
 Avagy elevenen testét nyársra tészik.
 Istentől, Tsászártól, a' mit mondunk vettük,
 A magunk fejétől ezt nem tselekedtük.
 Innen életeket tzedula váltással¹
 Sokan meg tartották, vagy olly biztatással,
 Hogy ők bizonyoson Oláhokká léznek
 S köntöst is magokra mert Oláhot vésznek.
 Ugyantsak hetedik hét felé menének,
 Egy milliónyi kárt hogy Bányán fevének,
 Hóra s *Kloska Verespatakra* tartának.
Martzi, és *Drus*, Korna felé indulának.
 Drusék hogy *Kornára* meg érkezhetének,
 Mindjárt a Bányához tsoportal menének
 S onnan az oda budt Bányai Gazdákat
 Ki venni próbálták, mint gazdag prédákat.
 A kiket felesen hogy ki vehetének,
 Kemény esküvéssel Oláhvá tevének.
Veres patakra is hogy meg érkeztének
 Legottan egy tsalárd probát ott tettenek,
 Mellyből megtetszik, melly káros későn hinni,
 S ha hisz hamar, melly nagy ros, rosszszabat vinni.
Lörintzi Pál Urnak ott Bányája vala.
 Kilenczven egy-el meg a mellybe budt vala.
 Jó készületekkel, hogy el kerülhesse
 A gyilkos kezeket s meg ne érezhesse,
 Egy néhány Vára kit hozzá küldötteknek
 A kiktől ekképpen neki izentenek :
 Ha ki jó szép szerint s meg keresztelkedik,
 Így minden veszéllytől ő megmenekedik.
 Ha így tselekszik, Semmi kár nem éri,
 Hóra kegyelmesen neki azt igéri ;

¹ Salvus conductust állítottak ki az ilyen áttérők számára. Teleki D. szerint (i. m. 23.) görög keletivé lett akkor 65 róm. kath., 468 ev. ref., 41 lutheránus, 548 unitárius magyar. A szenvedett kár 162.462 frt 41 kr. volt.

De ha ki nem akar jönni ő magától,
Hóra el nem megyen addig a Bányától,
A míg meg nem vészi füstel, vagy éhséggel,
Aztot elhiheti neki tellyességgel.
Ezt halván, legottan a' mondást el hitte
S magával mindenét Bányából kivitte.
Azután a' Papot magához hivatta
S az Oláh vallásra magát bé vallotta,
S nem tsak sőt vízzel is meg keresztelkedett,
Jaj ezt tselekedni, hogy nem kételkedett.
De a' keresztségnek alig vala vége,
El nem hagyá ötet rá törő insége,
Mert házait körül vették a' gyilkosok,
Mint a' juh kosárt, az éhező Farkasok.
Minden ajtókat itt ezek bé vágának,
És a' romlásokon reája omlának
S leg előbb is egyik öt föbe ütötte
Egy Bányász Tsákányal 's a' földre ejtette,
De ugyantsak akkor jöven az eszére
Nem jutván e sebbel végső estvéjére,
Nékik adta egész éltében gyült kintsét,
Tsak hadják meg éltét, mindennél jobb kintsét.
Oh! azután még is kinosan megverék.
A Feleségét is mind vérben keverék.
Házait a' Földel egyenlővé tették,
Nagy fogadásokat ekképen töltötték.
Lájbiba 's nadrágba, de roszba maradott,
Jaj volt bezzeg néki, hogy kézben akadott.
Ezt fekete kövel méltó fel jegyezni.
A mit Abrud-Bánya kéntelen érezni.
Hogy ne is melly gazdag vala kintseivel,
'S olyan hirtelen mért nem bír semmijével.
Illyen nagy esetén fel indulván végre
Két kezeket emelt mondván fel az Égre: ¹

¹ Itten Bölöni Abrudbányát személyesíti meg, mintha a város mondaná a következő panaszkodást.

Illyen szegénnyé tett valaki engemet,
Meg nem hagyván semmit, csak Lelkem-Testemet,
Kivánom, hogy attól a' föld terméseit
Tagadja meg 's a' viz a' maga tsepjeit,
Fényes napot soha ne lásson szemével
Hogy kárt ne tehessen senkinek kezével,
A Sasok beleit vontzollyák orokkal,
Az éh kutyák szívét szaggassák fogokkal,
A Föld se szenvedje holt testét magában,
Mint *Phareus* halljon meg maga ágyában.
De mit átkozodom jobb ha Istenemet
Hivom segítségül, főbb nyereségemet,
Ki ha szegénnyé tett meg is gazdagíthat,
Ha most Sebbe ejtett, megint meg gyógyíthat.
Isten, ha láttalak haragod tüzeiben,
Engedd, hadd lássalak szerelmed tüzeiben.
Ha megostorozál most ekként engemet,
Hogy el vevéd szegény fejem mindenemet,
Adjál más javakat irgalmasságodból,
A te mindenekkel gazdag tárházadból.
Te is ember, kinek szived most meg esett,
Hogy rajtam ily gyászos s jajos eset esett,
Látván, hogy melly gyengék karjaim uszára,
És az erőszakos vizekkel bírásra,
Szánd meg olly veszélyek között forgásimot,
Elmerülni ne hadd fáradt tagjaimot,
A tengeri habok nagy dühösségei
És hajotskám ellen kegyetlenségei,
Evező lapátim ki rontsák kezemből,
Vitorláim mennek már nem tetszésemből.
Kemény köteleim jaj öszve szaggaták
És Árbutz fáimot a' vízbe bűtatták.
Engem egy deszkával ide 's tova hánnak,
Bár látták hogy félek, de mégis nem szánnak.
A deszkával edjüt, míg el nem merülök,
A parthoz közelebb, amikor kerülök,

Nyújts kezet, vagy páltzát a partról kezemben,
 S tarts meg, ha meg tarthatz oly veszedelemben.
 Olyan kedves léssen, el hidd, segedelmed,
 Velem nyomorultal közlött, nagy szerelmed,
 A mjllyen a' pusztán hévben utazónak,
 Vizeket felettébb már szomjuhozónak,
 Ha talál uttyában egy hideg kutfőre,
 Az ő szomjuságát jó meg enyhítőre.
 Már nints egyéb hátra, hanem hogy kezeket
 Nyujtsak fel az égre és mondjam ezeket.
 Voltam s voltak azok, 'akik nevezettek
 Róllam, de nem vagyok már 's eltöröltettek.
 Te is tsak ezt mondjad ember, már én rollam,
 Ki el felejtkezni nem akarsz én rollam.
 Már gabona terem, az hol Bánya vala,
 Melly földet buzának Magyar vér hizlala.
 Szép sűrű házai az holott valának,
 Sik mezeje leve egy jó Paripának.
 Meg jegyzésre méltó az is még Hóráról,
 A Pribék, kullyon és Huntzfut vén Oláhról,
 Mikor a Körösből Fejér Vármegyébe
 Be jött, egy rudat veti átkozott kezébe,
 Egy arany keresztet a' tetejébe tett
 S alája egy Fejér keszkenőt szegzetett.
 Mely zászló a merre szelétől lobogott,
 Népe is utánna arra tsoportozott.
 A midőn pediglen *Topán Falván* volna,
 (Jaj illy Pogányságot vallyon ki gondolna)
Gollya Vaszilia után indította¹
 Bizonyos népeit s hogy fel találhatta,
 Kézze hátra kötve, egy magas kőfalra
 Vitette, keresett volt a'kit a halálra,
 Innen irgalmasság nélkül le vettette
 Ez nevezetessé *Láputrét* így tette.

¹ Kola Vazul és Vaszu Dumitru jobbágyok azért ölettek meg, mert nem akartak a lázadókhoz csatlakozni és nyugodtan maradtak régi foglalkozásukban.

Más sereg *Dévára* hatodik¹ ütöttek,
 De akkor tsufoson mind vissza verettek.
 Másnap két ezeren viszont rá ütének,
 De veszedelmekre magoknak lévén,
 Mert akkor a Bolgár város' Sántza mellett,
 Az hol a viadal a' gyilkosokkal lett,
 Katona huszonöt, negyvenhárom Nemes,
 (Kiknek vitézségek lehet nevezetes)
 Két százat s harminzat kardal le vágának,
 Hetvent elevenen vízben butatának,
 Elevenen nyoltzvan ötet elfogtanak,
 A kiket más napon mind le vágattanak.²
 Ötvenkettőt vágtak le *Kenyer vizénél*,
 Hetven ötet öltek meg *Almás Telkénél*.
Hátszeg mellett, a' melly katonák valának,
 Két száz negyven Tolvajt hamar levágának.³

¹ T. i. hatodik napon.

² Dévát november 6-án próbálták az oláhok megtámadni. Délután négy óra tájban nagy tömegben közeledtek Maros-Németi felől a városhoz, itt felgyújtották Ribiczei Ádámné majorját és a bolgárváros felé tolongtak. A városban ekkor már 150 gyalog és 30 lovas katona tartózkodott, Kallyáni, Simén hadnagyok és Karp ezredes vezetése alatt. A rendes katonaság azonban, a mint tétlenül nézte a vidék pusztítását, most sem bántotta az oláhokat, csupán néhány granicsár katona lödözött vaktában feléjük; de már ekkor rájuk ütött a városba menekült nemeseknek és polgároknak kis csapata s néhányat a zendülők közül megölt vagy megsebesített, mire az egész tömeg elmenekült. Másnap a Harró és Baláta falukban összegyűlt oláhság megakartá ismételni a támadást, de a nemesek megszállották az átjárót és így nem tudtak átjönni a Maroson. Erre ismét Németi felől indult meg délfelé egy 3—400 főnyi oláh csapat, hogy a tulsó parton szorultak számára a révet felszabadítsa. Most a városban levő magyarság is Zejk János alispán vezetése alatt segítségére sietett fenyegetett társainak és a Ribicei-major közelében az országúton az oláhok ellen ment. Utóbbiak kezdték meg a lövöldözést, mire a 25 magyar rájuk rontott és a tizennégyszer nagyobb számú oláhságot szétverte. Egészen Solymosig és Németiig üldözték őket, sokat megöltek s a vízbe fulasztottak. A foglyok felett másnap a folytonos tábla ítéletet tartott és legnagyobb részüket rögtön ki is végeztette. (I. m. 27. 28. l.) Ez az elhamarkodott tett később az udvar és kormányzók neheztelését is maga után vonta.

³ Részint maga a fegyvert fogott nemesség, részben Karp ezredes, Henning százados, Sztojánovics őrnagy katonáikkal támadták meg már ekkor az oláhokat. Sokakat megöltek, sokat foglyul ejtettek, Bölöni azonban kétségkívül túloz, mikor a Hátszegnél levágtak számát 240-re teszi.

Innen a Tolvajok fel felé menének
A Maroson és nagy prédákat tevének.
Tsóra és Bábolna oda van *Rápóltal*,
Krakkó el pusztula *Algyógygyal* és *Fóltal*.¹
Krakkóban a' Papnak fejét köszöbére
Tették a Templomnak s ott jártak végére.
Hat gyermekeinek sem irgalmazának,
Az halálnak vélek míg nem áldozának.
Eleven Tisztet kettőt meg nyuztanak.
Illyen kegyetlenül Krakkóban bántanak.
Elevenen is el temettek sokakat,
Másutt tselekedtek olly Pogányságokat,
Sokakat négy felé el hasítottanak.
Oh! vallyon mitsoda emléket szoptanak?
Egy szóval oda van *Hátszegnek* egészen
Vidéke, ujulást soha tám nem vészen.
Zaránd Vármegyének oda lett szépsége,
Nints már ékessége, mert nints nemessége.
Hunyad vármegyét is e' történet érte,
Sirhat, az a' ki azt az előtt esmérte.
Meg szánásra méltó immár *Magyar Igen*²
Mert ki pusztult szegény mindenéből igen.
Nints egy szem búzája, vagy Török búzája,
Zabja, vagy egy falatt évő Szalonnája.
Egy fa kalánig el vitték minden kintsét.
Még az Ajtóknak is el vitték kilintsét.
Mézes pálinkát is ezek meg ivának
Harmintz két vederrel mikor itt valának.
*Czelnáról Botsárdra*³ hogy bocsátkozának
A Tolvajok, kik ötszázan valának,

¹ Csóra Alvincztől délre a Maros balpartján, Bábolna szemben Szászvárossal, Rápolt ugyanott. Krakkó, Gyulafehérvár és Tövis között, Algyógy Szászvárostól északra, Fólt ugyanott.

² Magyarigen Gyulafehérvártól északra az erdélyi Hegyalján. Ezt a községet azonban semmi bántódás nem érte, mert néhány katona megakadályozta elpusztítását. (l. m. 39. l.)

³ Czelna és Boros-Bocsárd Magyarigen és Krakkó közötti falvak.

Egy jó vérű Huszár Strázsa Mester nézte
 És uttyát leg ottan feléjek intézte.
 A kívül voltanak négy vitéz Legények,
 Nem virtusok nélkül, árvák és szegények,
 Kapá markolattyát mindegyik kardjának
 És jól meg szorítván, rájuk rohanának.
 Kik közül kardal sokakat le vágtanak
 És elevent tizenegyet elfogtanak.
 Sokakat közülök meg is lőttenék.
 Győzelmet ötön ötszázan tette nek.¹
 Márs születettek el hiszem voltanak,
 Hogy ennyi gyilkostól el nem sárgultanak !
 Már tizen egyedik napján Novembernek,
Gáldon fel prédálták házát egy embernek.
 Azután, hogy mindent fel 'Sákmányolának,
 Leg ottan tüzet is az Háznak adának.
 Innen *Benedekbe* sietve mentenek²
 Egy fő nemes embert ottan megöltének.
 Ha kívánod tudni *Biró Miklós* neve,
 A ki a' vadak prédájává leve.
 Tizedik két ezer magát meg süvölté
S Torotzko Sz. Györgyöt egészen el tölté.
 És ki mondhatatlan nagy kárt okozának,
 Az ott biró Uri nagy Familiának.
 A Papnak kilentz száz forintot érének
 Könyvei, mellyeket semmivé tevének.
 Más javaiból úgy ki meritették,
 Hogy immár Irushoz hasonlónak tették.
 Ártatlan éltét is szinte el vesztette,
 De Istene azzal még ötet szerette.
 Midőn prédáltak volna az Házában,
 Így szólt az Ifjú Hórának bujában :

¹ November 10-én csakugyan jártak az oláhok Czelmán, de a „jóvérű huszár-sztrázsamester“ itt nem állotta útjokat, hanem ez M.-lgenben történt. Czelmán legyilkolták az egyik grófi szakácsot s kirabolták az elhagyott udvarházakat.

² Alsó-, Felső-Gáld és Benedek Krakkótól északnyugatra levő három község.

Olly kegyetlenül én velem ne bánnyatok,
Isten nevére kérlek, hogy szánnyatok.
Ekkor töltött fegyvert szegeze mellyének
Hogy végére járjon *Fartzádi* éltének.
Oh! de a' bölts Isten utakat mutata
Neki, a' mellyeken még meg maradhata.
Látván hogy éltét is azzal kotzkáztattya,
Hogy javait nekik nehezen hadhattya,
Nem gondol akármit tégyenek kintsével,
Tsak menekedhessék a' maga éltével.
Be szaladt egy Magyar ember jószágára,
Ott egy sertés ólnak alattson hijára,
Az hol egy kis széna vala, s bé takará
Magát 's a mint tudta magára vakará.
Azután tsak hamar oda is mentenek
Hórjáék s az Olhoz közelitettének.
A hová rekesztve, hogy a' disznót látták,
Meg perselni onnan mindjárt ki botsátták.
Mikor már perselni végtére akarák,
A szegény kis Papot szinte ki takarák,
Mivel Szalmája nem vala a' Gazdának
Tsak Szénája, mellyet a Papon látának.
De mondá a' Gazda azon kis Szénámnak
Bár, hagynátok békét mert kell a Marhámnak.
Vagyon a' szomszédnak Szalmája, mennyetek
Oda s a' mennyi kell belőlle vegyetek.
Ezt értvén a' Szénát egyik sem bántotta
És így a' Papot az Isten megtartotta.
A Szarvas Borjú, ha távol van Annyától,
A Szeleknek is meg ijed fuvásától.
És ha meg mozdittyák a' tsipke bokrokat,
Zöld gyékek, hogy lássa ingadozásokat,
Olly nagyokká lesznek akkor félelmei,
Hogy a' szive reszket és a két térdei.
Fartzádi Gábor is ekként retteg vala'
Mig a' széna alatt el rejtvezve vala.

Lélekezésétől is gyakran meg ijedett,
 A' Félelem benne akként el terjedett.
 Ha suhogást hallott, szinte hasatt szive,
 Hogy majd által járja az ellenség ive.¹
Kolos vármegyében jöve utollyára,
 Óra, de nem lépett még eddig tzellyára.²
 Nem is tudom mikor telhetik bé kedve,
 Pofozza őtet a Havasi medve.
 Mert Fővezér *Tsáki* szorgalmatossága,
 Éjjeli nappali nyughatatlansága,
 Nem engedi tovább Erdély királynának
 Lenni és úgy félni tőle egy Hazának . . .³
Malatesta Sigmond Hertzeg, tziemerének
 És fenn maradandó örökös jegyének,
 Metszetett egy Oltárt 's arra égő tüzet
 És a tűz felibe Pallossal jobb kezét,
 Azt irván felibe: *én nehezebbeket*
Szenvedni kész vagyok és terheesebbeket.
 Jelentette ezzel, hogy ő népeiért,
 Az alatta való kedves Hiveiért
 Nem sajnállya tüzre vetni egész testét
 És vérontások közt érettek el estét.
 Nem tsak egyik kezét veti a tűzekre,
 Mint *Mucius* és más nagy veszedelmekre
 Fővezér Gróf *Tsáki* Kolos Vármegyében.
 E tzimert metszette a maga szívében,

¹ Irónk, az ő költői felbuzdulásában megfélekedzik annak említéséről, hogy Toroczkó miként menekült meg a végleges megsemmisüléstől. Ugyanis a közeli Nagyenyedről egy 40 főnyi huszárokból és nemesekből vegyesen összeállott csapat ment ki Toroczkóra s a rakoncátlankodó oláhokra ütvén, azokat szétverte és kb. másfélszázat fogva vitt el magával. (I. m. 38. l.) — A foglyok azután Enyeden a várral szemben levő u. n. Bodor-pinczébe zárattak. Egy éjjel azonban ismeretlen tettesek a pince ablakait betömték s a szerencsétlenek úgy fulladtak meg (51. l.)

² Nov. 15-én történt, hogy Óra kis csapattal Marisel nevű kolozsmegyei faluban Gyalu közelében mutatkozott, de úgy látszik jobbnak látta az itt talált óvintézkedéseket tapasztalva, tervével felhagyni.

³ Gróf Csáki János Kolozsvármegye főispánja.

Egész testét vetni kész a nagy tüzekre,
 Nem tsak a jobb karját a' veszedelmekre.
 Halállal nem gondol, tsak meg mutathassa
 Hiven Szolgálatyát 's meg bizonyithassa.
 Kész vérét ontani maga Hazájáért
 És jó Tsászárljának oltalmazásáért
 Essöt, Havat, Szelet szenvedni s hideget
 Kész minden órában 's égető meleget.
 És tsak szolgálhasson, nem gondol semmivel,
 Nagy veszedelmével, avagy sok pénzével.
 Valamint *Perseus* meg szabadította
 Andromédát és a' veszélybe nem hagyta,
 Ugy e' Fő vezér is vissza álitani
 A Magyarot kész lészen s meg szabadítani!¹ . .
 Két kezeket nyujtok én hát fel e végre
 A könyörgéseket meg halgató Égre,
 Oh! Isten e' Vezért *Nestori* időkre
 Élted, Sybillai számos esztendőkre!
Gades s meszsze *Ganges* esmerjék nevében.
 Tselekedd Isten, mig Lelke lesz testében.
 Fájdalmas nyavallyák ép testét ne érvék,
 Bánatok vig szívét Soha ne esmérjék.
 Busullyon ő, mikor a' Bárány Farkast üz,
 Tsak akkor a mikor Férjfi nélkül szül szüz.
 Busullyon ő mikor Szolga hazugságnak
 S féltett Aszszony véget vet az álnokságnak.
 Tégyed szerentséssé egész életében,
 Áld meg e' mostani kardját a' kezében!

V É G E.

¹ A lázadás elhatalmasodása és terjedése az egyes megyéket is munkára serkentette és kivált a szintén fenyegetett Kolozsmegye erélyes intézkedéseket tett a védekezésre. Maga a főispán, kihez költönk versét írja, állott a mozgalom élére és Bánfi-Hunyadnál Bánffi György, Fenesnél ő maga foglalt állást több száz főnyi nemességgel az oláhság visszaverésére. Különben is Csáki már a lázadás kezdete óta élénk levélváltást folytatott ez ügyben a szomszéd megyékkel, a kormányzékkel, kancelláriával. Úgy hogy Bölöni méltán várhatott tőle olyan nagy tetteket; annival inkább, mert versének írásakor még alig lehetett remélni a katonaság erélyes föllépését.

Bennem született a ditséret szeretés,
 Örömem nagy nékem a' meg ditsértetés.
 Látod azért a ki e kis munkátskámot
 Örömem munkálódd, ne nézzed hibámot.
 Ne légy Zoilusa írásomnak, kérlek
 Igen nagyon, akit még én nem esmérlek.
 Sokan vagynak olyak, kiknek az szokások,
 A mit nagy munkával dolgoztatnak mások,
 Mindjár Transérozzák, mint megannyi Momus.
 Ugyan hogy kerüllyem ezeket oh! Jesus.

V É G E.

* * *

Ezzel vége szakad versünknek. Látjuk, hogy Bölöni meglehetősen jól van értesülve a történekről és sok helyt elég részletezéssel énekl meg egyik-másik város vagy falu pusztulását. Nem terjeszkedik ki mindenre, több gyilkolásról és pusztításról meg sem emlékezik, de ezt nem is kívánhatjuk tőle, hiszen majdnem az eseményekkel egyidejűleg foglalja versbe azok történetét. Sok helyet elfoglalnak különböző kitérései, melyekre a klasszicitás iránti vonzalom ragadja őt ellenállhatatlanul és a mi izlésünknek épen nem megfelelően, sokszor a komolyság rovására is erőszakoskodik ilyen nemű hasonlataival.

Természetesen nagyobbára tanuk szóbeszéde képezi forrását művéhez, melyben az időrendre is nagyon vigyáz és az eseményeket a szerint csoportosítja. Keletmeghatározásai kevés eltéréssel a valóságnak megfelelnek s a szereplő személyeket is megbízhatóan közli verseiben. Legjellemzőbb az az izzó gyűlölet, a melylyel a lázadó vezérek és az egész oláhság iránt viseltetik, s a melyet mindenütt kifejezésre is juttat művében. Ez könnyen érthetővé válik, ha mérlegeljük a történeteket s ha meggondoljuk, hogy írónk teljesen a hallott rémes események benyomása alatt áll és ebben a hangulatban veti papírra még csak meg sem üledett gondolatait. Sőt még érthetőbb, ha az akkori kor szemüvegén nézzük a dolgokat, mikor nemcsak az ébredező fajgyűlölet

vezeti a tollat, hanem egyúttal a nemes embernek kiváltságos, sérthetetlennek, egyedül uralkodónak tudott helyzete a semmibe vett, elnyomott parasztsággal szemben annál kirívóbbá is teszi az oláh jobbágyok tettének merészségét és istentelenségét. Emlékezzünk csak vissza a Dósa-lázadás által keltett engesztelhetetlen haragra és gyűlöletre, mely eltöltötte és oly súlyos bosszúra készítette a tizenhatodik század nemesi társadalmát. Ez most a harmadfél század eltelte után sem lehetett kisebb, de e gyűlöletet most még növelhette a bécsi udvarnak máris gyanussá vált nembánomsága, a mikor nemcsak ki volt szolgáltatva a rablócsordák kényének az oláhok lakta területek nemessége, de még egy ideig hiába is remélte, hogy az arra hivatottak részéről a törvényes rend helyreállíttassék és a bűnösök megfenyíttessenek. Hiszen jól tudjuk, hogy előbb nyolcvan fölégetett város és falú üszkeire, két-háromszáz elpusztított nemesi udvar romjaira s körülbelől négyezer kioltott emberéletre kellett hivatkozni a nemességnek, amíg a lázadás komolyságát a haditanács is megértette és kellő erélyességgel föllépett ellene.

A mi magát a költeményt a szép szempontjából mérlegelve illeti, az még a középszerű igényeket is alig elégítheti ki, Bölöni verseinek olvasása nem okoz az olvasónak költői élvezetet. Nem született költőnek; rímei sántikálnak, pedig látszik rajtuk, hogy mint főként ilyen nem poéta emberekkel történni szokott, nagy, szinte kínos gonddal vannak összekeresgélve. De éppen ez az oka annak is, hogy ha csattan is a vers vége, a nyelven uralkodni nem tud, összedobálja a szókat és nemcsak erőltetett és magyartalan, hanem értelmetlen is beszéde.

Az is kiérzik a versekben, hogy csak úgy sebtiben, elhamarkodva készültek; Bölöni papirra veti a hallottakat úgy amint jött, megnyújtja elmélkedéseivel a jelentéktelent és átfut sietségében a fontos dolgokon. Innen van az egésznek az a röpirat, vagy pamflet-szerűsége. A Kolozsvárt időző Bölöni gyors egymásutánban hallotta a különböző híreket az oláh készülődésekről, a mozgalom megindulásáról és az embertelen rakoncátlankodásokról; egyes menekültek még túlzottabb színekben festették le a történeteket, mint azok valóban megtörténtek. E rémhírek hatása alatt a város

egész lakosságát ijedség fogja el, melyhez a düh és bosszúvágy s a hozzátartozók sorsa feletti aggodalom járul. Sürgetik a katonaság fellépését, a nemesség fegyverbe szólítását, de a katonaság tétlen marad, sőt néha engedékenyen nézi el, hogy még nagyobb vérszemre kapjon az oláh lázadás. A hivatalos állásban levők latba vetik minden befolyásukat, hogy végre elnyomassék a már mind közelebb harapózó tűz; Kolozsmegyében Csáki János gróf tehet legtöbbet, belé vetik minden reményüket, őt ünneplik, ösztönzik, tőle várnak mindent. Ennek a céltudatos és önző ünneplésnek, az így keletkezett közhangulatnak a kifejezője Bölöni verse s ebben az izgatott kedélyállapotban írja ő meg Csáki Jánoshoz szóló költeményét. Sietnie kell. November 15-én Hóraék már a város szomszédságában tűnnek föl, siet befejezni versét, hogy még meghallgathassa azt a talán éppen Bánfi-Hunyadra az oláhság ellen induló főispán „fővezér Gróf Tsáki Kolos Vármegyében“ és költeménye utolsó sorában Istenhez fohászkodva írja, hogy áldja meg „e mostani kardját a kezében.“

Ujat, egy pár részleten kívül, keveset tudunk meg Bölönitől, de azért érdemes megmenteni az enyészettől s ne is „trántsérozzuk“ az ő „kis munkátskáját“ tulságosan, hiszen „nagy munkával dolgozgatja“ ő azt, vegyük olyan igénytelennek, a milyen és inkább adatait vegyük vizsgálatra s ne a külsőt, a hogy azokat világgyá bocsátotta.

Dr. Dékáni Kálmán.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Anno 1683.

Haczogh vidéki nemesség regestruma.*

Kendefi Miklósné asszonyom eques 4, Kendefi Gáborné asszonyom e.¹ 4, Keresztesi Pál uram e. 6 rab, Buda János uram e. 3, Cserményi Zsigmond uram e. 2, Csulay Gáspár uram viceispány, Tornya Péter uram viceispány, Rusori Mátyás uram e. 2, Naláczy András uram e. 2, Kopasz János uram e. 2, Puy Gáspár uram e. 2, Puy János uram e. 1, Buda László uram főbiró, Kopasz István uram beteg, e. 2, Buda Gáspár uram e. 2, Matesdi Ilyés uram e. 2, Szilvási Gáspár uram e. 2, Nagy András uram árvái e. 1, Kopasz Mátyás uram árvája e. 1, Naláczy Miklós uram e. 2, Puy Miklós uram e. 2, Naláczy Gáspár uram e. 1, Puy Menyhért uram e. 1, Puy László uram beteg e. 1, Nándra János uram e. 1, Lukács

* A fent közölt „regestrum“-ot néhai *Koncz* József marosvásárhelyi ref. koll. tanár, történetbúvár a következő levél kíséretében küldötte meg *dr. Veress* Endrének, társulatunk volt titkárának közlés végett: Kedves Barátom! Husvét ünnepi munkásságom eredményét itt küldöm. Ebből állott imádságom, t. i. munkám. Hiszen az Úr Isten is munkál éjjel, nappal, hidegben, melegben, tél, tavasz, nyár és őszi időben. S mi resteskednénk?! Úgy látszik, hogy az Apahidán tartott mustra alkalmával készítették 1683 júliusban, amikor Apafi ötödikben ment ki Magyarországra (1678, 1680, 1681, 1682 és 1683). Szívesen üdvözlök mindenkori barátod *Koncz* József.

Marosvásárhely, 1902 ápril 1.

A regestrum közlésére csak most került a sor, amikor *dr. Veress* Endre a titkársága idején gyűjtötte s a „Hunyadmegyei Oklevéltár“-t érdeklő becses gyűjteményét közlés végett rendelkezésemre bocsátotta; a miért e helyen is kifejezem neki hálás köszönetemet.

Szerkesztő.

¹ A szövegben előforduló e. rövidítés eques-nek olvasandó.

Mátyás uram e. 2, Lukács János uram e. 2, Lukács Ferencz uram e. 2, Tornyai Lázár uram e. 1, Csulay György uram e. 1, Szacsali Mátyás uram e. 2, Szacsali András uram e. 2, Fejérvizi János uram e. 1, Rusori István uram e. 1, Rusori Mihály uram e. 1, Rusori László uram e. 1, Nándra Dancsok uram e. 1, Mara István uram e. 1, Mara Izsák uram e. 1, Mara Mihályné asszonyom szolgálja e. 1, Kenderesi Gáspár uram e. 1, Kenderesi László uram e. 1, Nopcsa Mihály uram e. 1 pap, Nándra Mihály uram e. 1. megholt, Nándra Tóbiás uram e. 1, Nándra György uram e. 1, Nándra Mózes uram e. 1 szolgálja, Pogány András uram, Zaránd vármegyei vicispány, Koszta János uram e. 1, Romosz András uram e. 1, Romosz László uram e. 1, Romosz Mátyás uram e. 1, Csolnakosi Jánosné asszonyom e. 1, Osztróti Pap Mihályné asszonyom e. 1, Móré Gábor uram e. 1, Móré Péter uram e. 1, Alsó Mihály uram e. 1 absens, Alsó Péter uram e. 1, Alsó Mátyás uram e. 1, Alsó András uram e. 1, Alsó Halmágy uram e. 1, ifiabbi Brázovai András uram e. 1, Brázovai János uram árvái e. 1, Móré István uram e. 1, Móré Mózes uram e. 1, Ungur Gáspár uram e. 1 szolgabíró, Ungur Péter uram e. 1, Ungur János uram e. 1, Bakosnicza István uram e. 1, Bakosnicza Izsák uram e. 1, demsusi Nagy András uram e. 1, absens et miserabilis, Brázovai László uram e. 1 szolgálja, Brázovai György uram e. 1, Brázovai András uram e. 1 szolgálja, Kendres Mihály uram e. 1 szolgálja, Kendres István uram e. 1 szolgálja, Kendres Miklós uram e. 1, Csóka Miklós uram e. 1, Sebesi Mátyás uram e. 1, Szabó István uram e. 1 szolgálja, Kaluzáncza Miklós uram e. 1, Kaluzáncza István uram e. 1, Kaluzáncza Mihály uram e. 1 szolgálja, János Jordán uram e. 1, Miklós Dumsa uram e. 1 szolgálja, György Dumsa uram e. 1 szolgálja, Mihály Bája uram e. 1 szolgálja, Laczug Miklós uram e. 1, Csulay Boldizsár uram e. 2, Lunkavicza Mihály uram e. 1 szolgálja, Csulay Ferencz uram e. 1, idősb Csulai János uram e. 1, Csulai András uram e. 1, Csulai Sándor uram e. 1, Csulai Zsigmond uram e. 1 szolgálja, Csulai György uram e. 1, Csulai Gábor uram e. 1, tustyai Pap Gáspár uram e. 1 szolgálja, Matesdi László uram e. 1 exempt. abs., Hernye Boldizsár uram e. 1, Hernye István uram e. 1, Kuti László uram e. 1 szolgálja, László Deák uram e. 1, Szabó Ferencz uram

e. 1, id. Pap Mátyás uram e. 1, ifiabb Pap Mátyás uram e. 1, Pap Gábor uram e. 1, Pap Mihály uram e. 1, Csulai Mózes uram e. 1 szolga, Szabó Miklós uram e. 1 szolga, Pap László vei Gábor uram e. 1, Tasziló Mihály uram e. 1 szolga, Domsa Mihály uram e. 1 szolga, Ivul Mihály uram e. 1 rationista, Pogán Pál uram e. 1, Pogán László uram e. 1, Pogán János uram e. 1, Pogán Kendres uram e. 1 szolga, Fodor Mihály uram e. 1 szolgabíró, Pogán György e. 1 nyomorék, Laczugh Gábor uram e. 1, Nyakázó János uram e. 1 szolgabíró, Mákra Mihály uram e. 1, Danila András uram e. 1 szolgabíró, Balea Sámuel uram e. 1, Nopcsa Ferencz e. 1, Nopcsa János e. 1, Dragota Mihály e. 1 árva, ifiabb Nopcsa Péter e. 1 meghalt, Gáspár Deák e. 1 szolga, Popa Gáspár e. 1 sitár, Pál Deák e. 1 beteg, János Deák e. 1 szolga, Danila László e. 1, Balia László e. 1, Szabó Mihók e. 1, Toplicza János e. 1 gyalog, Kenda György e. 1 szolga, Pára László e. 1, Nopcsa Balázs e. 1, Vladucz Vladenye e. 1., Damian Barna e. 1, Jordán Barna e. 1 mezőpásztor, Ponori Petrila e. 1., János Gábor e. 1, Stephan Gábor e. 1, Péter Gábor e. 1 beteg, Demeter Gábor e. 1, Jankul Ján e. 1, Péter Vladomir e. 1, János Boczomán e. 1, Pánta Boczomán e. 1, Csopea Péter gyalog, absens, Lakatos István e. 1 szolga, Farkas Istvánné e. 1.

155

Egyházi nemesség.

Haczog.

Lugosi János e. 1 beteg, Sztojka János e. 1, Kálnai Pál e. 1, szolga, Pára Mihály e. 1 szolga, Sztojka Mihály e. 1, Szabó Gábor e. 1 szolgabíró, Péter Zmáda e. 1 meghalt, Popa Miklós e. 1, Rácz Mátyás e. 1, Bokán János e. 1, ifiabbik Bokán János e. 1, Süveges Rádoly e. 1, Süveges Demeter e. 1, Szabó Miklós e. 1, Szőcs Mihály sebesi e. 1, Szilágyi János e. 1 egyházfii, Nemes Péter e. 1, Sebesán Péter e. 1, Popa János e. 1, Rínek Mihály e. 1, Szőcs Ferencz e. 1, Karaszó Márton e. 1, Szirmán Gábor e. 1, Szőcs János e. 1, Duka János e. 1, Szakulya Péter e. 1, Süveges Vaszília e. 1, Görög Damaszkín e. 1, Szimina János e. 1, Szőcs Mihály ponori e. 1, Birtha János e. 1, Bálk Mihály gyalog, Zenes

Mihály gyalog, Varga Alexa gyalog, Gonda Péter gyalog, Halmágyi János e. 1, János Milosin e. 1, Csiszár Miklós e. 1.

Ezek gróf uram¹ földén lakván, taxát adnak, csak személyekről mustrálnak, zsellér módon laknak in nro 38.

Felső-Szilvás.

Csura László e. 1, Málka Péter gyalog e. 1, Gola János e. 1, idősbik Sztojka László e. 1, Dávid János e. 1, idősbik Gola László e. 1, szolgál, Popa András e. 1, ifiabb Makra Péter e. 1, Dávid Mihály e. 1, Toda Péter e. 1 szolgál, Gola György e. 1 szolgál, Nopcsa Miklós e. 1, Illyés András e. 1, Dragota Péter e. 1, Mihály Radorcza e. 1 szolgál, idősb. Prip András e. 1, ifiabb Prip András e. 1, Prip Mihály e. 1, Marila Péter e. 1, Marila Istók e. 1, Makra Miklós gyalog, Prip László e. 1, Dragics András e. 1 egyházfia, ifiabb Makra Istók e. 1, Sztojka Miklós e. 1 szolgál, Cusa János e. 1, idősb. Mákra László e. 1, ifiabb Mákra László e. 1, idősb. Mákra Istók e. 1, Mákra Péter major e. 1, Dragota István e. 1, Dragota András e. 1, Szindula Istók e. 1, Szindula János gyalog, Toma András e. 1, idősb Nopcsa András e. 1, idősb Nopcsa Péter e. 1 szolgál, ifiabb Nopcsa András e. 1, Toma István e. 1, Szabó Toma János e. 1 szolgál, Szindula János e. 1, Mákra Istók e. 1, Palkó János alias Szabó e. 1, Balia Pál e. 1, Mákra András e. 1, Gola Istók gyalog, Sztojka András e. 1, Dávid Mihók e. 1, Sztojka László e. 1, Dávid László e. 1, Duma György e. 1 szolgál, ifiabb Sztojka János e. 1, Dragota János e. 1 megholt.

Alsó-Szilvás.

Hána Péter e. 1, Nán Sándor e. 1 szolgál, Nán Istók e. 1 szolgál, Nán Mihály e. 1 szolgál, Szalánczy Márton e. 1, Popa Miklós e. 1, Stephán Pára e. 1, Prip Péter e. 1, Dragics Miklós e. 1, Pára Mihály e. 1 szolgál, Pára Péter e. 1, Cserna András e. 1.

Lindsina.

Popa Stephán e. 1, Palkó Pál e. 1, Popa Péter e. 1.

¹ Itt gróf Thököly Imre értendő, kinek ekkor itt birtoka volt.

Szentpéterfalva.

Miklós Kenda e. 1.

Fejérvíz.

Kis Ferencz e. 1, ifiabb Kis János e. 1, Kis Józsa e. 1, Dienes Dincsa gyalog, Ilije László e. 1, Mihály Bálint e. 1, idősb Kis János e. 1, János Budin e. 1 szolga, Miklós Baloszin e. 1, Gábor Buda e. 1 szolga, Miklós Nandra e. 1, Miklós Mágyer e. 1 szolga, idősb Mihály Hercza e. 1, Stephán Baloszin szolgabíró, meghalt, Stephán Hercza e. 1, ifiabb Mihály Hercza e. 1, László Ilia e. 1, Péter Bálya e. 1, László Bálya gyalog, Miklós Koncza e. 1, Bálint Bálya e. 1, István Bágya e. 1 szolga, Istók Ilie e. 1, idősb János Bágya e. 1, ifiabb János Bágya e. 1, Péter Sztojkuca e. 1 mezőpásztor, László Sztojkuca gyalog, Jankul Morgonya e. 1, Stephán Sztojkuca e. 1, Fejérvizi Jancsi e. 1 szolga, László Gábor e. 1 szolga, Láda János e. 1, Mihály Gráma e. 1, Demeter Nyagre e. 1.

Bajesd.

Vitán István e. 1 szolga, Christoph Vitán e. 1, András Vitán e. 1, Balika Miklós e. 1 szolga, Péter Hora e. 1 oláh pap, Farkas János e. 1 szolgabíró, Farkas Babán e. 1, Koszta Mihály e. 1, Koszta János e. 1 szolga, Opra Halmágy László Halmágy e. 1, Mihály Halmágy e. 1, Ádám Halmágy e. 1, János Pogán e. 1, Halmágy Halmgy e. 1, Péter Halmgy e. 1, Mihály Szírb e. 1, Gyurka Szírb gyalog, Csula Szírb e. 1, Demeter Nándra e. 1, János Nándra gyalog, Mihály Kornya gyalog, János Kornya e. 1, Gáspár Kornya e. 1, ifiabb Jankul Nándra e. 1, idősb Jankul Nándra e. 1, Péter Szeben gyalog, Péter Nándra e. 1, szolga, Istók Vicze e. 1.

Alsó-Farkadin.

Szabó Pál e. 1, Szabó Péter e. 1, Szabó Mátyás e. 1.

Pestyén.

Mákra Demeter e. 1, Mákra Boldizsár e. 1, Csizmás Mojsze e. 1, Simon Mihály e. 1, Prip Stephán gyalog.

Totesd.

Mihály Boldizsár e. 1 szolgabíró, Láda Jánkul e. 1 szolga, Láda Sztojka e. 1 mezőpásztor, Láda László e. 1, Láda András e. 1.

Várhely.

Ferencz Roska e. 1.

Felső-Szálláspataka.

Kenda Roska e. 1, László Popa e. 1, János Popa e. 1, György Roska e. 1, Belál Basil gyalog, Roska Roska e. 1 szolga, Antal Antal e. 1, Pogán Antal e. 1, Kovács Ferencz gyalog, Kovács Iván gyalog, Mihály Popa alias Mánghe. 1, Gruida Roska e. 1, Joanes Roska gyalog, Mihály Popa gyalog, Miklós Bál gyalog, Stephán Nyagomir gyalog, Péter Nyagomir e. 1, Joanes Kira e. 1 szolgabíró, Kira Kira e. 1, Vlád Nándra e. 1 szolgákhoz való, Jánkul Jánk e. 1, Mihály Jánk e. 1, György Jánk e. 1, Bálint Gyurka e. 1, János Nyagomir e. 1, szolga, Mátyás Popa e. 1, Kovács Mihály e. 1.

Paros.

Szőcs Razaila e. 1 szolgabíró, Stephán Ponye gyalog, Tamás Lőrincz e. 1, János Lőrincz gyalog, Péter Mihajásza gyalog, Arimije Serb gyalog, Karácson Serb e. 1 szolga, Miklós Serb e. 1, János Serb e. 1, Péter Serb gyalog, Parosi László gyalog, Parosi Baszarába e. 1, Dán Bunyasza alias Nyegován e. 1, Stephán Mihajásza e. 1, Drugai Tódor gyalog, mezőpásztor, Demeter Tódor e. 1, Oná Csorkán gyalog, Demeter Sztojka gyalog, Stephán Kendáné gyalog, Miklós Márk gyalog, János Szőcs gyalog, Juon Razaila gyalog, Péter János koldus, Jakab Durlya e. 1 szolga, Istók Durlya gyalog, Bera György e. 1, Tódor Boba e. 1, György Farkas e. 1, János Farkas e. 1, Sztoján Farkas gyalog, Demeter Farkas e. 1, János Dragics e. 1 szolga, János Dragics ifiabb gyalog, János János gyalog, Szabó Miklós gyalog, Szabó Stephán e. 1, Joanes Endries e. 1, Nagy József e. 1, Miklós Durlya e. 1 szolga, Stephán Jencs gyalog, Dragics János e. 1, Demeter Popa e. 1, Stephán Popa e. 1.

Korujesd.

Lázár Onyásze e. 1, Stephán Onyásze e. 1, Joanes Onyásze e. 1, Onyásze László e. 1.

Livádgya.

Demeter Sztencsonye e. 1, László Vadiszláv e. 1, Kira Vadiszláv e. 1, Jámbor Vadiszláv e. 1, Toma Delta gyalog, ifiabb Joanes Kracsunyeszk e. 1, Dáncsul Delsa e. 1, Miklós Csinkura e. 1, Dáncsul Dancsisor e. 1 szolgabíró, Toma Arád gyalog, András Arád gyalog, Jakob Ungurul e. 1, Joánes Ungurul e. 1, Jánkul Ungurul Deák, Joan Ungurul e. 1, Barbul Berbonye e. 1, Stephán Berbonye e. 1, Stephán Opris e. 1, Dancsul Czinkora e. 1 szolgabíró, Joanes Kracsunyeszk e. 1, Alexander Belogán gyalog, Nikola Beltyán e. 1, Péter Beltyán gyalog, Opra Beltyán zálogos, László Sztojka e. 1, Péter Ungurás gyalog, Miklós Ungurás e. 1, Jánkul Béra e. 1, Stephán Beltyán zálogos, Stephán Vadiszláv e. 1, Joanes Csancza e. 1, Joanes Rotaris e. 1, Kracsun Prodán gyalog, Stephán Popa e. 1, László Popa e. 1, Dancsul Popa e. 1, Arimie Prodán e. 1, Gazán Prodán gyalog, Joan Gudura gyalog, Joanes Prodán e. 1, Serbán Lupás e. 1, Joanes Fansul e. 1, Tódor Fansul e. 1, Joán Ravittya e. 1, ifiabbik Juon Ravittya gyalog, Mihály Ravittya gyalog, sitár, Miklós Bulgarea gyalog, Mihály Berbenye e. 1, László Fane gyalog, Dancsul Ravittya e. 1, Bárbul Ravittya gyalog, Munya Popa e. 1, András Gazán e. 1, János Ungurul e. 1.

Bar.

Péter Mánya e. 1 gazda, Jovanics Mánya e. 1 szolgabíró, Jakab Mánya e. 1 gyalog, Bunye Gerbe gyalog, harminczadhoz való, Toma Gerbe major e. 1 zálogos, Juon Us gyalog zálogos, György Us e. 1 zálogos, János Gerbe e. 1, Jakob Gerbe e. 1 hdhoz¹ való, László Gerbe e. 1, Toma Gerbe minor e. 1 hdhoz való, János Mánya e. 1, Stephán Gerbe e. 1, Mirucz Gerbe e. 1, Barbul Benka e. 1, Arimije Gerbe e. 1, Kozma Ungurul e. 1, Danila Ráhote e. 1, Stephán Ráhote e. 1, Vaszilie Ráhote e. 1, Nán Stephán e. 1, János Ungurul e. 1 hdhoz való.

¹ Olvasandó: harminczadhoz való.

Galacz.

Dragics Gicza e. 1 szolga, Dragics Popa e. 1 szolgabíró, idősebb Demeter Arbolt e. 1 szolga, ifiabb Demeter Arbolt e. 1, Istók Groza e. 1 szolga, László Arbolt gyalog.

Macesd.

Miklós Beth e. 1, Stephán Popa e. 1, Jánkul Popa e. 1, László Popa e. 1, Mihály Bélya e. 1, Ruszul Popa e. 1, Kendres Popa e. 1, Mihály Halmágy e. 1, Jován Dragics e. 1, Bálint Jován e. 1, Barbul Bengye e. 1, Illyés Popa e. 1, Szerafin Joan e. 1, Bálint Joan e. 1, Jozsif Popa e. 1, Demeter Kitidán e. 1, Boldus Mihonye e. 1, Joanes Katalyina e. 1 szolga, Joanes Popa e. 1, Demeter Roska e. 1.

Borbátvíz.

Tsoda András a vízbe halt, Péter Szakács eques 1, Bárbul Ferencz gyalog.

Zajkányi nemesség per 9 harminczadhoz való.

NB. Az hacsoki és felső-szálláspataki nemesség a vaskapui vigyázásra hagyatattak.

(Eredetije Marosvásárhelyt, a gróf Teleki-nemzetség levéltárában 825/a. szám alatt. Missilis oszt.)

Nem mulaszthatom el, hogy ifj. Biás István urnak, a széki gróf Teleki nemzetség főlevéltárosának ki ne fejezzem hálás köszönetemet e helyen is azon nagybecsű szívességért, melylyel engem támogatott a fent közölt „régestrumban”
Szerkesztő.

Közli: Koncz József. †

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

**Pály Mór dr.: Két új óriási inoceramus faj az erdélyi részek
felső kréta rétegeiből.**

Földtani Közl. XXXIII. k. 445—451. 1.

Az egyik föltűnően nagy inoceramust a szerző maga találta Szohodol (Torda-Aranyos m.) környékén eszközölt részletes fölvételei alkalmával. Mint új fajt — *Inoceramus giganteus* néven — vezeti be az irodalomba; a márga réteget pedig, melyben előfordúl, az alsó szenonba helyezi.

Minket még közelebbről érdekel a másik óriás, mely vármegyénkből, a *baniczai* alagúttól É-ra levő „Grauer Steinbruch“ nevű kőbányából került elő, (ahonnan vasút építési célokra fejtettek követ) s még abban az időben, — 1870 táján — került a kir. földt. intézet gyűjteményébe. Minthogy ehez hasonlót sem talált az irodalomban, Pály dr. *Inoceramus hungaricus* n. sp. néven írta le. (Hossza 28 cm., magassága 17 cm.) — E nagy inoceramus alapján a baniczai rétegeket is az alsó szenonba helyezi a szerző; ezt a vélekedését — egyéb adatok alapján — Nopcsa br. is megerősítette.

G. I.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

Választmányi ülés.

Összeállította : *Barthos Indár.*

Igazgatóválasztmányunk f. 1907 év április hó 19-én d. u. 5 órakor tartott rendes ülést *Fáy Béla* elnöklete alatt.

Jelen voltak : Balog Gyula, Borostyány Béla, Borostyány Béláné, Beke Ferenc, Benkő András, Dr. Gaál István, Dr. Görög Ferenc, Göllner Károly, Dr. Kristóf György, Szabó Imre, gróf Wass Ármin vál. tagok, Pogány Béla alelnök, Mailand Oszkár múzeumigazgató, Barthos Indár titkár, Kuzaila Péter pénztáros, Ballun Ernő könyv- és levéltáros, dr. Leitner Mihály ügyész és Bottyán József s. titkár-jegyző.

Az elnöki megnyitó után az 1907 február hó 22-én tartott rendes választmányi ülés jegyzőkönyve némi módosítással hitelesítettett.

Dr. Kristóf György vál. tag : „Emlékezés a honalapítóra“ c. értekezését olvasta föl. Az ig. vál. Dr. Kristóf Györgynek fölolvasásáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott s elhatározta, hogy azt az „Évkönyvben“ kiadja.

Titkár jelentette, hogy az „Alapszabályok“ értelmében a közgyűlés ideje meghatározandó. Ajánlotta, hogy a közgyűlést a Társulat Petroszényben tartsa meg. A gyűlés előkészítésére Petroszénybe utazott, ottan több Társulatunk iránt érdeklődő egyénnel érintkezésbe lépett s arra a tapasztalatra jött, hogy a közgyűlés Petroszényben megtartható.

Az ig. választmány a közgyűlés idejéül 1907 év június 8 és 9 napjait tűzte ki, helyéül pedig Petroszényt jelölte ki. Egy a közgyűlést előkészítő 8 tagú bizottságot küldött ki, melynek tagjaiül Göllner Károly, Barthos Indár, Ballun Ernő, Andreics János, Priváry Géza, Schreiner József, Bottyán József és Derzsi Ödön urakat kérte föl. A titkárnak pedig a petroszényi utiköltséget kiutaltványozta.

Új tagokul fölvétettek 1907 január 1-től: Priváry Géza főgimn. igazgató, Cirbesz Dezső és Derzsi Ödön főgimn. tanárok Petrozsényből (aj. Barthos Indár titkár).

A tagok sorából haláleset miatt tagsági díj hátrálékával együtt töröltetett Nagy István rendes tag.

Titkár bemutatta a hivatalos iratokat: Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége 169—1907 sz. alatt értesítette a Társulatot, hogy a f. évre, mivel a múlt évre kiutalt államsegély nem használtatott föl, újabb államsegélyt nem hozott javaslatba; a Társ. 25 éves tört. kiadási költségeit a kellő javadalmi fedezet hiánya miatt nem segíyezheti; a „Magna Curia“-nak muzealis célokra való átengedése érdekében a pénzügyminiszteriumhoz átirat, hogy tűzze napirendre a dévai pénzügyi palota építését; az epigrafikus kövek meghatározására Kuzsinszky Bálint egyetemi tanárt küldötte ki.

Az ig. választmány a leiratban foglaltakat örvendetesen tudomásul vette s utasította a titkárt, hogy az államsegélyért újabb folyamodást nyújtson be a Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségéhez.

Az „Orsz. Törzskönyv Bizottság“ 2794—1907 eln. sz. alatt fölhívta a Társulatot, hogy Hunyadmegye községeveinek rendezésére vonatkozó javaslatait tegye meg.

Az ig. választmány az adatok beszerzésére Mailand Oszkár múz. ig. elnöklete alatt egy bizottságot küldött ki, a bizottság tagjaiul fölkérte: Pogány Béla alelnököt, Dr. Gaál István, Dr. Görög Ferenc, Szabó Imre vál. tagokat, Ballun Ernő könyvtárost és Barthos Indár titkárt.

A „Műemlékek Orsz. Bizottsága“ 269—1907. sz. leirata mellett megküldötte Tragor Ignác: „Vác vára és képei“ c. művet.

Könyvtárba helyeztetett.

„Hunyadvármegye Közigazgatási Bizottsága“ 246—1907. sz. a. fölhívja a Társulatot, hogy a Műemlékek orsz. bizottsága kiadványának II. köt. 389—411. lapjain közölt Hunyadmegyét érdeklő hiányos adatok helyreigazítására nézve tegye meg a javaslatait s egyúttal jelölje ki a törvényhatóság területén azokat az emlékeket, amelyeket akár művészi értéküknél, akár történeti becsüknél fogva föntartandónak vél.

Az ig. választmány a „Műemlékek Orsz. Bizottsága“ „Kiadványában“ közölt hiányos adatok helyreigazítására és a fönttartandó műemlékek összeírására Mailand Oszkár elnöklete alatt kiküldötte: Dr. Görög Ferenc, Ballun Ernő, Derzsi Ödön, Benkő András és Barthos Indár vál. tagokat.

Könyvtáros jelentette, hogy az ideiglenes könyvtári helyiség any-

nyira szűk, hogy a beérkezett műveket szakszerűen elhelyezni nem lehet s így a könyvtárban rendezési munkálatokat ez idő szerint nem végezhetett, de nem is végezhet addig, amíg megfelelő múzeum helyisége nem lesz a Társulatnak.

Múzeumigazgató a következő ajándékokat jelentette be: 6 drb rézkarika, (értékmérő) lelőhelye a dévai várrom, ajándékozta Müller Rezső II-ik reáliskolai tanuló; 2 drb római méces, lelőhelye Vecel, ajándékozta Herbay Gusztáv veceli körjegyző; 1 drb batizi tentatartó, ajándékozta Dévai Nagy László ny. megyei árvaszéki ülnök, társulati rendes tag.

A nemes adakozók fogadják e helyen is a Társulat hálás köszönetét.

Pénztáros jelentette, hogy a Társulat pénztári állapota 1907. évi április hó 18-iki lezárással a következő: Brutto bevétel: 14675.76 kor. Kiadás: 2056.14 kor. Maradékból: 12619.62 kor. Szövetkezetben betét: 12400.97 kor. Készpénz a kézi pénztáron: 218.65 korona. Összesen: 12619.62 kor.

Vagyoni állapot. Betét: 12400.97 kor. Készpénz: 218.65 kor. Bethlenkapú-alap: 465.— kor. Postatakarékpénztári számlán: 366.54 kor. *Összes vagyon: 13451.16 kor.*

Az ig. választmány pénztárost fölhatalmazta, hogy a 3 évnél régebbi tagdíj hátralékokat a társ. ügyésze útján hajtsa be.

Benkő András vál. tag indítványára az igazgató választmány föl-kérte a várhelyi körjegyzőt, hogy az ottan fölszínre kerülő antik tárgyakat tartsa szemmel, s arról Mailand Oszkár múz. igazgatót időnként értesítse, mert a várhelyi gör. kath. lelkész által az értékes tárgyak a lugosi gör. kath. múzeumba kerülnek s ez által Társulatunk múzeumát nagy veszteség éri.

Az ig. választmány Dr. Gaál István azon indítványát, hogy az „Évkönyv“ kiadási költsége emeltessék, a kellő fedezet hiánya miatt a legnagyobb sajnálattal nem támogathatta.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

Társulatunk eddigi kiadványai:

I.	Évkönyv.	Szerk.	<i>Kun</i> Róbert.	Budapest,	1882.
II.	"	"	"	Arad,	1884.
III.	"	"	"	"	1886.
IV.	"	"	"	Budapest,	1888.
V.	"	"	"	"	1889.
VI.	"	"	<i>Mailand</i> Oszkár.	Kolozsvár,	1891.
VII.	"	"	"	"	1893.
VIII.	"	"	<i>Kun</i> Róbert és <i>Téglás</i> Gábor.	Kolozsvár,	1897.
IX.	"	"	Dr. <i>Veress</i> Endre.	Kolozsvár,	1898.
X.	"	"	"	Déva,	1899.
XI.	"	"	"	"	1900.
XII.	"	"	"	"	1901.
XIII.	"	"	"	"	1902.
XIV.	"	"	<i>Kolumbán</i> Samú.	"	1904.
XV.	"	"	<i>Ballun</i> Ernő.	"	1905.
XVI.	"	"	<i>Barthos</i> Indár	"	1907.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Dr. Veress Endre, I. köt.

1. füz. **Hunyadmegye kihalt családjairól:** Kőváry Lászlótól.

Hunyadmegye legrégibb tisztikara: Dr. Wertner Mórtól, ára 40 fillér. — 2. füz. **A Hunyadiak:** Dr. Wertner Mórtól, ára 1 korona.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Barthos Indár, I. köt.

3. füzet. **Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez:** Dr. Wertner Mórtól, ára 80 fillér.

„Tisztesség oszlopa“ vagyis Hunyadmegye leirása. Kiadta König Pál, Déva, 1885. ára 40 fill.

Benkő József: Hunyadmegyéről. Kiadta és fordította: Koncz József, ára 1 korona.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat előjelei: Dr. Gróf Kun Géza, ára 70 fill.

Az „Évkönyveink“ 2 kor. és a többi kiadványaink Kuzaila Péter társ. pénztáros úrnál (Déva, Bethlen-utca) rendelhetők meg a pénz előleges beküldésével vagy utánvétellel.

422.
17.

4. füzet.

XVII-ik évfolyam.

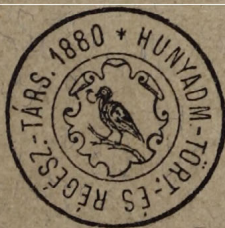
December.

A
HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
BARTHOS INDÁR
TITKÁR.

1907. évi folyam 4. füzete.

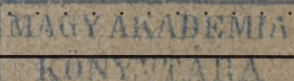
DÉVA
NYOMATOTT LAUFER VILMOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907.

TARTALOM:

	Lap
II. Rákóczi Ferenc és Erdély nemzetiségei. <i>Márki Sándor dr.</i>	137
Emlékezés a honalapítóra. <i>Kristóf György dr.</i>	145
András, Békés- és Zarándmegye főispánja nemzetiségei. <i>Wertner Mór dr.</i>	152

Hivatalos értesítő.

1907. szept. hó 2-iki rendkívüli ig. vál. ülés. Összeállította: <i>Barthos Indár</i>	156
Társulati névkönyv	158

KÉRELEM TAGTÁRSAINKHOZ!

Kérjük a vidéken lakó t. tagtársainkat, hogy hátralekös tagdíjaikat szíveskedjenek a pénztáros által szétküldött postai befizetési lapokon kifizetni, mert a Társulat a kevés anyagi fedezet hiánya miatt nagyon is reá van utalva a tagdíjakra.

A Dvón lakó tagtársak pedig évnegyedenként szölyttatnak föl a tagdíj fizetésre a társulati szolgál által széthordozott nyugtatvány könyvvvel. Tisztelettel kérjük a nyugtatványok kiváltását.

A „Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat“ tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklödő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100. koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. **==** *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.*

Kérjük ama t. tagtársainkat, kik az Évkönyvet hiányosan, vagy épen nem, vagy *hibás címezéssel kapták*, szíveskedjenek ez iránt a titkárt értesíteni.

A lakásváltásokat kérjük a titkárral közölni.

II. Rákóczi Ferenc és Erdély nemzetiségei.*

Erdély nemzetiségei II. Rákóczi Ferencet nem fogadták ellenségesen; de azzal a lelkesedéssel sem, amely annyira méltó lett volna a nagy férfiúhoz, ki *mindnyájuk szabadságát* kereste. Milyen jellemző, hogy az eszményi gondolkodású fejedelem a zsibói veszített csata után is nyugodtan bízta magát arra a szegény román népre, amelynek latorságával, álnokságával ijesztgették. A futás után első éjszakáját köztük töltötte, a szamosújvári várban; és csak azért is köztük, hogy megmutassa, mennyire bízik mindenki, aki valaha hűséget fogadott neki. Nem történt meg vele, ami megtörtént a kuruc nóta szerint a háromszékiekkel a feketehalmi csatában, hogy

„Ellene föltámadt gyűlevész sok szászság,
Erdőkben bujdosó hitvány, rossz oláhság.“

A Szamos völgyét s magát Erdélyt nem a nemzetiségek, hanem a császáriak miatt kellett odahagynia. Erdély nemzetiségei ugyan helyenként harcoltak ellene, de még sem fejlődött ki köztük az az odium nationis, az a féktelen gyűlölködés, amely közel másfélszázad múlva a polgárháború és szabadságharc legszörnyűbb jeleneteire vezetett. A katonai sikertelenség következéseit most meglehetősen egyformán érezte a román a magyarral: „Májrcsájra Molduváre: fut Havasalföldre, — ungur-bungur, amaz rumuj, sátorát fölszedte.“ De ezekben a válságos időkben a fejedelem nem az erdélyi és nem a partiumbeli oláh, szász, ruthen, tót nemzetiségeket intette hűségre, mert ez a hűség nagyban és egészben véve megvolt; hanem Bethlenből, Erdély földjéről, az

* Felolvastatott a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat 27-ik évi rendes közgyűlésén.

Részlet II. Rákóczi Ferenc életrajzából, a jegyzetek elhagyásával.

A Hunyadmegyei tört. és rég. társ. XVII. Évkönyve.

ezer kilométerre lakó horvátokat intette: csatlakozzanak a magyar szabadság ügyéhez, a szövetséghez.

Mindent elkövetett a nemzetiségek megnyugtatóására, az ellentétek elsimítására; de készen állt azoknak megtörésére is. „A végre kellene megegyeztetni szívünket — szölt a küzdelem végén is, — hogy *mindnyájan, a kik édes hazánk tagjai vagyunk*, egyenlő szívvel és elmével konkurálnánk hazánk fölháborodott sorsa lecsöndesítésében.“ Hiszen a közromlás, egyességet szokott okozni; s amit tett, azért tette, mert az ország egyetértett vele. „Isten által kezünkbe vett közszabadságunknak régtől fogva sóhajtott céljához közelgő nemzetséges ügyünk — írta legdicsőségesebb napjaiban — felette megkívánja a szíveknek egybeégetődésök után az egyenlő mértékben való konszenzust; úgyhogy vérünket s javunkat szomjazó ellenségünk kegyetlensége igáját másként nyakunkból ki nem vethetjük, hanem egybekapcsoló közönséges karokkal.“

Ebben a munkában a románok egy része a szabadságharc kezdetétől fogva mellette állt.

* * *

Munkácsi első sikertelen kísérlete után Rákóczi 1703. júliusában Zavadváról egyebek közt a kievi palatinustól küldött két század oláh gyaloggal indult vissza a hazába. Részben ezeknek az oláh gyalogosoknak köszönhetette Kálló vára bevételét vagy inkább meghódolását. Benn a hazában a hátszegi származású Hatzogan Markuly nagyváradi császári ezredes volt az első román, aki egy 300 főnyi oláh csapattal csatlakozott hozzá. Az érdiószegi uradalomban az oláhok szintén fölcaptak kurucoknak; dézma helyett azonban falvanként csak egy-egy vágómarhát akartak adni.

A többi bihari oláhság behúzódott a hegyek közé s így semmit sem lehetett rajta venni.

Rákóczi tiszáninnení oláh jobbágysai híven kuruckodtak. A szatmáriak sem húzódoztak, hiszen Szatmár alatt eleget hallották dörögni Rákóczi ágyúit. Az arató ember most is mondja: „Asea suna, ca adeu lui Rákóczi“: „Úgy dörög, mint a Rákóczi ágyúja.“ Az óhitű Szuhay Mihály vezetése alatt a Finták, Tatárok, Papok, Drágosok, Sztánok stb. csakhamar csatlakoztak. Avasfelsőfaluból

egymagából negyven nemes oláh vett részt a küzdelemben s a suranyfalvi Karácson Tógyer vitézségét sokáig emlegették. 1703. augusztus végén a kövárvidéki oláh ármások már odahagyták a császárt. „Itt telik be — írta Teleki Mihály, a köváriaknak akkor még császári főkapitánya — jámbor fogadást az eb, ki megállja; de mégis inkább illik ez nekik: Eb az oláh szablya nélkül!“ Mindenütt hangzott az oláh kurucok nótája:

„Mäi Rákóczi, Bercsényi,
Unde-i merge, acolo om fi!“
(„Hej Rákóczi, Bercsényi,
A hova mentek, ott leszünk!“)

Egy háromszéki oláh pap már 1703. telén Rákóczihoz akart menni, hogy elmondja a tervét, miként lehetne kuruccá tenni az erdélyi oláhságot; de Dolhay György gyanusnak találta és Huszton 1703. dec. 14.-én elfogatta. Pedig a románok megnyerése csakugyan nem tartozott a lehetetlenségek közé. Ki tudja, hova fordul a kocka, ha az erdélyi oláhokat Rákóczi a katolikusokkal való egyesülés ügyében ép úgy megkérdezi, mint I. Lipót császár és király megkérdezte az 1700. szept. 4—14. tartott nagy zsinaton? A vallásunió tizenöt pontja s a római pápa primátusának elismerése, a melynek alapján I. Lipót „az erdélyi oláh nemzet“ részére érseket nevezett ki, az oláhok nagyobb részét nem elégítette ki. Az unitusokkal, a görögkatolikusokkal szemben a többiek mint görögkeletiek szervezkedtek vallásszabadságuk védelmére és tiltakoztak a vallásunió ellen. A kormány elfogatta vezéröket, *Nagyszeghy* Gábort, aki azonban a börtönben is megmondta, hogy az oláhoknak nem kell az unió s vallásuk szabadsága érdekében készek török vagy francia segítséggel fellázadni. Rabutin cs. tábornagy szerint ez nem épen üres fenyegetődzés, mert az erdélyi három nemzet, ha valami változást akar, rendesen előbb az oláhokat ugratja be, hogy, ha azután a dolog nem sikerül, szépen visszahúzódjanak s mindenért az oláhokat tegyék felelősekké. Valóban teljesedett Nagyszeghy jóslata, hogy ha tovább is erőszakolják az uniót, az oláhok, mint aféle szegénylegények, rablóbandába állanak össze, de nem hagyják magukat és vallásukat.

Ő maga is híres ezredes lett a kurucok közt. Mások szerint azonban a vallás alig lehetett az oka, hogy az oláhok egy része a kurucokkal tartott. A román származású nemesség Rákóczihoz csatlakozott, mert ugyanazon eszmékért lelkesedett, mint a magyar nemesség; a jobbágyok pedig a jobbágyságtól való felszabadulást remélték.

Leghamarább a kőváriak verődtek össze egy csapatba s a labanc uraktól egyre-másra hajtották el a méneseket, gulyákat, nyájakat. Mikor 1703. augusztus 20-án 36 császári katona Nagybányáról Szatmárra akarta vitetni a pénzverő eszközöket, *Pintye* Gligor az oláh kurucokkal Nagybányát megszállotta. A polgárok zálogot adtak neki, s az odaszorúlt francia muskétások hajlandóknak látszottak átállani a kurucokhoz; *Pintye* azonban, „mint parolát s hadakozást nem ösmerő ember“ 22-én erővel akarta bevenni a várost, mire *Deésy István* tanácsos agyonlőtte.

Október 28-án a kuruc oláhok már a kővári Vaskapú végéig portyáztak, de *Teleki ágyú*i elől visszavonultak. „Ennél nagyobb bátorságuk nem is volt oláh uraiméknak“ — írta a főkapitány. Ellenben *Draguly* Farkas oláh-rác ezredeinek sikerei is voltak; pl. győztek a jenei, világosvári szerb határőrökön. Egy részök a fejedelmet utóbb a száműzetésbe is követte. *Szudricsán* István és a már említett *Hatzogan* Márkuly szintén egy-egy oláh ezredet vezettek. *Szudricsán* 1703. őszén Gyulafehérvárt is elfoglalta volna, ha meg nem adja a helyőrségtől kért egy órai haladékot. Magyarul riadt a városbeliek küldöttére, *Borbély Mihályra*: „Siess, ördögadta! Csináljanak a mit akarnak, mert különben a csecsemőket is levágjuk!“

Maros- és Udvarhelyszékben *Neagru* (Fekete) Vaszil, Háromszékben és a Bárcaságon *Kimpián* Bukur, Aranyosszékben *Balika* oláhjai Rákóczi kurucjai lettek, pedig az erdélyi kormány már 1703. nov. 17-én intette a sárdi, karkói (krakói), igeni, zalaknai, abrudbányai falvak oláh lakosait, hogy „a mostan feltámadt, kuruc nevezete alatt prédáló és szabadságnak nyerése alatt őket dúló és pusztító ellenséghez magukat ne adják, velök egyet ne értsenek.“ A fejedelem azt hallotta *Balogh* Zsigmond erdélyi ezredéről, hogy katonái mind a hegyek közül valók, tolvajsághoz

és egyéb megengedhetetlen dolgokhoz szoktak; miért Orosz Pál vezérőrnagy Baloghot el is fogatta. A fejedelem azonban magára vállalta az oláh ezred fizetését, de megbízta Pekry Lőrincet, hogy azt fegyelemre és hadirendre szoktassa. Részben az ilyen szabad csapatok garázdálkodásai indították 1707-ben az erdélyi rendeket arra a szerencsétlen határozatra, hogy jobbágyaikat hazaparancsolják a csatatérre.

Az oláhok akkor buzogtak legjobban a fejedelem mellett, a mikor — 1705-ben — bemenetelét várták s amikor — 1707-ben — valóban be is ment. Rákóczi úgy hitte, hogy a Jósikák s Barcsaiak által föllelkesített *hunyardmegyei oláhság* elegendő a lippai, déznai és halmágyi szorosok megvédésére. *Szamosújvárat* az ifjú báró Kemény Péter vezetése alatt egyszerű oláh parasztok védelmezték, a míg tudták, Rákóczi részére. A fejedelem keveset tartott katonai képességeikről, de annyira bízott hűségökben, hogy a zsibói csatavesztés után egy éjszakát, a lebeszélésekkel nem törődve, közöttük töltött. Nem bízott ennyire a *kővári* oláhokban, akik pedig mindjárt kezdetben fölcsaptak kurucoknak. Nem tanácsolta, hogy rájuk hagyják Kővár oltalmát. *Sztojka* József máramarosi oláh püspök ellen ugyan vizsgálatot indított, de Komlósira s a nép más barátaira bízta, hogy a *máramarosi oláhságot* újból föllelkesítsék a szabadság ügye iránt. Bercsényi különben figyelmeztette, hogy ezzel a haddal a tábor körül nem ver ellenséget, mert gyorsan megriad és szétszalad az erdőségekbe: la padura! Ez a legtöbb néphad sorsa. De a rendes ezredekben az oláhok hűségesen vitézkedtek és kuruc tárogatók mellett dalolták:

„Frunza verde, nuca saca,
Num treaba boi, nici vacca;
Frunza verde pune in clop,
Nu te uita nici la foc!“
(„Zöld levél, de száraz dió,
Nem kell nekem ökör, tinó.
Zöld levél a kalapodra:
Még a tűznek se nézz oda!“)

Az erdélyi hajdútancot az oláh batuta nótájára, ütemére

járták. Rákóczival azonban voltaképen csak az óhitűek tartottak, akik „a hitehagyott” görögkatholikusok jószágait úgy égették, dúlták, mint a kurucok a labancokét. 1707-ben a görögkeletiek letették a püspökségről Athanáziust és helyébe Circa Jánost választották meg. A fejedelem 1708-ban a hazai oláhok vallásának megvédése érdekében Brankován havasalföldi vajdával is tárgyalt, másrészt pedig Péter cárral lépett érintkezésbe, ami a vérmesebbeket azzal kecsegtette, hogy nemcsak a románokat tartja meg hűségében, hanem a szerbeket is megnyeri a fölkelés ügyének. Hiszen a görögkeleti templomokban már akkor széltére használták a Moszkvából küldött szertartásos és misekönyveket. Azonban ennek a reménynek a hadjárat szerencsétlen fordulata csakhamar véget vetett.

* * *

A *szászok* egy része szintén Rákóczival tartott. Hatalmas comesukat, Hans Sachs de *Hartenecket* a magyarok Szász Jánosnak nevezték. A mikor a gubernium 1703. nyarán elfogatta, *Rabutin* a fogarasi várba küldte, mert félt a szászok zavargásaitól. Ügye megítélését az országgyűlésre akarta bízni, de Harteneck kijelentette, hogy ez ellen tiltakozik s elítéltetése ellen már előre is felebbez, mert az ország fele a kurucok kezében lévén, ez csonka és törvénytelen országgyűlés lenne. Azonban október 18-án halálos ellensége, Bethlen Miklós kancellár is felszólalt, hogy közönséges bűnök (paráznaság, gyilkosság, ördögösség) miatt lévén vádolva, adják törvényes bírának: saját nemzetségének a kezébe. Ne vádolják őket se a szászok, se a németek, se az utódok, hogy azért akarják elveszteni, mert gyűlölik a szászokat, akikért annyit fáradozott és veszekedett. Hiszen idáig mindenben az történt, amit Szász és két német akart; a másik két nemzetet is a szászokkal, sőt a jobbágyokkal akarták egy talyigára ültetni. Mindamellet tiltakozott a szász comes leveleinek lefoglalása ellen, mert árulásról nem vádolták s nem kutathatják, levelezett-e a kurucokkal, kiknek száma napról napra növekedett. Végre is átadták a nagyszebeni tanácsnak, amely a szászok egyik legkiválóbb emberét csakugyan halálra íteltette és 1703. dec. 5-én kivégeztette. Ilyen méltatlan vége lett a nagyszebeni királybírónak,

a kinél többet Pempflinger és Weiss óta egy szász politikus sem tett a szászok és a Habsburgok érdekében. Mégis mint felségsértőnek kellett hálnia; mert félték, hogy Rákóczi táborába vezeti a szászokat és kuruc lesz, mint barátjai: Pekry Lőrinc és Mikes Mihály, vagy titkára, Körtvélyesi János.

Erdélyben Szeben és Brassó volt a császáriak legnagyobb erőssége s így ottan Rabutin mindenkit „rabbá tőn”. Mindamellett Rákóczi már 1704. május 7-én védelméről és pártfogásáról biztosította az egész szász nemzetet, mire ez gyűlést tartott s arra kérte a fejedelmet, hogy a szászokat ne csak a labancokkal, hanem a kurucokká lett császáriakkal szemben való adósságaik és tartozásaik megfizetése alól is fölmentse. Június 21-e táján Medgyes, Segesvár, Szászváros, Szerdahely, Újegyház, Nagysink, Köhalom és Szászsebes már megválasztották követeket a gyulafehérvári országgyűlésre. Rákóczi nagy elégtétellel jegyezhetette föl emlékirataiban, hogy négy szász szék megjelent és csak a német helyőrség akadályozta meg Szebent, Szászsebest, Brassót s magát a szász comest a megjelenésben. Sőt épen a szászok hangoztatták a legjobban, hogy olyan fejedelem kell nekik, aki köztük lakjék; s ha Rákóczi nem fogadná el a fejedelemséget, Pekry rávehetné őket, hogy Thökölyt híjják be, a kihez — vallása miatt — talán inkább is vonzódtak.

A zsidói csata után nagyon megfogyatkozott Rákóczi szász híveinek a száma. Hogy a még hívek el ne kedvetlenedjenek, a fejedelem Károlyi Sándor tábornokot felhívta, akadályozza Csáky András ezredes kihágásait, kivált pedig a szászok marháinak elhajtását. Majd, a tábornok kívánságára megígérte, hogy 1707. nov. 26-ra összehívhatja a tanácsosokat a szászok terheinek igazságos kivetése érdekében. Ekkor még a szász papok egy része néki fizette „a kathedrális censusbeli aranyokat”.

A császáriak azonban egy esztendő múlva már menekülésre kényszerítették szász híveit. Ezeknek a bujdosóknak a fejedelem 1709. febr. 15-én ezer kőst adott.

Erdélyt csak a Királyföld visszahódításával nyerhette volna meg újra; azért szolgálatába akarta fogadni Prazsmoszkij 80 zászlóalj lengyelét. A fizetésről — úgymond — nem kell búsulni,

mert „kitelik a száasztól, csak magában jó legyen.“ Mikor azonban 1710-ben a császáriak a kurucokat Erdélyből majdnem mindenünnen kiszorították, a szászok emlékérmét verettek, a melyben kicsúfolták Rákóczinak azt a másik érmét, a melyen három Vesta-szűz táplálja az *egyetértés* tüzeit. Egy kétféjű sasos katona kardjával sepri le az oltáron égő tüzet, míg az érem másik oldalán Erdély kilenc városa egy dús lombozatú fa: a császárság árnyékában pihen.

Azt hisszük, már ébredszik. Hiszen a mint az angol St. John épen Rákóczi szabadságharcának utolsó napjaiban írta Palmesnek, „ezt a szabadsághoz szokott népet *erőszakkal* sohasem fogják arra bírni, hogy nyugodtan maradjon az osztrák kormány alatt. De meg lehet nyerni *engedékenységgel* és hű alattvalóvá lehet tenni, ha visszaadják jogait és szabadságait.“

Dr. Márki Sándor.

Emlékezés a honalapítóra.*

Mélyen tisztelt Választmány !

Azt gondolom nem követek el nagy vétséget akkor, midőn ebben a Társaságban, melynek föladata első sorban Hunyadmegye és Erdély múltjának a folytonos földerítése, a honalapítónak az emlékét újítom föl. Mert kétségtelen ugyan, hogy azok a helyek és városok, hol krónikáink följegyzése szerint a honalapító ezelőtt tizszáz esztendővel honszerzése közt megfordult, többször és közvetlenebbül újíthatják föl emlékét. Ámde a mi megyénk és ország-részünk is az ő szerezménye. Annak a földnek, melyen naponta járunk s ha nehezen is, de magyarokként teljesítjük magyar honpolgári föladatunkat, ennek a földnek Árpád épp oly honalapítója, mint Munkács várának, hol a hagyomány szerint a Kárpátokon való átkelés után először nyugodott meg, mint Pusztaszernek, hol a bevégzett honfoglalás után szert, rendet, törvényt szabott az új hazának a nemzetgyűlés, mint az Ó-Buda mellett álló egyház területének, hol a romok között porai immár éppen ezer esztendő óta pihennek.

De hová tévedtem ?

Hiszen nem vétség Társaságunk szabályai ellen emlékének a felújítása, de egyenesen szoros kötelesség. S nekünk tán éppen kettős kötelességünk a történelmi források fölkeresése és megőrzése mellett a kutatókban megnyilatkozó szellemnek, az azokból kiolvasható s kiolvasott történeti igazságoknak a nyilvántartása. A történelmi öntudatnak ébrentartása — ez végcélja társulatunknak annál is inkább, mert fájdalom, éppen mi vagyunk leginkább olyan helyzetben, hogy naponta kénytelenek vagyunk a történelmi tények alapján nyugvó nemzeti öntudat fegyveréhez nyulni.

* Felolvasatott a Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat 1907. évi április hó 19-én tartott ig.-vál. ülésén.

Árpád világtörténeti alak s ott is a legelsők között. Gondoljunk csak arra a nagy népáradatra, mely a középkor állami és művelődési intézményeit a húnokon és Attilán kezdve ötszáz esztendőn keresztül romlással és elpusztítással fenyegette. Vegyük számban azt, hogy a népvándorlás egyes hullámverései mekkora fergeteggel száguldottak át Európa különböző részein s azt, hogy e népre szinte kivétel nélkül ezen a földön, a négy folyó s a hármás bérc honában egy ideig tanyát vertek s innen retteggették a már többé-kevésbbé szervezett népeket anélkül, hogy maguk számára a jövőt s Európa számára a nyugodt fejlődést biztosították volna. S ezekkel szemben gondoljunk rá nemzetünk szerepére s Árpád honfoglalására. Árpád ezt a földet nem tanyának nézte, de rajta otthont, hazát alapított. A magyar nép megjelenése a Duna medre körül befejezte a népvándorlás további rombolását. Félre ismerné valaki a történelem folyamát, ha azt hinné, hogy Árpádnak kigondolt s előre kieszelt terve lett volna a népvándorlás befejezése, mert ez csakugyan nem áll. De igenis áll az, hogy a mai magyar haza elfoglalásának, Árpád honszerző munkájának kényszerű következménye lett a népvándorlás megszűnése. Ez Árpád szerepének világtörténeti jelentősége.

Ámde előttünk és nekünk mégis csak a honfoglalás nemzeti vonatkozásai a legértékesebbek. Nem Árpád világtörténeti dicsősége, de a magyar nemzetre hagyományozott műve, a honfoglalás egyszerű ténye az a roppant kincs, amely ime ezer esztendő elsuhanása után teljesen fénynyel ragyog a magyar nemzet birtokában.

Korunk, mert szemei előtt nemzeti államok alapítása nem történik, tán nem is érzi, hogy az elmének mekkora erő kifejtésre van szüksége avégett, hogy átpillantasson egy olyan jeleneten, minek honfoglalás a neve. Azelőtt a vadat kergető magyarnak nem volt rengetegje, a halász magyarnak víze, hova hálóját kivesse, a lóra termett nép nemes vérű állatját legfőlebb ha útszálon ütközben legeltethette, híves kútfők, hol a magyarok Istenének kellett vala áldozni, a mások birtokában voltak, a vasat kardnak és patkónak mástól kelle venni, feleséggel, gyermekekkel egész háznépestől örökösen bolyongani, s az egész nemzetnek kardjával kelle nyáját őrizni s éjjel is fegyveresen aludni, hogy a megriasztó

ellen, ki nem számítható cselvetését elhárítani lehessen. S Árpád dicső tette után állandóan ontotta vadját a magyar haza rengetege, szakadozott a háló a magyar vízben fogott haltól, a pusztá fia pányva nélkül legeltetheti méneit, pompás áldozatokkal lehetett tisztelni magyar kútfők körül a magyarok Istenét. Feleség, gyermek s mind az egész háznép barátságos tűzhely körül élhetett s a férfi kardja többé nem az önvédelemben vágott, de a honvédelemben pendült össze az ellenség vértjével. Mindez Árpád művének egy-egy alkotó eleme sok mással együtt, amiket még a történelem följegyzett s amik együttesen jelentik ezt a fogalmat: honfoglalás, Árpád és a magyar nemzet honfoglalása.

Fájdalom a honfoglalás munkájának egyes részleteiről pontos tájékozást a történelem nem tud adni. Krónikáink a hagyományból megőrzött s retorikus előadásra különösen alkalmas részletekre fordítanak ugyan gondot, de Árpád személyiségéről sok följegyezni valójuk nincs. Az időben közelebb álló László király, ki az egyháztól Sanctus jelleget érdemelt vagy Kálmán, kinek elvei indexre kerülnek vala, ha könyvbe foglalja, testi alakban is foglalkoztatja a papi műveltségű krónikást. De Árpád termetéről, a honalapító megjelenésének jellemző hatásairól nincsenek adataink. S ha csak e tekintetben mondhatnók különben folyékony pennájú krónikaíróinkat szűk szavunak!

De Árpád tettei is, Árpád egész személyisége éltető eszmévé finomul zárdáik fala között. Azt érezzük a krónikák olvasása közben, hogy az egész honfoglalás vezére Árpád. Ő az összekötő, parancsoló kapocs a hét vezér között s az egyes vidékek birtokba vételében. De parancsoló hatalmának, népszerű erejének közvetlen megnyilatkozásait elfeledte az idő.

Nem véletlen jelenség, hogy a magyar költészet magyar történeti alakjai között aránylag Árpád alakja a legkevésbé sikerült. Hiszen a Zalán futásának nemde éppen ez az egyik gyöngéje. Az t. i., hogy nem áll előttünk egy húsból és vérből teremtett Árpád, ki övének paizsa, az ellenek félelmetes legyőzője. Nem véletlen jelenség, hogy a milleniumkor — amikor pedig éppen Árpád művének ezer esztendeig élő erejét ünnepeltük, ünnepségeink sorrendjében az ő személyisége aránylag nagyon kis helyet foglalt el.

S én még azt se vagyok hajlandó véletlennek venni, hogy Munkácsi Honfoglalásán Árpádnak a modellje — francia volt. Mert köztudomásu, hogy Munkácsi a megbízás percétől kezdve oly alaposan tanulmányozta a honfoglalás történetét, mely becsületére válhat akármelyik történettudósnak.

Valóban keserű gúnya a sorsnak, hogy erről a világtörténeti alakról, a magyar honfoglalás vezérééről, a honalapító Árpádról s pályafutásáról egyetlen biztos adatunk van s ez halála éve 907., mert helye eddig még pontosan be nem bizonyított föltevés.

Két körülményből azonban biztosan következtethetünk jellemrajzának egyes elemeire.

Először is föltűnő — mint az imént említém, hogy Árpád a magyar haza megszerzéséért folytatott csatákban nem igen vesz olyan részt, mint vezér szokott. Csak egy-két jelenetnek fegyveres hőse ő. A többiben a nemzeti akaratot kifejező hatalom utasításait veszi és hajtja végre mindenik vezér, kik fölött tekintélyben s hatalomban messzire kimagaslik. Nem az volt az elve, hogy maga végezzen el minden munkát, maga nyerjen meg minden csatát. Tán a törzsszerkezet is magával hozta azt, hogy alkalma legyen minden kiválóbb főembernek pompás bokrétát szedni a harcmezőn. De az bizonyos előttem, hogy Árpád lett legyen bármily rettentő karu hős, mégis eszélyesebb államférfiu kellett hogy legyen. Mert ha elméjében csak az akkori nemzedék világnézetének eszméi forogtak volna, bizonynyal nem osztja föl a hon megszerzését hét vezértársa között, mindeniknek külön területet jelölve meg, hol az teljes hatalommal roboghatott végig a dicsőség mezején. Mint jó politikus és éles eszű államférfiu bizonynyal érezte, hogy az erők megosztása közös cél érdekében sokkal biztosabban vezet a kívánt eredményhez, mint a mindent egyszerre kockára bizó módszer. Árpád a honfoglalásnak inkább kitűnő taktikusa, mint kardot suhogtató vezére. S hogy eme magatartása nagyon is üdvös vala, bizonyítja az, hogy a honfoglalók munkája egyöntetűen s civódás nélkül folyt le. Árpád senkinek szerzett hirnevét, birtokát nem kicsinyelte, de másrészt mindenik törzs vezére hódolattal jelenti a fővezér Árpádnak a reábizottak sikeres megoldását. Ezért mondja a krónika, hogy mikor már a Dunán-

túl is megvolt szerezve, akkor a Pannonhalmán egybegyűlt magyarság közösen örvendezett az új hazának: omnes laeti facti sunt. Ha most már nevet akarunk adni Árpád eme jellemvonásának: önmérsékeltnek mondhatnók. Oly tulajdonság, melyre de sokszor szüksége lett volna a hazának, hogy fiai kevesebb érzelmi s több értelmi erővel és politikával — s így mindenesetre kevesebb kockázattal — irányítsák az eseményeket.

Jellemének egy másik szembeszökő vonását a politikai *savoir faire*-re különösen abból következtethetünk, hogy az elfoglalt területet oly módon alakította és szervezte hazává, hogy évszázadokon keresztül sem külső sem belső ellenség az újonnan alakult magyar államot megdönteni nem tudta. Árpád a hazát fegyverrel szerezte meg, de bölcseséggel s józan politikával rendezte be. S csakis így maradhatott fenn. Más nemzeteknek is voltak fegyvereik, vitézségük is volt hozzá. És mégse tudtak állandóan megtelepedni, mert hiányzott belőlük az államalkotó érzék, amely éppen Árpádot és társait oly kiválóan jellemzi. Mert nemde csodával határos, hogy itt Európában a német-római császárság erős jogrendszerű monarchiáinak szomszédságában megjelenik egy sokat barangoló törzsfő Ázsiából s ázsiai, tehát barangoló viszonyok között kifejlődött törvények és szokásjogok alapján olyan államot szervez, mely túléli az Isten kegyelméből keletkezett monarchiákat? Jól mondja egyik római történetíró, hogy az államokat ugyanazzal az erővel lehet legkönnyebben fönntartani, amelylyel alapjuk lerakása történt. S nemde bölcs politikus volt az, ki vérszerződés jogi fölfogását — mert a szerződés lehet, hogy szövegben nem élt, de szellemben igen — a változott területen és változott körülmények között is érvényesítette. Mert az a történelmi tétel múltunkból s idegen államok életéből mindenki előtt ismeretes, hogy elvek megvalósítása, a szabadság kikiáltása, egy állam megszerzése sokkal könnyebb feladat, mint a megvalósított elvek életben tartása, a kikiáltott szabadság fönntartása s a megszerzett állam intézményes szervezése. Árpád nemcsak okosan megszerezte népének a hazát, mint Attila, de a megszerzett hont intézményes szervezettel látta el abban a 34 napig tartó nemzetgyűlésben, mi a foglalás után Pusztaszeren a Körtvélyes-tó partján Gyümölcsényes erdő mellet

folyt le, ott hol a Thaly Kálmán agyában megfogamzott s tervei szerint megvalósított hét millenárius emlékmű egyike áll. Hatalmas dór oszlopok fölött ül Árpád, kardját lábain keresztben pihentetve. Valóban kitűnő történeti érzékkel gondolta ki Thaly, hogy amíg a többi emléken a honszerző Árpád fegyveres álló alakja van, addig ezen, a Pusztaszeren, a honszerző, törvényhozó Árpád legyen megörökítve, amint törvényeket szab az új hazának; szilárdakat és ellenállókat, mint az emlékművet tartó dóroszlopszat.

Ime Árpád jellemében egy második hatalmas alkotó elem: szervező tehetsége.

Szerzés és szervezés: oly hatalmas jellembeli kiválóságot föltételező két cselekvés, hogy a világtörténet kevés olyan alakra mutat-hat, kiben oly mértékben föltalálhatók volnának, mint párducos Árpádban. A világtörténet igen is mutat föl szellemóriásokat, kik egy emberöltőig, a maguk haláláig erős és hatalmas birodalmat teremtettek. Csakhogy a Nagy Sándorok és Napoleonok birodalmának az életető elme, fönn tartó ereje nem intézményeken nyugodott, hanem az egyéni kiválóság, a tüneményes lángész tartotta össze. S ha ez porhüvelyébe tért vissza, vagy hármás koporsó rejté el a Tisza medrében, vagy Szt.-Ilona szigete tartotta fogva: a mű is összeomlott. De Árpád műve ime ezer esztendővel tovább élt, mint porhüvelye. És pedig élt ugyanazon alapokon, melyeket ő maga rakott le, minek bizonyossága az, hogy halála után is évszázadokon keresztül alkotmányunk szelleme ugyanaz maradt, mint Árpád idejében a vérszerződésben volt.

Nemcsak honszerző vala ő, hanem hazánk fönnmaradásának biztosítója. S éppen eme tulajdonság által múlja fölül a világtörténelem azon alakjait, kik nemzetünknek csak földet és füvet szereztek.

Hadd szálljon hát lelkünk az emlékezet szárnyán egy ezredév után is vissza a honalapító személyes hagyományához. Hiszen a nemzeti műveltség öntudatosságának kisebb foka is megkívánja, hogy a nemzet jelenének múltjával való kapcsolatát érezzük. Az nem nemzet, melynek nincs múltja, vagy ha van elfelejti és nem ápolja. Akik csak a jelennek élnek, azok alkothatnak gyűlést, társaságot, kiránduló csapatot, de nemzet nem lesz belőlük soha.

Nekünk magyaroknak már számtalanszor bebizonyosodott a nagy gondolkodó igéje: a múlt hatalmunk elme. S a mi társaságunk, a Hunyadm. Tört. és Régészeti Társulat, egész működésében éppen annak a tört. igazságnak a szolgája, hogy a nemzet áll az élőkben s a halottakra való visszaemlékezésből.

Emlékezzék hát társaságunk is a honalapítóra. Emlékezése bizonyynyal termékeny leend: megtelik az elhatározás bölcseséggel, a kar erővel, a cselekvés kitartással. Ezekért szükségünk van a visszaemlékezésre, hogy közös célunkat megközelítsük, hogy az ezer esztendősz szabad Magyarország létét új ezer esztendőkön át megtarthassuk.

Kristóf György dr.

András, Békés- és Zarándmegye főispánja nemzetsége.

András, Békésmegye főispánja a pápától 1349. márc. 22-én engedélyt kér arra, hogy a szokásos kedvezmények mellett a szent földre utazhasson,¹ Ez után csak 1355-ben akadunk megint rá. I. Lajos király felhívja 1355. aug. 10-én Szatmármegye alispánját, hogy tartson vizsgálatot arra nézve, vajjon Komlódi Vörös Miklós, szatmármegyei ember 1354. és 1355. között Szatmármegyében valamely büntetendő cselekményt elkövetett, mert ura, *Dénes fia András*, Békésmegye főispánja a nevezett időközben kijelentette, hogy Vörös Miklós kifogástalanul viselkedett.² — Mikor lett András Békésmegye főispánja? nem tudjuk; 1346-ban még Berend fia Márton az. 1355. után pedig csak 1400. július 14-én akadunk megint Békésmegye főispánjára.

Ebből azonban nem szabad arra következtetnünk, hogy fentebbi Dénes fia András röviddel 1355. után meghalt volna. 1366. jun. 20.-án ugyanő a Békésmegyével határos Zarándmegye főispánja³; előtte 1338-ban Nagymartoni Lőrinc az, utána pedig szintén csak 1400-ban találjuk megint Zarándmegye főispánját. Hivatali pályája tehát 1366. után már ki nem mutatható.

Ezen főispán családi hovatartozandóságát mindeddig nem ismertük; alábbi sorokban — úgy hiszem — meg van fejtve.

Vezérfonalúl szolgál azon körülmény, hogy Dénes fia András, bár 1355-ben Békésmegye főispánja, szatmármegyei embert szolgálatában tart s hogy arról tanúskodik, hogy ezen tisztviselője Szatmármegyében egy év lefolyása alatt büntetendő cselekményt el nem követett; ebből pedig következik, hogy András az év

¹ Supplic. ad Clem. VI. Anni VII. pars III. fol. 207.

² Zichy-okmánytár III. 14.

³ Teleki, Hunyad. kora. XII. 298.

legnagyobb részét nem Békés-, hanem Szatmármegyében töltötte, hogy maga is szatmármegyei birtokos és hogy családi hovatartozandósága Szatmármegyében keresendő.

A Szentemágócs nb. Máté (1291.) fia Dénesnek (1291—1308.) öt fia volt: János, Jakab, András, Mihály és Miklós, kik 1344. júl. 4-én a „Kölcsi“ nevet viselik és szatmármegyei birtokaikat, köztük Kölcsi helységet is, Lajos királytól újabb megerősítés alakjában megkapják.¹

1363. okt. 2-án tanúsítja I. Lajos király, hogy Dénes fiai: János és Jakabnak, Veszprémmegye volt főispánjainak, jelenlegi udvari vitézeinek hű szolgálataik elismerésül a beregmegyei Bakta, a szatmármegyei Malonta és Timotételke nevű birtokokat adományozza. Midőn az egri káptalan 1372-ben ezen királyi adománylevelet az adományozottak részére átírja, világosan kimondja, hogy ezen Dénes fiai János és Jakab „Kölcsi“-ek.² Hogy mikorra esik a két Kölcsi fivér veszprémmegyei főispánsága? nem tudjuk. 1357-ben János még csak Szatmármegye esküdtje,³ 1352. júl. 3-án Osl nb. Domonkos macsói bán a főispán; 1361. okt. 21-én pedig (1370-ig) Gyelét fia Miklós nádor fia János tárnokmester az; annyi azonban bizonyos, hogy Dénesnek e két fia az egyszerű falusi birtokosok szűk légkörét elhagyva, a köztéren működött és országnagyi állásra magát felküzdte. Így tehát csak természetesnek találjuk, hogy Dénes harmadik fia András, fivérei nyomait követve, 1349. és 1355-ben Békés-, 1366-ban pedig Zarándmegye főispánja volt, mely körülmény, tekintettel arra, hogy az 1355. évi békésmegyei főispán szatmármegyei birtokos, azt hiszem megcáfolhatatlanul Kölcsi András mellett tanúskodik. Azon Dénes fia András nevű férfiak, kiket e tájon ismerünk (Héder nb. Dénes fia András 1326., Kaplyon nb. Imregi Dénes fia András 1327.) számításba nem jöhetnek, mert nem szatmármegyeiek.

Fejér IX. 4. 654. Szirmai után egy állítólag 1374-re eső regestát közöl, melynek értelmében a szatmármegyei Egri-család

¹ Fejér IX. 1. 200—201.

² Zichy-okmánytár, III. 476.

³ Anjoukori okmánytár VI. 621.

tagjai a szintén szatmármegyei Jánki Miklós fia Lászlónak Ungmegyében feküdt türterebei birtokán garázdálkodtak, minek következtében Lajos király *Dénes fia András főispánt*, vagy *ennek fivérét Jánost*, vagy Zsarolyáni Györgyöt, Majtisi Pétert és Dombói Jánost az ügy megvizsgálásával megbízta. Igaz ugyan, hogy ezen regesta Dénes fia Andrásról nem mondja, hogy melyik megyének a főispánja, de miután a mellette megbízottak kivétel nélkül szatmármegyei emberek (de a pörös felek is azok!), kétségbevonhatatlan, hogy itt megint csak Szentemágócs nb. Kölcsei Dénes fia András, Békés- és Zarándmegye főispánjával van dolgunk.

Az eddigiek és egynehány egyéb kútfő¹ alapján megkapjuk a következő nemzedékrendi töredéket:

Szentemágócs nb. Máté 1291				
<i>Kölcseiek</i>		Dénes 1291—1308	<i>Kölcseiek</i>	
János 1344—1378 1357-ben Szatmármegyei esküdt, 1363 előtt Veszprémmegye főispánja	Jakab 1344—1372 1363 előtt Veszprémmegye főispánja	András 1344—1376 1349—1355 Békés-, 1366-ban Zarándmegye főispánja	Mihály 1344—1345	Miklós 1344—1345
István Miklós 1393 1393	János 1376—1393			
László 1415				

András főispán egyenes utódaira vonatkozó okirati adatokat mindeddig nem ismerek. Szirmai szerint (Fejér IX. 5. 145.) unokaöccsével, Jakab fia Jánossal együttesen Kölcse helységet határoltatja.

* * *

Teljesség kedvéért legyen még a következő is kiemelve: Dénes „Comes et Vice Kopoz Palatini et Comes de Scarand“ 1306-ban a Kopasz nádor elnöklete alatt tartott közgyűlésen és a maga (t. i. Dénes) elnöklete alatt Zarándon tartott közgyűlésen

¹ Anjoukori Okmánytár VI. 621. — Zichy-okmánytár IV. 44., 138., 516. VI. 553.

egynéhány garázdálkodó és rabló ellen ítéletet mond. Ezek közül vannak: Veszei Gergely (Békésmegyéből), Nicolaus de Quotis (?), Gregorius comes de Bagne, Haragos Endre és Lukács.¹

Világos, hogy ezen szöveg bekezdése, valamint a vádlottak nevei hézagosak és zavarosak, amennyiben a Dionysius Comes után az „et“ előtt azon viszony megjelölése hiányzik, melyben Dénes a nádorhoz állt. Hogy nem Kopasz nádor, hanem Dénes Zarándmegye főispánja, abból világlik ki, hogy Dénes a zarándmegyei közgyűlésen elnököl. Legyen azonban e Dénes akár Zarándmegye fő- vagy alispánja, annyi áll, hogy alatta *esetleg* András főispánnak az atyja lappanghat, mire a későbbi kutatók figyelmét felhívjuk.

Dr. Wertner Mór.

¹ Fejér VIII. 7., 367.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

Választmányi ülés.

Összeállította: *Barthos Indár.*

Igazgató választmányunk f. 1907 év szept. hó 2-án d. u. 5 órakor tartott rendkívüli ülést *Pogány Béla* alelnök elnöklete alatt.

Jelen voltak: Buda Imre, Beke Ferenc, Gaál István dr., Göllner Károly, Lipták Máté vál. tagok; *Mailand Oszkár* múz. igazgató, *Ballun Ernő* könyv- és levéltáros és *Barthos Indár* titkár, mint jegyző.

Az elnöki megnyitó után 1907 évi április hó 19-én tartott rendes választmányi ülés jegyzőkönyve hitelesítettetett.

Elnök jelentette, hogy az ülést azért hívta össze, hogy a f. évi június 8—9-ről elhalasztott közgyűlés idejét az ig. vál. határozza meg. A titkár az ülés idejéül f. évi szept. hó 22-ikét s helyéül Petrozsényt javasolta, amelyet az ig. vál. egyhangú határozattal elfogadott. A közgyűlés előkészítésével a f. évi április hó 15-én tartott ig. vál. ülésen kiküldött rendező bizottságot bízta meg.

Új tagúl fölvétetett 1907 jan. 1-től kezdődőleg: *Haragos Ádám* dr. ügyvéd Déván (aj. Kristóf György dr. vál. tag).

Titkár jelentette, hogy az E. M. K. E. 389—1907. sz. átíratával meghívta a Társulatot a *honalapító Árpád vezér halála* ezredik évfordulója alkalmával f. évi május hó 5-én Kolozsváron tartott ünnepi közgyűlésére. A Társulatunk képviselőjében Márki Sándor dr. tisz. tagtársunk jelent meg az ünnepi közgyűlésen; az „Erd. Múz. Egyesület Társulatunkat meghívta a Zilah városában f. évi június 1—2. tartott III. vándorülésére; *Nagy Lajos* vál. tag következő műveket ajándékozta Társulatunk könyvtárának:

1. Francia imakönyv zsoltárokkal 1700-ból;
2. Reiffenstnel: Theologia moralis 1745-ből;
3. Breviarium 1761-ből;

4. Charnes: Theologia universa 1765-ből;
5. Theatralische Samlung 1790;
6. Diderot: Jakob und sein Herr 1793;
7. Neuster österreichischer Briefsteller 1797;
8. Kotzebue: Die deutschen Kleinstädter 1808;
9. Kotzebue: Cl. Blumenkörbschen 1811.

E helyen is kifejezzük hálás köszönetünket a nemes adományozónak. A „Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége“ 818—1907 sz. alatt kelt átirata kíséretében megküldötte „Szabályzatát“, 868—1907 sz. leiratában közölte a hatáskörébe tartozó intézetek állami javadal-mazását; Társulatunk a f. évben a néprajzi segélyből 400 kor. állami segítséget kapott; az E. M. K. E. a Társulat könyvtára részére megküldötte a következő műveket:

1. Márki Sándor dr.: Árpád vezér;
2. Sándor József: Emlékezés gróf Kornis Viktor és gróf Teleki Domokos alelnökökre.

Budapest székesfőváros tanácsa 83326/1907—VII. sz. átirata kísérete mellett cserepéldány fejében megküldötte:

„Budapest régiségei“ c. mű 9-ik kötetét.

Múzeumigazgató jelentette, hogy a dévai református templom freskói közül 5 drbot lefényképeztetett a Társulat múzeuma részére. A freskók lefényképezése 50 koronába került, ezen összeget az ig. vál. múzeumigazgatónak kiutaltványozta; az ig. vál. tudomásul vette múz. ig. azon jelentését, hogy a 30 korona tisztogatási segélyből fölhasznált 26 koronát s kiutalt 11 koronát a múzeum ablakai és ajtóinak javítása címén.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

TÁRSULATI NÉVKÖNYV.

1908 év elején.

Tisztikar.

ELNÖK:

FÁY BÉLA r. és vál. tag, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos.
Lakóhelye: Dédács, u. p. Piski.

ALELNÖK:

POGÁNY BÉLA r. és vál. tag, Hunyadvármegye alispánja. Lakóhelye: Déva, Petőfi Sándor-utca 1. (Vármegyeház.)

TITKÁR:

BARTHOS INDÁR r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Vörösmarthy Mihály-utca 12.

SEGÉDTITKÁR:

BOTTYÁN JÓZSEF r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Székely-utca.

MŰZEUMIGAZGATÓ:

MAILAND OSZKÁR r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Eötvös József-tér.

KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁROS:

BALLUN ERNŐ r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Hunyady János-út.

VÁRBIZOTTSÁGI ELNÖK:

HAJDUCZKY JÓZSEF r. és vál. tag, ny. áll. főreáliskolai tanár, a Dévai Takarékpénztár igazgatója. Lakóhelye: Déva, Eötvös József tér.

ÜGYÉSZ:

Dr. LEITNER MIHÁLY r. és vál. tag, köz- és váltóügyvéd, a „Déva és Vidéke“ szerkesztője. Lakóhelye: Déva, Petőfi Sándor-utca.

PÉNZTÁROS:

KUZAILA PÉTER r. és vál. tag, áll. tanítóképző intézeti tanár. Lakóhelye: Déva, Bethlen Gábor-utca.

Igazgató választmány.

Dévaiaiak: Dr. *Apáthy* Árpád, *Balázs* Béla, *Balog* Gyula, *Beke* Ferenc, *Benkő* András, Br. *Bornemisza* Lipót, *Borostyány* Béláné, *Borostyány* Béla, *Buda* Imre, *Csulay* Lajos, *Dénes* Károly, Dr. *Gaál* István, *Göllner* Károly, *Kontz* Domokos, *Lipták* Máté, *Pais* Elek, Dr. *Pap* Domokos, *Szabó* Imre, *Szeles* Henrik, *Székely* Mózes, *Szirtes* Henrik, *Wanka* Béla.

Nem dévaiaiak: Dr. *Amlacher* Albert, *Buda* Ádám, *Derzsi* Ödön, Dr. *Görög* Ferenc, Br. *Jósika* Lajos, Br. *Kemény* József, Dr. *Kristóf* György, *Mallász* József, *Mara* László, *Nagy* Lajos, *Orbán* Lajos, *Priváry* Géza, Dr. *Strausz* Árpád, *Schalát* József, Gróf *Wass* Ármin.

Tiszteleti tagok:

Tiszteleti alelnök: *Réthy* Lajos miniszteri tanácsos (1906*) Budapest.

Tiszteleti múzeumigazgató: *Téglás* Gábor c. főigazgató (1903) Budapest.

Dr. *Amlacher* Albert ág. ev. lelkész (1894) Romosz.

Gr. *Apponyi* Albert v. b. t. t., vallás- és közoktatásügyi miniszter (1906) Budapest.

5 Dr. *Berzeviczy* Albert v. b. t. t., Magy. Tud. Akad. elnöke (1905) Budapest.

Gr. *Csáky* Albin főasztalnokmester (1891) Szepesmindszent.

Dr. *Csánky* Dezső orsz. levéltáros (1887) Budapest.

Fraknói Vilmos arbei vál. püspök, a Múz. és Könyvtárak Országos Főfelügyelője (1881) Budapest.

Dr. *Hampel* József udvari tanácsos, egyetemi tanár (1883) Budapest.

10 Dr. *Jung* Gyula egyetemi tanár (1891) Prága.

Dr. *Keller* Ottó egyetemi tanár (1897) Prága.

Gróf *Mailáth* Gusztáv Károly erdélyi róm. kath. püspök (1897) Gyulafehérvár.

Dr. *Márki* Sándor egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.

Dr. *Moldován* Gergely egyetemi tanár (1897) Kolozsvár.

* A zárójelben közölt év jelzi a közgyűlést, melyen az illető megválasztatott.

- 15 Szalay Imre Nemz. Múz. Igazgatója, a Múz. és Könyvt. Orsz. Felügyelője (1905) Budapest.
 Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.
 Dr. Thalys Kálmán orsz. gyűl. képviselő, történetíró (1907) Budapest.
 Dr. Veress Endre tanár, történetíró (1905) Kolozsvár.
 Dr. Wlassics Gyula v. b. t. t., közigazgatási bíróság elnöke (1897) Budapest.
- 20 Dr. Zimmermann Ferenc városi levéltáros (1897) Nagyszeben.
 Dr. Zsilinszky Mihály ny. államtitkár (1897) Budapest.
- Összesen: 21.

Elhalálozott tiszteleti tagok.

- Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár † Budapest.
 Barabás Miklós festőművész † Budapest.
 Baritiu György történetíró † Nagyszeben.
 Benndorf Otto egyetemi tanár † Bécs.
- 5 Dr. Császka György kalocsai érsek † Kalocsa.
 Deák Farkas történetíró † Marosvásárhely.
 Dr. Finály Henrik egyetemi tanár † Kolozsvár.
 Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek † Kalocsa.
 Dr. Hauszlmann Imre egyetemi tanár † Budapest.
- 10 Ipolyi Arnold róm. kath. püspök † Nagyvárad.
 Dr. Kövály László történetíró † Kolozsvár.
 Gróf Kuun Géza tiszteleti elnök, történetíró † Budapest.
 Lönhart Ferenc erdélyi róm. kath. püspök † Gyulafehérvár.
 Ormos Zsigmond nyug. főispán † Temesvár.
- 15 Dr. Pauler Gyula orsz. levéltári igazgató † Budapest.
 Pogány György ny. főispán † Déva.
 Dr. Pulszky Ferenc Nemz. Múz. Igazgató † Budapest.
 Pulszky Károly műtörténetíró † Ausztráliában.
 Römer Flóris egyetemi tanár † Nagyvárad.
- 20 Salamon Ferenc egyetemi tanár † Nagyvárad.
 Dr. Sólyom-Fekete Ferenc nyug. törv. elnök † Déva.
 Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvár.
 Gr. Szécsen Antal történetíró † Bécs.
 Dr. Szilágyi Sándor történetíró † Budapest.

- 25 Dr. Teutsch Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagyszeben.
 Dr. Torma Károly egyetemi tanár † Porto d'Anzio.
 Dr. Torma Zsófia író † Szászváros.
 Trefort Ágoston vallás- és közokt. miniszter † Budapest.

Összesen: 28.

Alapító tagok:

	Ő Felsége I. Ferencz József, dicső királyunk	1887	200	kor.	b.*
	**Bágya Farkas földbirtokos Lőcse	1880	100	"	k.
	Bágya Zsigmond ny. főszolgabíró Nagyenyed	1880	100	"	b.
	Barcsay Béla földbirtokos Déva	1880	100	"	b.
5	Beke Ferenc ny. trvszéki iroda igazgató Déva	1895	100	"	b.
	Benedikty József földbirtokos Vajdahunyad	1880	100	"	b.
	Benedikty Lajos földbirtokos Guraszáda	1895	100	"	k.
	Br. Bornemisza Tivadarné Marosillye	1891	100	"	b.
	Buda Ádám földbirtokos Rea, u. p. Hátszeg	1880	100	"	k.
10	Dévai Hitelbank Részvénytársaság	1885	100	"	b.
	Dévai Nemzeti Kaszinó	1885	100	"	b.
	Emich Gusztáv kir. asztalnok Budapest	1883	100	"	k.
	Gergelyfi Tamás magánzó Déva	1880	100	"	b.
	L. Gyárfás Ferenc kuriai bíró Budapest	1880	100	"	b.
15	Hátszeg város képviselőtestülete	1902	100	"	b.
	Hollaki Imre földbirtokos Acsúva (Aradm.)	1880	100	"	k.
	Br. Horváth Ödönné Alvinc	1883	100	"	b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajosné Ádámos (Kis- küküllőmegye)	1885	100	"	k.
	Hunyadm. Első Takarékpénztár Hátszeg	1880	100	"	b.
20	Inkey Béla földbirtokos Óraljaboldogfalva	1886	100	"	k.
	Br. Jósika Lajosné Kolozsvár	1886	100	"	b.
	Br. Jósika Lajos Branyicska	1880	100	"	b.
	Br. Jósika Samú Kolozsvár	1880	100	"	b.
	Br. Kemény József Marosnémeti	1902	100	"	b.

* A név utáni évszám a belépés évét, az azutáni szám az alapítvány összegét, a „b” betű a befizetést, a „k” betű az alapítvány kamatjának fizetését jelzi.

** A fekete betűvel szedett tagok nevei Társulatunknak alapítása óta tagjai.

25	Kolozsvári Nemzeti Casinó	1885	100	"	b.
	Kolumbán Samu tanítók.-int. tanár Budapest	1905	100	kor.	b.
	Dr. Krenner Miklós főreáliskolai tanár Arad.	1901	100	"	b.
	Gr. Kuun Gézané Marosnémeti	1885	100	"	b.
	Cs. Lázár László nagybirtokos Lapusnyak .	1880	100	"	b.
30	Gr. Lónyay Gábor Dereglyő	1885	100	"	b.
	Gr. Mailáth Gusztáv Károly erd. rk. püspök	1897	200	"	b.
	Br. Nopcsa Elek Hátszeg	1880	100	"	b.
	Petrozsény és Livazény községek	1886	100	"	k.
	Pogány Károly ny. főispán Lugos	1880	100	"	b.
35	Rudai 12 apostol bányatársaság Brád . .	1880	100	"	b.
	Salgótarjáni Köszénbányatárs. Petrozsény .	1880	100	"	b.
	Br. Szentkereszty György Hosszuaszó . . .	1892	100	"	b.
	Szereday Aladár földbirtokos Szentmihály .	1880	100	"	b.
	Téglás Gábor c. főigazgató Budapest . . .	1885	100	"	b.
40	Gr. Teleki Samú Sáromerke	1883	100	"	b.
	Török Árpád főszolgabíró Puj	1880	100	"	b.
	Gr. Wass Ármin cs. és kir. konzul Guraszáda	1905	100	"	b.
	Gr. Wass Ottilia Kolozsvár	1883	100	"	b.
	Br. Wesselényi Istvánné Kolozsvár	1887	100	"	b.

Összesen: 44.

Elhalálozott alapító tagok:

	Alsó Elekné Déva	1883	100	kor.	b.
	Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár Budapest .	1887	100	"	b.
	Bágya Károly Fehérvíz	1880	100	"	k.
	Özv. Barcsay Lászlóné Déva	1883	100	"	b.
5	Bernát Miklós kir. közjegyző Hátszeg . . .	1880	100	"	b.
	Gr. Bethlen Miklós főispán Nagybecskerek .	1898	200	"	k.
	Csongrádi Kálmánné Vessződ, up. Nagyselyk	1898	100	"	b.
	Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek	1883	200	"	b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajos Ádamos	1880	100	"	b.
10	Br. Jósika Géza Branyicska	1880	100	"	b.
	Br. Jósika János Lemberg	1884	100	"	b.
	Id. Br. Jósika Lajos Kolozsvár	1880	100	"	b.
	Br. Jósika Leó Zsibó	1880	100	"	b.

	Br. Jósika Fanni Branyicska	1885	100	„	b.
15	Kendeffy Sámuel Kernyesd	1880	100	„	b.
	Kenderessy Ernő Déva	1885	100	„	b.
	Kövár László történetíró Kolozsvár	1899	100	„	b.
	Gr. Kún Kocsárd Algyógy	1880	200	„	b.
	Kun Róbert áll. főreáliskolai tanár Déva	1889	100	„	b.
20	Gr. Kuun Géza v. b. t. t. Marosnémeti	1880	200	„	b.
	Lázár Pál Oszkár Lapusnyak	1880	100	„	b.
	Gr. Lónyai Menyhértné Budapest	1883	100	„	b.
	Lönhart Ferenc erdélyi róm. kath. püspök	1884	200	„	b.
	Id. Maderspach Viktor Iszkrony	1880	100	„	b.
25	Moldován Demeter Nagyszeben	1880	100	„	b.
	Nemes János Kolozsvár	1891	100	„	b.
	Pogány Ádám Déva	1880	100	„	b.
	Pogány György főispán Déva	1880	100	„	b.
	Puj Zsigmond Puj	1880	100	„	b.
30	Br. Radák Ádámné Mikeszásza	1885	100	„	b.
	Dr. Sólyom-Fekete Ferenc Déva	1880	100	„	b.
	Szentiványi Gáborné Marossolymos	1880	100	„	b.
	Gr. Teleki Domokosné Kolozsvár	1893	100	„	b.
	Dr. Torma Zsófia írónő Szászváros	1880	100	„	b.

Összesen: 34.

Évdíjas rendes tagok:

Dr. Apáthy Árpád m. főügyész Déva 98*	Balog Géza kereskedő Déva 908 Balog Gyula bankig. Déva 1887
Apáthy László kir. táblabíró Budapest 80	Balog József kir. járásbíró Szászváros 80
Állami leányiskola Déva 905 Állami leányiskola Ig. Szász- város 97	10 Dr. Balog Pál vm. -tiszt. fő- orvos Déva 80 Barcsay Gábor földbirt. Csóra 83
5 Balázs Árpád máv. felügyelő Piski 907 Balázs Béla tkép. tanár Déva 906	Barcsay Lajos földbirt. Déva 80 Barna Bertalan kir. mérnök Bu- dapest 901

* A név utáni rövidített évszám azt az évet jelenti, melyben az illető Társulatunkba felvétellett.

- Bartha Árpád kórházi gondn.
Kőrösbánya 99
- 15 Ludányi Bay Ilona Csarada
(Beregm.) 900
- Beck Mosin Budapest 907
- Benkő András kir. s. tanfel-
ügyelő Déva 905
- Bezsán Mihály kir. közjegyző
Lugos 98
- Dr. Biró Kálmán kir. törvysz.
bíró Torda 99
- 20 Bors Emil bankigazg. Déva 908
- Blum Zsigmond keresk. Déva
901
- Borbátviz község 905
- Borostyány Béla főreálisk. tanár
Déva 87
- Borostyány Béláné polg. leány-
isk. igazgatónő Déva 90
- 25 Blaschek Aladár főmérnök Vul-
kán 908
- ifj. Brády Albert földbirtokos
Brád 92
- Brády Árpád földbirt. Brád 92
- Brády Lipót** földbirt. Brád 80
- Brázovay Etelné Brázova 85
- 30 ifj. Brassován Ferenc Hondol 95
- Buda Imre tkp. pénzt. Déva 98
- Buda Károly** főszolgabíró Pet-
rozsény 80
- Buda Lajos földbirtokos Pet-
rozsény 905
- Bratán János m. allevéltáros
Déva 906
- 35 Brunowszky Rezső tan. kép. int.
ig. Losonc 906
- ifj. Bordeaux Pál p. ü. szám-
gyakornok Déva 907
- Br. Bornemisza Lipót főispán
Déva 907
- Bitay Béla ev. ref. lelkész
Déva 907
- Báncs Emil postafelügy. Déva
907
- 40 Barcsay Adorján jogh. Déva 907
- Cirbesz Dezső főgimn. tanár
Petrozsény 907
- Csernovits Mihály földbirtokos
Zám 95
- Csulay Lajos vm. főjegyző
Déva 900
- Csűrös Antal városi főjegyző
Déva 98
- 45 Demián Vazul gör. kel. esp.,
orsz. gyűlési képv. Brád 83
- Derzsi Ödön főgimn. tanár
Petrozsény 907
- Dénes Károly kir. tanfelügyelő
Déva 906
- Dévai áll. főreáliskolai tanári
könyvtár 97
- Dévai áll. főreáliskolai ifjúsági
önképzőkör 97
- 50 Dr. Diósi Sámuel főrabbi Déva 97
- Dózsa Dénes** ny. főgimn. tanár
Szászváros 80
- Englisch Béla vendéglős Te-
mesvár 902
- Eperjessy István szolgabíró Kő-
rösbánya 98
- Dr. Erdélyi István orvos Szász-
város 99

- 55 Erdős László kir. állatorvos 75 Halaváts Gyula orsz. főgeológus
Petrozsény 908 Budapest 99
Gr. Esterházy Migue! Kolozsvár 80 Halmos Brunó dr. ügyvéd Petrozsény 907
Dr. Farkas Béla kir. közjegyző Dr. Haragos Ádám ügyvéd Déva 907
Déva 97
Fekete Károly főszolgabíró Algyógy 99
Ferencrendi zárda Déva 908
60 Dr. Finály Gábor VII. ker. áll. főgimn. tanár Budapest 905 80 Heves György tan. kép. int. tanár Déva 906
Fodor Gyula főszolgabíró Szászváros 96
Frank Viktor keresk. Déva 908
Friedmann Liviusz körjegyző tanár Pozsony 901
Alkenyér 96
Hirsch Adolf keresk. Déva 80
Fritz Károly mérnök Petrozsény 907 Dr. Hodinka Antal jogakad. tanár Budapest 80
65 Dr. Gaál István főreálisk. tanár 85 Holicska Imre mérnök 906
Déva 902 Holtzer Ferenc kereskedő Déva 908
Gaál János mérnök Orosháza 906
Gábor Péter járási írnok Púj 907 Hondol község 95
Gerbert Guidó bányatulajdonos Horváth Kamilló dr. ügyvéd Déva 908
Petrozsény 99
Jakab János főgimnáziumi tanár Karánsebes 907
Dr. Gonda József főgimn. tanár Janza Vazul főszolgabíró Petrozsény 908
Makó 906
70 Göllner Károly főreálisk. igazg. 90 Br. Jósika Samuné Kolozsvár 81
Déva 903 Kassian Sándor körjegyző Királybányatoplica 93
Dr. Görög Ferenc főgimn. tanár Szászváros 905 Kenderessy Árpád földbirtokos Déva 905
Hadik Béla főreáliskolai tanár Szeged 901
Hahn Károly Alsótelek 96 Kiss Sándor olajgyáros Kolozsvár 99
Hajtman Pál gyak. isk. tanító Dr. Koczander József orvos
Déva 906 Lupény 98

- 95 Kodra Gyula járási számvevő 115 Marosvásárhelyi ev. ref. koll.
Petrozsény 908 könyvtára 98
- Kohn Jónás** kereskedő Maros-
Illye 80 Mátyásowszky József körjegyző
Vulkán 95
- Kontz Domokos polgármester Dr. Mende Manó orvos Déva
Déva 99 906
- Krasznay Olivér főszolgabíró Mezőlivádia község 95
- Brád 92 **Dr. Mihu János** ügyvéd Szász-
város 80
- Dr. Kristóf György főgimn. tan. 120 Mikanesd község 95
Szászváros 905
- 100 Kroll Gyula keresk. Déva 906 **Miksa Imre** földbirtokos Had-
Kovordányi János máv. főmér-
nök Körösbánya 99 rév 80
- Kozma Mihály körjegyző Ris-
kulica 99 Nagy Lajos kir. járásbíró Vajda-
hunyad 900
- Körmendy Gyula** orvos Brád 80 Dévai Nagy László ny. árvsz.
Laufer Vilmos könyvnyomda-
tulajdonos Déva 906 ülnök Déva 98
- 105 Laufer Árpád ügyvdj. Déva 908 125 **Naláczy Ákos** földbirt. Nalác-
várad, up. Hátszeg 82
- László Zsigmond** ev. ref. lel-
kész Kisbarcsa 80 Dr. Nábráczky Gyula ügyvéd
Körösbánya 99
- Ilj. Lázár Farkas főszolgabíró Nehéz János kir. tanfelügyelő
Nagyenyed 904
- Körösbánya 90 Neuman Manó ügyvédj. Vajda-
hunyad 906
- Lipták Máté m. főlevéltáros Nuszbaum József kereskedő
Déva 906 Déva 908
- Lupényi áll. iskola 98 Nikolajevics Plató főszolgabírói
iktató Petrozsény 908
- 110 Makay Jenő áll. tan. kép. tanár 130 Dr. Oprisa Pál gimn. igazg.
Déva 906 Brád 99
- Makray Aladár m. árvsz. ülnök Orbán István segédmérn. Déva
Déva 98 908
- Makray László földbirt. Fel-
pestes 83 Orbán Lajos főgimnáziumi tanár
Szászváros 906
- Mallász József járási számvevő Szászváros 906
- Mara László földbirtokos Buda-
pest 99 Pacher Alajos bankhivatalnok
Déva 908

- Paikert Henrik földbirt. Seprős
(Aradm.) 905
- 135 Pais Elek főreáliskolai tanár
Déva 95
- Pap Adolf földbirtokos Maros-
Solymos 99
- Dr. Pap Domokos kir. törvsz.
elnök Déva 900
- Patakyl László földbirt. Borberek,
up. Alvinc 97
- Peidl Imre főgimn. tanár Sze-
ged 907
- 140 Petri Mór kir. tanfelügyelő Bu-
dapest 98
- Péterfi Márton áll. tanító Kolozs-
vár, Monostori-út 111. 904
- Pietsch József körjegyző Fehér-
víz 98
- Pietsch Lajos földbirt. Fehér-
víz 97
- Pietsch Sándor határrendőrkapí-
tány Brassó 95
- 145 Piskii áll. népiskola 98
- Piskii tisztviselő olvasóköri 82
- Ponory Sándor** nyug. törvsz.
elnök Magyarbrettye 80
- Popovics Miklós járási írnok
Puj 907
- Priváry Géza főgimn. igazgató
Petrozsény 907
- 150 Dr. Réthi Gyula ügyvéd Buda-
pest, Váci-út 73. 98
- Dr. Reisz Béla ügyvéd Vajda-
hunyad 906
- Riebel Ármin ügyvédj. Vajda-
hunyad 906
- Ruder Jenő ipartestületi titkár
Petrozsény 908
- Sarkadi Viktor vendéglős Déva
908
- 155 Sárkány Balázs kir. albíró
Vajdahunyad 906
- Schalát József főbányatanácsos
Vajdahunyad 98
- Ifj. Schneider József áll. főreál-
iskolai tanár Déva 908
- Schuster Sámuel díjnok Petro-
zsény 908
- Steinhaus Gyula bányatanácsos
Budapest 904
- 160 Dr. Strauss Árpád ügyvéd Vaj-
dahunyad 906
- Szabó Antal Királybányatop-
lica 95
- Szabó Imre p. ü. számtiszt
Déva 904
- Szabó József** bányagondnok
Alsótelek 80
- Szabó Lajos körjegyző Brád 95
- 165 Dr. Szabó Márton ev. ref. fő-
gimn. tanár Debrecen 901
- Szacsvay Sándor** földbirtokos
Hidalmás 80
- Szalatsy Rezső áll. tan. kép.
tanár Déva 906
- Dr. Szász Iván kir. törvszéki
elnök Torda 90
- Szászvárosi ág. ev. felsőbb nép-
iskola 98
- 170 Szászvárosi ág. ev. leányisk. 98
- Szászvárosi ev. ref. Kún-kolle-
gium könyvtára 98

- Szászvárosi takarékpénztár**
80
Szeles Henrik főreálisk. tanár
Déva 907
Szenes Béla tkp. főkönyvelő
Déva 908
175 Székely Mózes erdőfelügyelő
Déva 906
Szirtes Henrik főreálisk. tanár
Déva 900
Szóts F. Lajos úri szabó Déva
907
Sztroiny Román bányatanácsos
Diósgyőr 904
Tarján Kristóf áll. főreáliskolai
tanár Déva 908
180 Tarján Ödön áll. főreáliskolai
tanár Déva 908
Gr. Teleki Györgyné Nalác-
vád 81
Gr. Teleki Károly Kolozsvár 80
Gr. Teleki Gusztávné Drassó 80
Téglás István kir. tanfelügyelő
Deés 85
185 Gr. Thoroczkay Miklós orsz. 200
gyűl. képv. Kernyesd 86
Thoroczkay Vencel földbirtokos
Guraszáda 95
Tolnai János ügyvéd Déva 87
Dr. Tóth Géza főispáni titkár
Déva 907
Dr. Török Albert ny. főispán
Székelyudvarhely 99
190 Ujváry Jenő asztalos Déva 907
Vargha Lajos áll. főreálisk. tanár
Déva 908
Váne Ferenc bányamérnök Za-
latna 92
Várady Bertalan ny. főszolga-
bíró Bácsi 80
Vitán Gábor járási számvevő
Hátszeg 907
195 Wanka Béla p. ü. főbiztos
Déva 907
Wenter Gerő ügyvéd Arad 85
Dr. Wilt György kir. tanfel-
ügyelő Nyiregyháza 98
Winkler Jakab vendéglős Déva
907
Zám község 95
Br. Zeyk József földb. Maros-
gombás, up. Nagyenyed 83

Összesen : 200.

Átnézet:

Tisztikar.	9
Tiszteleti tag	22
Alapító tag	44
Évdíjas rendes tag	200
Összesen	275

Nyugtázás.

Tagsági díjat fizettek 1907-re: Steinhausz Gyula 6 korona Kovordányi János 24 kor. Holicska Imre 6 kor. Dr. Pap Domokos 1:50 kor. Blum Zsigmond 3 kor. Kenderessy Árpád 6 kor. Csulay Lajos 1:50 kor. Balog Gyula 3 kor. Apáthy Árpád dr. 3 korona. Borostyány Béláné 6 kor. Borostyány Béla 6 kor. Dr. Farkas Béla 6 kor. Pogány Béla 6 kor. Benkő András 6 kor. Székely Mózes 6 kor., Dr. Balogh Pál 3 kor. Göllner Károly 1:50 kor. Gr. Kuun Gézané adománya 100 kor. Bay Ilona 6 kor. Wanka Béla 6 kor. Dévai áll. leányiskola 6 kor. Dr. Apáthy Árpád 3 kor. Dr. Balogh Pál 3 kor. Blum Zsigmond 3 kor. Székely Mózes 3 kor. Hajtman Pál 3 kor. Kontz Domokos 3 kor. Göllner Károly 6 kor. Dr. Pap Domokos 3 kor. Csulay Lajos 4:50 kor. Pais Elek 3 kor. Szirtes Henrik 1:50 kor. Kontz Domokos 3 kor. Dr. Pap Domokos 1:50 kor. Dévai főreálisk. Salamon Ferenc önképzőköre 6 kor. Dévai főreálisk. tanári könyvtára 6 kor. Báró Szentkereszty György 6 kor. 1908-ra Szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium 6 kor. Janza Vazul 6 kor. Blaschek Aladár 6 kor. Hosdāti Hitelszövetkezet adománya 2 kor. Szászvárosi ág. ev. felső népiskola 6 kor. Postatakarék-pénztári befizetések: Török Árpád 20 kor. Benedikty Lajos 80 kor. Báró Bornemisza Tivadarné 100 korona.

Kuzaila Péter,
pénztáros.

Társulatunk eddigi kiadványai:

I. Évkönyv.	Szerk.	<i>Kun</i> Róbert.	Budapest,	1882.
II.	"	"	"	Arad, 1884.
III.	"	"	"	" 1886.
IV.	"	"	"	Budapest, 1888.
V.	"	"	"	" 1889.
VI.	"	<i>Mailand</i> Oszkár.	Kolozsvár,	1891.
VII.	"	"	"	" 1893.
VIII.	"	<i>Kun</i> Róbert és <i>Téglás</i> Gábor.	Kolozsvár,	1897.
IX.	"	Dr. <i>Veress</i> Endre.	Kolozsvár,	1898.
X.	"	"	"	Déva, 1899.
XI.	"	"	"	" 1900.
XII.	"	"	"	" 1901.
XIII.	"	"	"	" 1902.
XIV.	"	<i>Kolumbán</i> Samú.	"	1904.
XV.	"	<i>Ballun</i> Ernő.	"	1905.
XVI.	"	<i>Barthos</i> Indár	"	1907.
XVII.	"	"	"	" 1907.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Dr. Veress Endre, I. köt.

1. füz. **Hunyadmegye kihalt családjairól:** Kövály Lászlótól.

Hunyadmegye legrégibb tisztikara: Dr. Wertner Mórtól, ára 40 fillér. — 2. füz. **A Hunyadiak:** Dr. Wertner Mórtól, ára 1 korona.

Hunyadmegye nemes családjai. Szerk. Barthos Indár, I. köt.

3. füzet. **Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez:** Dr. Wertner Mórtól, ára 80 fillér.

„Tisztesség oszlopa“ vagyis **Hunyadmegye leírása.** Kiadta König Pál, Déva, 1885. ára 40 fill.

Benkő József: **Hunyadmegyeről.** Kiadta és fordította: Koncz József, ára 1 korona.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat előjelei: Dr. Gróf Kun Géza, ára 70 fill.

Az „Évkönyveink“ 2 kor. és a többi kiadványaink Kuzaila Péter társ. pénztáros úrnál (Déva, Bethlen-utca) rendelhetők meg a pénz előleges beküldésével vagy utánvétellel.